



# Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

## Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

**Danskernes Historie Online** er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

### Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

### Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

### Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>



FRA VIBORG AMT 1981

FRA VIBORG AMT

# FRA VIBORG AMT

ÅRBOG

*Udgivet af*

HISTORISK SAMFUND  
FOR  
VIBORG AMT

1981

46. ÅRGANG





FRA VIBORG AMT 1981

*Redigeret af*

PAUL G. ØRBERG

*under medvirken af*

HANS H. WORSØE

og

MORTEN ØLLGAARD

*Lay-out og tryk:*

F. V. Backhausens eft. a/s

Viborg Stiftsbogtrykkeri

*Reproduktion:*

Odense Reproduktion

*Skrift:*

8 og 10 pkt. Garamond

*Papir:*

120 g G-print

*Omslag:*

Invercote

Trykt i 800 eksemplarer

ISBN 87-87235-24-2

## INDHOLD:

Christian Jacobsen: Gudenåcentralen - planer og virkelighed . . . . .	7
Poul Himmer: Et dåbsfad i Hornbæk kirke, Sønderlyng herred . . . . .	93
Vald. Andersen: Jens Christensen Halkjær. En degneskæbne i dokumenter . . . . .	101
Småstykker: Henrik Denman: Ukendt sølvbryllupsdigt af St. St. Blicher . . . . .	121
A. Vejen Andersen: Et historisk feltpræste-udstyr . . . . .	126
F. S. Grove-Stephensen: Brev fra en præst . . . . .	131
Viborg-litteratur . . . . .	136
Anmeldelser . . . . .	141
Samfundet siden sidst . . . . .	144
Beretning fra lokalhistoriske arkiver . . . . .	146

### *Forsidebilledet*

*viser et hold arbejdere - kaldet børster - ved anlægsarbejdet på Gudenåcentralen.  
Fotograf Zacho, Viborg. Lokalhistorisk arkiv for Viborg kommune.*

## HISTORISK SAMFUND FOR VIBORG AMT

### *Bestyrelse:*

Provst *Morten Øllgaard*, Vorde, formand.

Arkivar *Paul G. Ørberg*, Tapdrup, næstformand.

Højskolelærer *H. P. Pedersen*, Bjerringbro, sekretær.

Sekretær *Else Hansen*, Viborg, kasserer.

Museumsinspektør *Marianne Bro-Jørgensen*, Viborg.

Domprovst *K. Gjesing*, Viborg.

Landsarkivar *Hans H. Worsøe*, Åbenrå.

Materielforvalter *H. Spanggaard Munch*, Viborg.

Museumsleder *Aksel Nielsen*, Thorning.

De fire førstnævnte udgør forretnings- og økonomiudvalget.

### *Revisorer:*

Bankfuldmægtig *Finn Bertel*.

Assistent *Henning Skov*, Landsarkivet.

### *Samfundets ekspedition:*

Fru *Else Hansen*, Centralbiblioteket, Vesterbrogade 15,  
8800 Viborg. - Tlf. (06) 62 44 88. - Giro 4 06 38 05.

### *Bidrag til årbogen*

sendes til arkivar *Paul G. Ørberg*, Landsarkivet, 8800 Viborg.

# Gudenåcentralen - planer og virkelighed

*Af Christian Jacobsen*

*I forrige årbog fortalte Chr. Jacobsen om fiskeri og pramfart på Gudenåen. Her fortsætter han med at berette om, hvordan den store Gudenåcentral blev planlagt og opført.*

## Kapitel I

### PLANER TIL UADNYTTELSE AF DEN NEDRE GUDENÅ

Under indtryk af pramfartens hensygnen begyndte der omkring 1890 at hæve sig røster, som krævede en alternativ udnyttelse af den nedre Gudenå. Dens store vandmasser måtte absolut kunne udnyttes til gavn for land og befolkning, det store vandløb måtte kunne yde sit bidrag til landets husholdning, fremholdtes det.

Men hvortil kunne den bruges, når hverken sejlads eller fiskeri kunne give noget tilfredsstillende udbytte?

Et første svar på dette spørgsmål gaves i 1893 af 290 landmænd, som ejede jord ned til åen. De foreslog, at Gudenåens vand skulle bruges til overrisling af deres marker og enge, som det kendtes andetsteds fra i Danmark. De henvendte sig til Hedeselskabet, som lod ingeniør Brønsted kigge på sagen. Han udarbejdede en skitse, hvori han foreslog opførelse af et stemmeværk over åen mindre end 1 km nord for Tvillum kirke. Stemmeværket skulle tvinge vandet ind i to kanalet - én på hver side af åen, hvorfra man så skulle tage vand ind til eng- og markvanding. Den vestre kanal skulle kun gå til Tange, mens den østre skulle fortsætte helt til Bjerringbro.

Denne plan nåede aldrig at blive udarbejdet i detaljer. Ingeniør Brønsted døde kort efter, og Hedeselskabet gjorde så ikke mere ved projektet. Først efter en artikel i Silkeborg Avis i 1904, hvor sagen på ny toges op, gik Hedeselskabet for alvor ind i arbejdet. Det lod en ung, energisk ingeniør, Kristian Thomsen, foretage undersøgelser og fremsætte en plan, og allerede samme år havde han et udkast parat.

Først foretog Thomsen en vurdering af de arealer, der kunne komme på tale ved overrislingen, og han fandt, at kvaliteten af dem var sådan, at vanding af dem kunne svare sig. Dernæst foretog han en analyse af åvandet ved Tvilum og påviste, at det indeholdt en mængde gødningsstoffer, som markerne kunne drage nytte af. F. eks. fandtes der i hver 100 liter vand et halvt gram kali - dette tal lyder ikke imponerende, men det betød dog, at åen hvert år medførte ikke mindre end 1.423.500 kg af dette vigtige gødningsstof. Tilsvarende tal fandtes for andre gødningsstoffer. At Thomsens konklusion blev, at overrisling med det næringsrige vand ville kunne lønne sig, kan ikke undre - og det, selv om der ikke var tale om tørre somre.

Efter således at have skaffet sig sikkerhed for rentabiliteten gik Thomsen i gang med udformningen af selve projektet. Han bibeholdt Brønstedes forslag om et stemmeværk ved Tvilum, men nu skulle der kun være én kanal, som skulle gå på åens vestre bred. De arealer på åens østside, som skulle nyde godt af vandingen, måtte så have vandet tilført ved overløb - akvædukter - over åen.

Kanalen skulle føres ud fra stemmeværket med et meget ringe fald - langt mindre end åens fald, som på dette sted begynder at blive stort. På den måde ville kanalen komme højere og højere op i forhold til åen og det omgivende land, jo længere den kom ned i ådalen, og det areal, som det ville være muligt at vande, ville følgelig blive større og større jo længere væk fra stemmeværket, man kom.

Kanalens påtænkte forløb vil i alt væsentligt fremgå af figur 17. Fra stemmeværket ved Tvilum skulle den føres så at sige parallelt med Gudenåen indtil Alling å, der skulle ledes under kanalen i en tunnel. Lidt før sidstnævnte å foresloges en akvædukt over Gudenåen, så markerne ved Truust kunne vandes. Efter Alling å tænkttes hovedkanalen ført videre gennem Bøgedalen til Ans - dette betød en væsentlig afkortning af kanalen i forhold til åen, men indebar rigtignok også, at der måtte gennemføres store jordarbejder for at skaffe det fornødne fald. På denne strækning måtte kanalen skære Viborg-Århus-vejen, hvilket problem foresloges løst ved opførelsen af

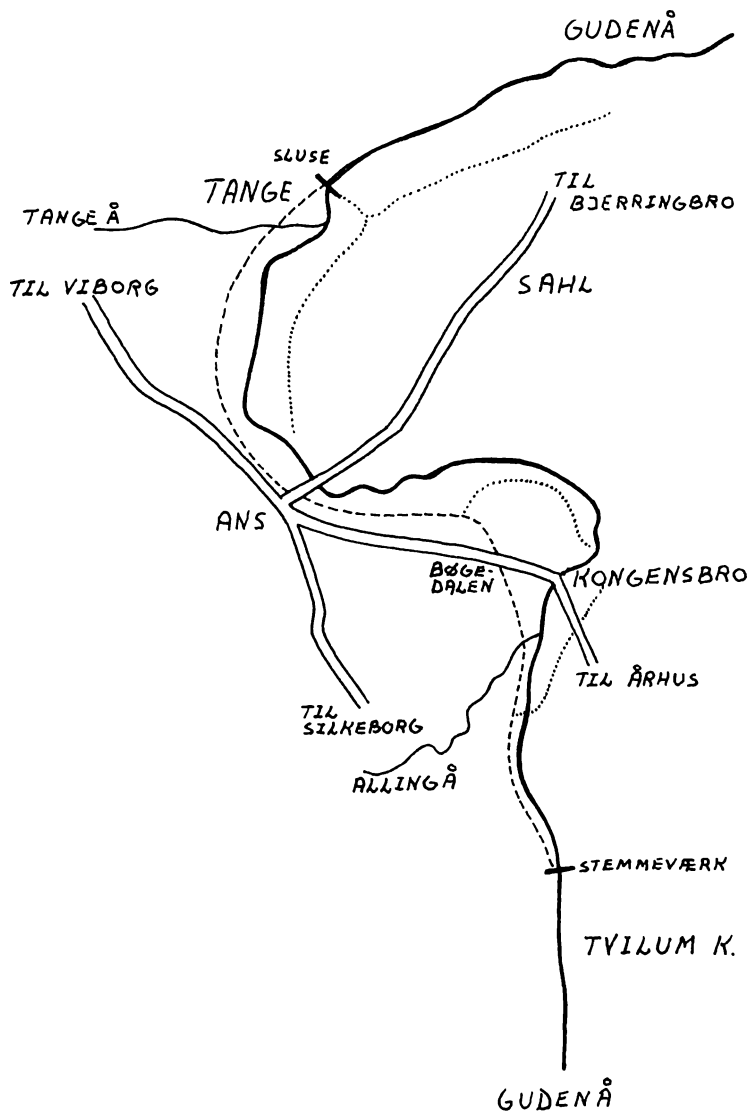


Fig. 17. Skitse af Kr. Thomsens første plan. Bearbejdet efter planche af Kr. Thomsen i Hedeselskabets Tidsskrift nr. 1-2, 1905. Stiplet linie: hovedkanal. Punkteret linie: vandingskanaler.

en bro, hvorpå vejen kunne passere kanalen. Lidt senere skulle fragå en akvædukt til Kongensbro-egnen. På højde med Ans ville kanalen møde Sahl-vejen - dette indebar problemer, idet kanalen og vejen forløb i så at sige samme niveau. Denne vanskelighed tænkte Thomsen sig klarer ved på ramper at føre vejen op i tilstrækkelig højde og etablere en bro, som eventuelt skulle være en klappbro af hensyn til sejladsen. Vel forbi denne hindring skulle kanalen forløbe tæt langs vejen Tange-Ans, og Tange å, som kanalen måtte skære, skulle føres under den i en tunnel.

Lidt forbi Tange skulle kanalen slutte, og dens vand ledes ud i det oprindelige åleje. På dette sted ville der imidlertid opstå en alvorlig komplikation, eftersom kanalens niveau nu ville ligge ca. 12 m over vandspejlet i Gudenåen. Her ville altså opstå et regulært vandfald af denne efter danske forhold antagelige højde. Da Thomsen forestillede sig, at pramsejladsen ville fortsætte, og at den skulle foregå i hovedkanalen, eftersom åen fra Tvilum til Tange ville være delvis tømt for vand, opstod her et ikke uvæsentligt problem med at få skibene sænket eller hævet de 12 m, så de kunne fortsætte sejladsen. Efter de bedste udenlandske forbilleder og uden at skele alt for meget til omkostningerne foreslog Thomsen, at der på stedet skulle opføres en sluse. Der mentes herved en kammer-sluse, hvis vandstand kan reguleres ved porte - én i hver ende. Når et skib kommer til slusen, åbnes porten, så skibet kan sejle ind, hvorefter porten igen lukkes. Skibet befinder sig nu i kammeret og kan løftes eller sænkes efter ønske ved ændring af vandstanden i kammeret. Ønskes det hævet, tilledes vand fra hovedkanalen, indtil vandet i kammeret og kanalen står lige højt; ønskes det sænket, afledes vand fra kammeret til åen, indtil de to vandspejl står ens - herefter åbnes porten, og skibet kan fortsætte sejladsen.

Fra slusen ved Tange skulle udgå to vandingskanaler - én til Sahl og én til Bjerringbro. Ved gennemførelse af denne plan ville i alt 1600 tdr. land eng og ager kunne overrisles fra hovedkanal og vandingskanaler.

Ganske en passant gør Thomsen opmærksom på, at vandfaldet vil kunne udnyttes til driften af et anlæg til produktion

af elektrisk strøm. Han anslår dets kapacitet til 1000 HK, hvilket ville være tilstrækkeligt til at forsyne Randers, Langå og Viborg med elektrisk lys og desuden give drivkraft til den elektriske bane mellem Viborg og Randers og Århus, som man netop dengang havde planer om.

I sit projekt pegede Thomsen således på hele tre områder, hvor Gudenåens vand kunne udnyttes. Hovedvægten var lagt på overrisslingsmulighederne, mens sejlads og frembringelse af elektricitet kun ville være af mindre betydning. Denne prioritering kunne der naturligvis ændres på - det vigtige var, at han med sin plan havde vist nye veje til åens anvendelse. Det er vist ikke for meget sagt, at han dermed udførte en bedrift.

Alligevel kom dette projekt aldrig til udførelse. Som så mange andre planer stødte også denne på uoverstigelige økonomiske vanskeligheder. Thomsen havde budgetteret med, at skibsfarten skulle betale den dyre sluse, skønt han vidste, at kun få pramme regelmæssigt befor åen - han nævner selv tallet 2! Naturligvis kunne en så stor bekostning aldrig være rentabel for et par prammes skyld, og pramejerne var i virkeligheden godt fornøjede med besejlingsmulighederne, som de var. Der var således ingen til at bekoste slusen, og hele planen blev derfor skrinlagt.

Thomsens arbejde havde dog ikke været helt forgæves. Hans plan havde vakt offentlighedens interesse, og den drøftedes fortsat mand og mand imellem - især havde hans påvisning af muligheden for oprettelsen af et elektricitetsværk ved Tange vakt opmærksomhed. Helt til København nåede dønningerne af denne diskussion, hvorfor rigsdagen i samlingen 1908-09 følte sig foranlediget til at optage en drøftelse af spørgsmålet om udnyttelse af Gudenåen. Som så ofte før - og siden - mundede forhandlingerne ud i nedsættelse af en kommission, som døbttes »Kommissionen angående Gudenåen«. Som antydnet i navnet var dens opgave meget bred - kommissoriet gik simpelthen ud på at undersøge alle muligheder for nyttiggørelse af åen.

Kommissionen indså straks, at den måtte have hjælp af eksperter. Den henvendte sig derfor til Kr. Thomsen og bad ham i samarbejde med elektroingeniør S. A. Faber udarbejde



et forslag til et kanal- og kraftanlæg ved Gudenå. Med bistand af ingeniør Andreasen, Viborg, lykkedes det Thomsen og Faber at fremlægge et nyt forslag allerede i 1910. Hovedsigtet med den nye plan var ikke markvanding, ej heller sejlads, men fremstilling af elektricitet. Denne forskydning kan ikke undre, når man husker på, at en elektroingeniør deltog i planens udformning - ja, oven i købet var særlig opfordret dertil. Forslaget, der foreligger i form af en bog, omhandler da også næsten udelukkende problemer i forbindelse med strømproduktion, mens vanding og sejlads får en stedmoderlig behandling. Der levnes således ingen tvivl om, hvor forfatterens interesse ligger.

På trods af at forslagsstillerne havde haft mindre end et år til udarbejdelsen af deres plan, fremtræder den som et grundigt og gedigent arbejde underbygget med mængder af skitser og statistikker. Hvorledes det har været muligt i løbet af så kort tid at samle dette store materiale er uforståeligt. Tilmed har forfatterne haft tid og energi til at udtænke en række originale løsningsforslag, som berettiger, at resten af dette kapitel bruges til en gennemgang af denne plan.

Det punkt, hvorom den nye plan drejede sig, var anlæggelsen af et kraftværk, hvor Gudenåens energi kunne tappes. Det skulle ligesom efter Thomsens egen plan placeres i Tangeden - denne beliggenhed var vel ikke den eneste mulige, men langt at foretrække som følge af de naturlige forhold: Tange ligger ved foden af Gudenåens største fald, hvorfor man netop her ville opnå den maksimale faldhøjde for vandet - jævnfør skitsen over åens fald fig. 2.

Imidlertid fås intet gratis. Valgte man at anlægge kraftværket i Tange, ville man få et alvorligt problem på halsen. For at sikre værket de nødvendige vandmængder til en konstant produktion af elektricitet, var det nødvendigt at råde over et reservoir, hvor vand kunne opstaves i regnrige perioder, og hvorfra det kunne tappes, når åens vandføring var ringe. En sådan lagerplads måtte antage form af en sø - men i nærheden af Tange fandtes ikke nogen af antagelig størrelse. Problemet kunne løses ved at oprette en stor kunstig sø ved

anlæggelse af en dæmning tværs over Gudenåen, men dette veg forslagsstillerne tilbage for af hensyn til de store eng- og agerarealer, som derved ville oversvømmes.

En alternativ løsning ville være at forhøje vandstanden i en allerede eksisterende sø ved anlæggelsen af en dæmning. På tale kunne kun komme Silkeborg Langsø - men også denne løsning måtte afvises på grund af de store arealer, som herved ville komme under vand.

Thomsen og Faber pegede i deres forslag på en tredje mulighed. Det ville være muligt at sænke afløbet fra Silkeborg Langsø med 1 m ved en uddybning af åen til Resenbro. Opførtes der nu ved åens udløb af søen et reguleringsværk - en sluse - som ved stigbord kunne holde vandet tilbage i dets oprindelige niveau, ville man her have etableret et vandreservoir, hvis øverste del man kunne disponere over i indtil 1 meters dybde ved ændring af stigbordenes stilling. Derved undgik man helt oversvømmelser - tværtimod skete der en tørlægning af søbunden, når kraftværket brugte af vandlageret.

Denne elegante løsning var dog ikke tilstrækkelig til at klare hele problemet. Alle beregninger forudsagde, at værkets produktion ville variere i døgnets løb, idet strømforbruget ville være stort i dagtimerne, men lille i nattetimerne. Da man som bekendt ikke kan oplagre strøm, måtte man forudse, at der ved en konstant vandtilførsel til værket ville opstå henholdsvis under- og overproduktion hvert døgn. Denne kalamitet kunne kun undgås, dersom man med kort varsel var i stand til at regulere vandtilførslen til værket. Hertil egnede reservoiret i Silkeborg Langsø sig ikke, da vandet herfra først kunne påvirke situationen i Tange ca. 1 døgn senere. Det var således tvingende nødvendigt at etablere et mindre reservoir i Tange til regulering af den daglige vandtilførsel. I mangel af bedre foresloges det derfor at opstemme Tange å og derved omdanne en del af Tangeådalen til en kunstig sø, der ville ligge tæt nok ved kraftværket til, at dens vand med øjeblikkelig virkning kunne ledes hertil.

Denne sø fik imidlertid konsekvenser på en anden måde. Dens vand skulle komme dels fra Tange å, dels fra den vandingskanal, som Thomsen havde projekteret fra Tvilum over

Ans til Tange. Søen og kanalen måtte derfor have samme vandspejl, men dette indebar, at søen kom til at stå 2,35 m over bebyggelsen i Tange. Det ville derfor være nødvendigt at omgive den med stærke dæmninger, men disse var kostbare at opføre, og man kunne heller ikke se bort fra risikoen for dæmningsbrud. Af disse grunde forkastedes denne løsning. Man valgte i stedet at foreslå, at søens niveau skulle ligge under Tange bys, men det betød rigtignok også, at kanalen måtte sænkes, hvilket igen indebar en omlægning af hele kanalen. Dens udgangspunkt måtte flyttes længere ned ad åen, så faldet formindskedes. 2½ km neden for Kongensbro skulle den nu begynde - herved tabtes ganske vist langt over de nødvendige 3 m (se fig. 2), men man opnåede til gengæld, at kanalen blev væsentlig kortere, hvorved man undgik nogle store jordarbejder. Noget af den tabte højde ville dog indvindes igen ved opførelsen af en dæmning tværs over åen på det sted, hvor kanalen skulle begynde - den skulle stemme vandet 3,5 m op, hvorved der henimod Kongensbro ville opstå en sø på ca. 100 tdr. land. Fra Kongensbro skulle kanalen føres over Ans til Tange, hvor den ville ende 4 m under den først projekterede kanals niveau. Prisen for at opnå et reservoir i Tangeå-dalen var altså en formindskelse af faldet ved kraftstationen fra 12 til 8 m.

Det formindskede fald betød naturligvis en formindskelse af vandkraften - og altså en mindre produktion af elektrisk strøm i sidste instans. Tabet var dog ikke så stort, som tallene umiddelbart lader formode, da man ved forlægningen af kanalens begyndelsespunkt havde opnået at optage Borre-, Gjel- og Allingåernes vandmasser i kanalen, ligesom Tangeås vand også ville opsamles her (se fig. 3). Denne forøgelse af vandmassen var så stor, at tabet ved faldets formindskelse næsten helt udlignedes.

Værre stillede det sig med markvandingen, der ville lide hårdt ved kanalens omlægning. Mens man efter Thomsens første plan skulle kunne vande 1600 tdr. land fra hovedkanal og bikanaler, betød ændringerne af kanalens forløb, at kun 175 tdr. land kunne overrisles. Denne omstændighed synes dog ikke at have bekymret planens fædre - noget bedre

bevis for, at sagen nu drejede sig om elektricitet og ikke om markvanding, fås næppe.

For at give læseren mulighed for at danne sig et helhedsindtryk skal der gives et resumé af de indtil nu gennemgåede dele af planen. For forståelsens skyld henvises til fig. 18, der forestiller et kort over området med de foreslåede ændringer indtegnet.

Følgende 5 arbejder foresloges udført:

1. Uddybning af Gudenåen fra Silkeborg Langsø til Resenbro og opførelse af en sluse ved åens udløb fra Langsøen, som muliggjorde sænkning af søens vandspejl med 1 m.
2. Anlæggelse af en dæmning neden for Kongensbro, så vandet stemmedes op, og en 100 tdr. land stor sø ville opstå.
3. Etablering af en kanal fra Kongensbro til Tange - den stiplede linie viser dens forløb.
4. Opførelse af en dæmning over Tangeå-dalen, hvorved en sø på 70 tdr. land ville opstå og to landbrugsejendomme blive sat under vand.
5. Bygning af et kraftværk ved vandingskanalens slutpunkt.

Som det fremgår, ville en realisation af planen have adskillige landskabelige konsekvenser. Først og fremmest ville der opstå to kunstige søer, dernæst ville en tredje allerede eksisterende sø blive udsat for ændrede vandstandsforhold, der måtte få følger for dens plante- og dyreliv, og endelig ville vandingskanalen bringe forstyrrelser i området fra Kongensbro til Tange. Alle disse ændringer tænktes udført så at sige udelukkende af hensyn til oversigtens punkt 5 - kraftværket. Mod dette kernepunkt skal vi nu rette vores opmærksomhed.

Kraftværket tænktes opført i Tange på det sted, hvor Gudenåen drejer mod øst for at sætte kursen mod Bjerringbro. Her strøg åen tæt op den gamle istidsflods leje - en sandet terrasse hævet adskillige meter over Gudenåens nuværende leje. Her var god, fast bund, velegnet til opførelse af det store kompleks. Beliggenheden vil fremgå af detailtegningen fig. 18,

der viser forholdene i Tange efter planens eventuelle gennemførelse.

Af skitsen ses, at kraftværket ikke tænktes opført i direkte forbindelse med reservoiret i Tangeå-dalen. Dette ville være alt for risikabelt, idet søens fulde vandtryk så ville komme til at virke ind på kraftværkets bygninger. For at undgå det adskilte man reservoir og kraftværk, men satte dem i forbindelse med hinanden ved en 300 m lang tilledningskanal, hvis bund lå kun en smule under det omgivende lands niveau. Den ses derfor på fig. 18 omgivet af dæmninger, som skulle beskytte landet mod oversvømmelser, men først og fremmest sørge for at holde vandet på den rette kurs mod kraftværket. For faren for oversvømmelser fra den lavvandede kanal var ganske ringe - i virkeligheden ville vandet i den højst komme til at stå en halv meter over omgivelserne. Den lavbundede tilledningskanal gav fuld garanti mod gennembrud af reservoirets vand ved kraftværket. Denne sikkerhed var ikke blot teoretisk - kun i tilfælde af brud på naturlovene, så søens vand begyndte at løbe opad, ville kraftstationen komme i farezonen, og denne risiko så Thomsen og Faber bort fra.

Yderligere frembød tilledningskanalen den fordel, at vandet i den under så at sige alle forhold ville være roligt, når det nåede frem til kraftværket, hvilket dens ringe dybde og beskedne vandoverflade ydede sikkerhed for. Dette var vel ikke af afgørende betydning, men indebar dog, at vandets tryk på anlægget ville blive mindst muligt, og at slitagen på installationerne ville være ringe - forhold, som det var værd at regne med.

For enden af tilledningskanalen skulle så selve kraftværket ligge. På dette sted skulle Gudenåens energi omdannes til elektricitet - eller som samtiden yndede at udtrykke det: her skulle åens hvide kul udvindes.

Den første betingelse for at det kunne lade sig gøre, var forekomsten af et vandfald. Skabelsen af et sådant var jo netop hensigten med alle de hidtil beskrevne bestræbelser, der da også som resultat ville have, at der ved tilledningskanalens slutpunkt opstod et styrt på 8 m.

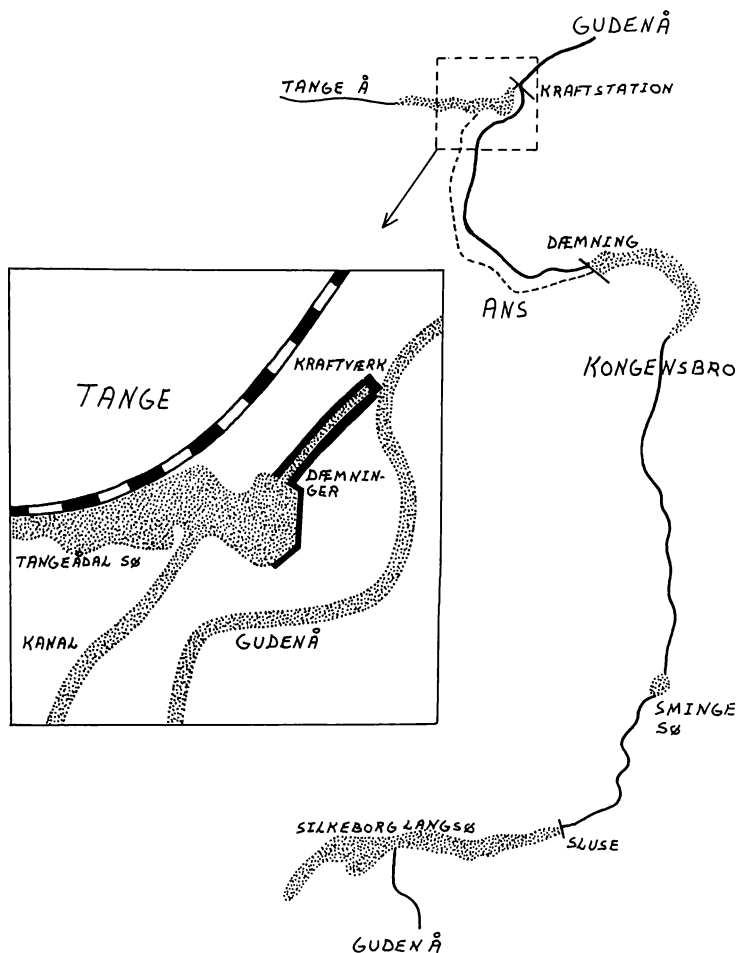


Fig. 18. Skitse af Fabers og Thomsens plan. Stiplet linie: kanal. Bearbejdet efter S. A. Faber og Kr. Thomsen: Forslag til Kanal- og Kraftanlæg ved Gudenå, 1910, fig. 1. Udsnittet viser de forhold, der ved planens gennemførelse ville opstå i Tange. Efter samme, planche X.

Dernæst forlangtes, at man var i stand til at styre dette vandfald og bringe det til at arbejde. Dette sidste var kraftstationens opgave. At dennes opførelse og indretning måtte være en teknisk indviklet affære er klart. Men i princippet

er dens virkemåde temmelig enkel: de nedstyrtende vandmasser bringes til at ramme et skovlhjul - en turbine - som derved bringes i rotation og driver nogle maskiner - generatorer - som frembringer den elektriske strøm.

Ethvert vandkraftværk fungerer efter dette simple skema, som altså også ligger til grund for tegningerne fig. 19, der viser dels et snit, dels en plan af det påtænkte Tangeværk. Alligevel vil disse tegninger ikke være umiddelbart forståelige for de fleste, hvorfor de nærmere skal forklares i det følgende.

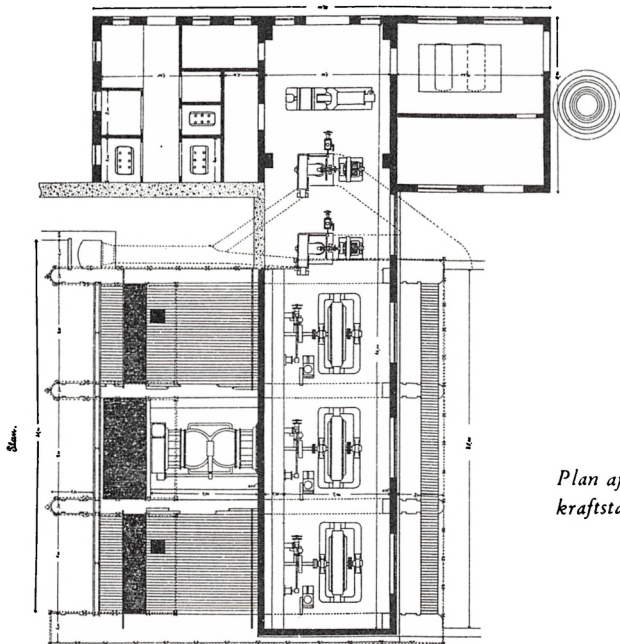
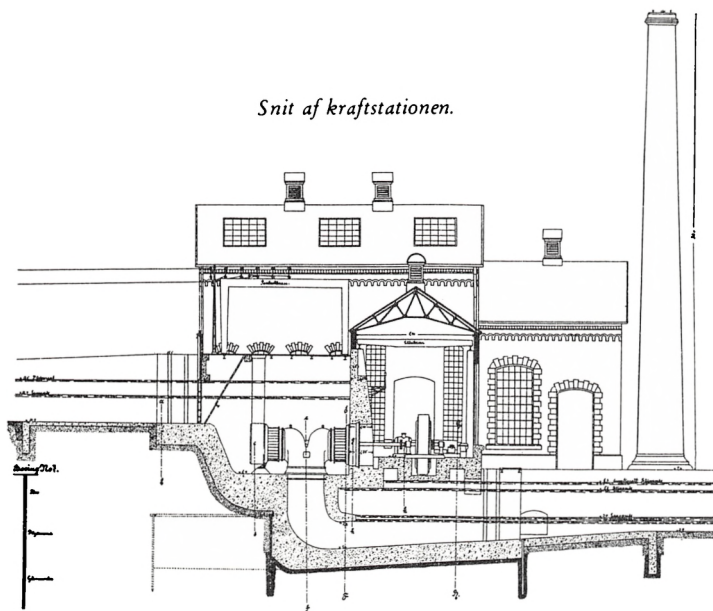
For at få et indblik i tegningerne er det nødvendigt at lokalisere vandfaldet, turbinerne og generatorerne.

Vandfaldet kan kun findes på snit-tegningen. Det er det hvide område umiddelbart til venstre for bygningen med gavlen til - det ses omgivet af tykke betonmure, der er markeret med prikker på tegningen. Omtrent midt i vandfaldet ses turbinen - som det ses, er der egentlig tale om en dobbelt-turbine bestående af to sammenbyggede turbiner. Tangeværket tænkte udstyret med tre sådanne turbiner - på plan-tegningen ses den mellemste, mens de to øvrige, der ikke er afsat, findes i de tilstødende rum. I direkte forbindelse med turbinerne ved en vandret aksel står generatorerne, hvoraf der også er tre - én til hver turbine. De findes let på både plan og snit, idet de fremtræder som store hjul anbragt i anlæggets ene fløj.

Efter at have orienteret os så vidt vil vi nu være i stand til at følge vandets gang gennem anlægget, til hvilket formål vi alene skal betjene os af snittegningen.

Vandet fra tilledningskanalen kommer ind fra venstre. Ved ankomsten til kraftværket støder det på nogle sluseporte, ved hvis hjælp man kan åbne og lukke for vandet til turbinekamrene - navnet på de rum, hvori turbinerne er anbragt. Er sluseportene åbne, kan vandet passere videre ind i værket, og det støder så på en skråtstillet rist, hvis opgave

*Snit af kraftstationen.*



*Plan af kraftstationen.*



det er at frasi grene og andre større genstande, som kunne beskadige turbinerne.

Efter denne rensning fortsætter vandet sit løb ind over turbinerne, der er kraftstationens egentlige centrum. Her er det, åens energi tappes, ved at vandet bringer skovlbladene i rotation - turbinerne er således at sammenligne med vandhjulene ved vore gamle møller. Som allerede nævnt var anlægget projekteret til 3 turbiner, der indbyggedes i hver sit turbinekammer. Disse rum, der skulle modstå et enormt vandtryk, opførtes med vægge, der foroven havde en tykkelse på 1 m, men ned mod bunden nåede næsten 2 m. Det største tryk på væggene ville opstå, når et kammer var tørlagt, mens de to andre var fyldt med vand. Væggene var normeret efter denne situation, der sagtens kunne opstå - f. eks. kunne der indtræffe vandmangel, så man ikke kunne køre med alle tre turbiner samtidig, eller det kunne være nødvendigt ved sluseportenes hjælp at tørlægge et kammer for at foretage et eftersyn af en turbine.

Turbinen er anbragt i kammerets snævraste punkt. Her ved tvinges vandet til at passere turbinen under det størst mulige tryk, så dets kraft udnyttes maksimalt. Dette er ret klart. Mindre indlysende er det, at turbinen anbringes nærmest midt i vandfaldet, for derved at opnå den største effekt. Umiddelbart skulle man tro, at den med størst fordel ville være anbragt nederst i faldet, hvor vandets tryk ville være størst. Når dette alligevel ikke gælder, skyldes det, at der i så fald ville opstå problemer med det forbrugte vand - dette må øjeblikkeligt skaffes af vejen, for at det ikke skal bremse turbinen, og dens ophæng midt i faldet sikrer netop et hurtigt og problemfrit afløb. Samtidig skaber det faldende vand et sug, som er med til at drive turbinen rundt.

Hver turbine består af to identiske, symmetrisk anbragte halvdele - se fig. 20. I hver ende af turbinen ses et skovlbladlignende arrangement - på fotoet fig. 20 ses dette dog kun i turbinens venstre side. På grund af den foretagne sammenligning mellem vandmøllehjul og turbiner vil læseren nok mene, at her ses selve kraftstationens hjerte, turbinen. Dette er dog ikke tilfældet - faktisk er skovlbladene kun at

sammenligne med en hjerteklap - deres opgave er nemlig at regulere vandtilførslen til turbinen. Ved ændring af skovlbladenes stilling kan vandmængden til turbinen forøges eller formindskes - deres kraftige konstruktion tillader oven i købet at lukke helt for vandet, så en turbine kan standses øjeblikkeligt, uden at man behøver at vente på, at sluseportens lukning skal gøre sin virkning.

Endelig kommer vi til selve turbinen, som sidder godt gemt i et rør, turbinehuset, men dog delvis ses i højre side af fig. 20. Dens lighed med det gamle vandmøllehjul, hvis arvtager den må anses for at være, er ikke slående: den består af et antal buede skovle, der er anbragt på hjulets akse - en udformning, som bevirker, at vandkraften udnyttes meget effektivt. Disse skovle slutter tæt til turbinehuset, som vandet nødvendigvis må igennem under sit fald - herved opnås en fuldstændig udnyttelse af vandet, idet ikke en dråbe tillades passage, uden at den må aflevere sin energi.

Turbinen er ophængt i en vandret akse - vandet falder således ikke direkte ned på skovlbladene, men skubbes nærmest sidelæns ind mod dem. Denne ophængning giver intet krafttab, som man kunne forledes til at tro - den indebærer tværtimod den fordel, at turbinens drivaksel står i direkte forbindelse med generatoren, hvorved et transmissionstab undgås. Til gengæld fordres det, at turbinen og generatoren står i samme plan, hvilket opnås ved forsænkning af maskinhallens gulv langt under vandstanden i tilledningskanalen som vist på fig. 19.

Fra turbinen falder vandet de sidste meter ned på turbinekammerets gulv. For at hindre det nedfaldende vand i at slide hul anlægges her et flere meter tykt betongulv. Fra dette punkt strømmer vandet væk under maskinhuset gennem en kort kanal med let stigende bund, der bevirker, at vandets strømhastighed nedsættes, før det forlader kraftstationen, så det ikke anretter ødelæggelser, når det umiddelbart herefter når det gamle åleje.

Fulgte Fabers og Thomsens plan, ville så at sige al Gudenåens vand oven for Tange komme ud for turen gennem kraftstationens indre. Lidt ville om sommeren gå fra til mark- og

engvanding, men der ville være mere end nok tilbage til, at turbinerne i fornødent omfang kunne holde generatorerne i gang. Den endelige omsætning af vandets energi til brugbar energi foregik i disse elektricermaskiner. De frembragte vekselstrøm, som sendtes over i tværfløjen, hvor den transformeredes og derpå gik ud til forbrugerne. I samme bygning skulle installeres en nødgenerator drevet af en dampmaskine, hvilket fremtvang opførelsen af den betragtelige skorsten, der ses på fig. 19. Denne sikkerhedsforanstaltning ansås for påkrævet - turbiner og generatorer kunne jo lide havari, og forbruget kunne under spidsbelastning være så stort, at der ville være brug for nødgeneratoren.

Underproduktion gav dog ikke forslagsstillerne den store hovedpine - dertil ville situationen opstå alt for sjældent, mentes det. Deres største bekymring gjaldt tværtimod overproduktion - hvor ville det være muligt at afsætte al den frembragte elektricitet?

For at forstå denne problemstilling må man huske, at planen fremkom i elektricitetens barndom, hvor dens anvendelsesmuligheder var lidet kendte, og hvor folk stillede sig i en afventende position over for den nye og uprøvede kraftkilde. Skønt den foreslåede kraftstation ikke kunne producere mere elektricitet, end en mindre by i dag med lethed kan aftage, var dens kapacitet for samtiden ufattelig stor - og risikoen for ikke at kunne afhænde strømmen eksisterede ikke alene i fantasiens verden.

Planens fædre regnede med tre kategorier af forbrugere. For det første ville de omliggende byer - Viborg, Randers, Silkeborg og Århus - kunne aftage en del af produktionen til belysning. For det andet kunne jernbanen Viborg-Randers-Århus elektrificeres, hvorved man ville slippe af med en god slump af strømmen. For det tredje kunne man tænke sig opførelsen af fabrikker i selve Tange nær kraftværket. Her tænkte på stærkt elektricitetsforbrugende virksomheder såsom salpeterfabrikker og fabrikker til fremstilling af kalciumkarbid, hvis energibehov skulle dækkes fra kraftværket.

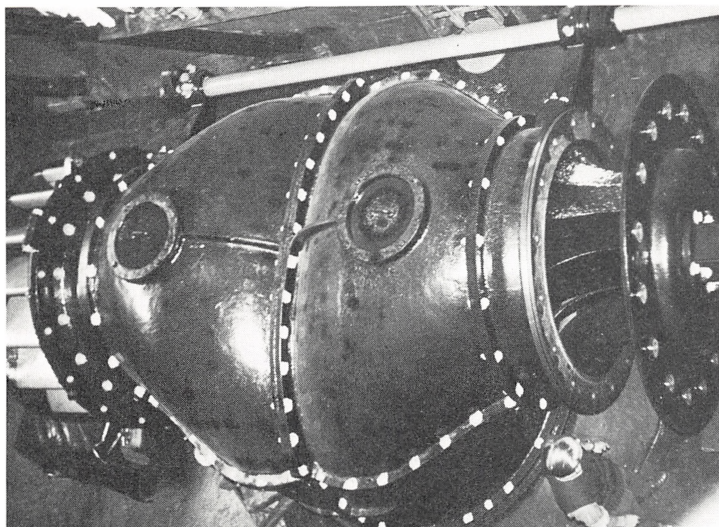


Fig. 20. Dobbeltturbine. Venstre halvdel intakt - højre åben så selve turbinen med de buede skovle ses. Fotograf: Jørgen Hedelund. Billedet tilhører Tage Kirkegaard, Tange.

Af disse forbrugere eksisterede kun den ene - de to andre fandtes kun i de ellers så nøgterne ingeniørers ønskedrømme. Endnu større forestillingsevner lagde forslagsstillerne for dagen, hvor de fremstillede pramfartens muligheder under de nye forhold:

Efter deres mening ville pramfarten tage et opsving ved planernes virkeliggørelse. Da al tale om en kammersluse var forstummet, ville kraftværket ganske vist komme til at dele Gudenåens løb op i to, men de store fabrikker ved Tange ville have brug for stor tonnage ved tilførsel af råstoffer og ved bortskaffelse af produktionen. Sejladsens opblomstring på Randers ville således være helt sikker. Men også Silkeborg ville komme til at nyde godt af de nye forhold - når man fik anlagt en kaj i reservoiret nær Tange station, ville her opstå et trafikknudepunkt, hvorfra en givtig sejlads med både gods og passagerer til Silkeborg ville komme til at finde sted.

Mere realitet var der i tankerne om fiskeriet i Gudenåen. Til dets gavn skulle der i den delvis tømte del af åen - strækningen fra Kongensbro til Tange, hvor vandet jo løb i en kanal - opføres 10 styrt, hvorved der ville opstå lige så mange bassiner, hvori fiskene ville få de bedste livsbetingelser. Endvidere skulle der ved selve kraftstationen indrettes en fisketrappe, således at fiskene ad denne og videre gennem kanalen kunne bevæge sig til den øvre del af Gudenåen. Ved disse foranstaltninger ville man opnå, at fiskeriet ikke alene bevaredes, men efter al sandsynlighed øgedes.

\*

Sådan fremtrådte Thomsens og Fabers plan. Mange fordele, få ulemper syntes at kendetegne den. Ikke sært at medlemmerne af »Kommissionen angående Gudenåen« modtog den med tak og anbefalede den i varme ord. Men desværre tillod statens finanser ikke for øjeblikket en så stor investering, hvorfor kommissionen foreslog, at de stedlige kommuner samledes om opgaven - eller at staten gav en kreds af private ret til udnyttelse af Gudenåens vandkraft.

Dette blev startsignalet til en række drøftelser i Midtjylland, som alle viste sig frugtesløse. Kullene var på den tid billige, de allerede eksisterende elektricitetsværker kunne levere strøm til rimelige priser, og nogen elektricitetsmangel forelå ikke. Under disse forhold var ingen interesserede i at sætte penge i et så stort foretagende. På trods af kommissionens velvilje løb planerne ud i sandet.

#### *Kilder til kapitel I:*

S. A. Faber og Kr. Thomsen: Forslag til Kanal- og Kraftanlæg ved Gudena, 1909.

Kr. Thomsen: Om Kanal anlæg ved Gudenaen i Hedeselskabets Tidsskrift nr. 1-2 (jan. 1905), s. 2-24 + bilag.

Diverse årgange af Viborg Stifts Folkeblad og Silkeborg Avis.

## Kapitel II

### ENDNU EN PLAN - OG DENS VEDTAGELSE

Thomsen og Faber stod samdrægtige som forfattere til den plan, som »Kommissionen angående Gudenåen« offentliggjorde i sin betænkning 1910. I virkeligheden havde de hver skrevet sin del - Faber havde taget sig af det elektrotekniske såsom kraftstationens indretning, mens Thomsen havde udarbejdet de forslag, der drejede sig om arbejder i terrænet, herunder f. eks. kanaler og reservoirer. Inden kommissionen afsluttede sit arbejde, modtog den fra Thomsen et nyt forslag, der anviste en ny løsning på de problemer, som han især beskæftigede sig med. Men forslaget kom så sent, at kommissionen ikke nåede at udtale sig om det.

I sit nye forslag fortsætter - og fuldender - Thomsen det udviklingsforløb, vi har set ham gennemgå: fra markvanding - mod vandkraftværk. Han drager nu de yderste konsekvenser af sin ændrede tænkning, idet den nye plan udelukkende omhandler oprettelsen af et vandkraftværk. Al snak om markvanding er ophørt, ikke en tomme jord foreslås overrislet, og pramfarten forbigås i tavshed ligesom fiskeriet - i stedet indeholdt planen radikale og gennemgribende løsninger, som kun kunne iværksættes, hvis man så bort fra disse landbrugs- og transportmæssige interesser.

I den nye plan foreslås vandkraftstationen fortsat placeret i Tange - endog på samme plads og i samme udførelse, hvilket er hovedgrunden til, at det projekterede elektricitetsværk fik en så grundig omtale i det foregående kapitel. Men hermed ophører også ligheden med den forrige plan.

I denne havde Thomsen påpeget nødvendigheden af, at et eventuelt vandkraftværk rådede over tilstrækkeligt store reservoirer - og han havde ved sin idérigdom anvist veje til skabelse af disse: dels ved en sænkning af vandstanden i Silkeborg Langsø, dels ved oprettelsen af to opstemninger i henholdsvis Kongensbro og Tange. At denne løsning var mindre tilfredsstillende havde han dog ikke lagt skjul på - reservoirer burde findes i umiddelbar nærhed af kraftværket, men man var veget tilbage for at foreslå denne løsning på grund af, at dannelsen af et tilstrækkeligt stort bassin ville kræve oversvømmelse af store landbrugsarealer på Tange-Ans egnen.

Disse betænkeligheder kastede han i sit nye forslag helt overbord - de idealer om indvinding af nyt land, som han havde tilegnet sig under sit arbejde for Hedeselskabet, gav han afkald på til fordel for det modsatte: opgivelse af betydelige landbrugsområder med henblik på oprettelsen af en sø. Intet viser mere end dette, hvor besat han var af tanken om et vandkraftværk.

Det omtalte reservoir ville Thomsen skabe ved opførelsen af en dæmning tværs over Gudenåen ved Tange. Den skulle være så høj, at den kunne stemme vandet over 9 m op. Resultatet af denne opstemning ville blive en sø, hvis vandflade ville komme til at ligge 13,62 m over havet - eller i kote 13,62, som nogle udtrykker det.

Søens størrelse kunne let forudberegnes ved at følge kote 13,62 fra opdæmningen ved Tange og op ad åen. Dette kunne gøres på et generalstabskort, og enhver kunne således konstatere, at søen ville brede sig på begge sider af åen i en længde af ikke mindre end 13 km. Den største bredde ville den opnå ved Tange, hvorefter den ville blive smallere og smallere, indtil den til sidst ville tabe sig ved Kongensbro. Også det oversvømmede areal kunne forudberegnes - det viste sig at ville udgøre mere end 1000 tdr. land (se fig. 21).

Hovedparten af de oversvømmede arealer ville bestå i enge, moser og kær, men også en del agerland ville komme til at stå under vand. Mange lodsejere ville blive berørt - de fleste ville blot miste nogle få tdr. land, men nogle af dem

ville alligevel komme i en alvorlig situation, idet deres tiliggender kom til at ligge på hver sin side af søen. Gaves der en rimelig erstatning, kunne disse lodsejere vel stilles tilfreds.

Værre stillede det sig med dem, der skulle afstå så megen jord, at deres ejendomme måtte nedlægges - og allerværst var det med nogle og tyve huse, ejendomme og gårde, som ville blive oversvømmede, og hvis beboere derfor måtte forlade hus og hjem (fig. 21). Vel kunne der ydes erstatning for disse lodsejeres økonomiske tab - men hvorledes kunne man erstatte de menneskelige tab, der ville opstå, når folk blev tvunget til at forlade steder, de holdt af?

Blandt de ejendomme, som ville komme under vand, var Hvilested kro, som vi tidligere har hørt om (nr. 5 på fig. 21). Ligeså ville ejendommene ved Tange færgested blive oversvømmede (nr. 4 på fig. 21), og man måtte forudse, at færgeoverfarten Tange-Sahl ville ophøre, dersom søen kom. Dette var ikke noget større tab, da den allerede kun brugtes lidt. Stort alvorligere var det ikke, at to ladepladser ville blive sat under vand, end ikke skønt den ene var den store ved Ansbro - også pramfarten var jo næsten ophørt.

Derimod var det ikke uden betydning, at to broer ville komme til at dele skæbne med ejendommene og de to ladepladser. Det drejede sig om Ansbro (nr. 6 på fig. 21), hvor på Ans-Sahl vejen gik over Gudenåen, og Tangebros (nr. 3 på fig. 21), som førte Tange-Ans vejen over Tange å. Dette problem var imidlertid kun af teknisk-økonomisk art, påpegede Thomsen - han foreslog at føre vejene over søen på dæmninger og forsyne gennemstrømningsåbningerne med broer, hvorved disse færdselsårer kunne bevares.

Som alle andre planer og forslag havde Thomsens nye plan en kredit- og en debetside. På kreditsiden stod egentlig kun, at man ved dens gennemførelse ville blive i stand til at producere elektricitet - sådanne ting som søens rekreative og landskabelige værdi anførtes ikke, sandsynligvis fordi tiden endnu ikke var moden til at tage disse begreber alvorligt.

På debetsiden stod oversvømmelse af mange tdr. land jord og nedlæggelse af mange landbrug og huse, ophør af pramfarten



og forringelse af fiskeriet i åen. Alle de mennesker, hvis erhverv ville blive berørt af søen, kunne tilkomme erstatning - planen ville derfor blive meget bekostelig. Om den overhovedet kunne gennemføres, afhang således af, om de mennesker eller det selskab, der tog opgaven op, rådede over meget betydelige pengemidler.

Penge alene kunne imidlertid ikke klare denne sag - også udstrakt velvilje fra landets allerøverste myndigheder krævedes, for at planen kunne fremmes. Faktisk ejedes Gudenåens vande af staten, og den, som ønskede at disponere over dem, måtte søge tilladelse hos rigsdagen, som var den instans, der ved lov kunne udstede en koncession. Enhver ansøger måtte belave sig på, at den ville blive vanskelig at opnå - i særdeleshed fordi projektets virkeliggørelse forudsatte, at rigsdagen gik med til at udstede en tilladelse, der dispenserede fra grundlovens bestemmelser om ejendomsretten og tillod ekspropriation af de nødvendige arealer. Forelå der ikke en sådan tilladelse, ville koncessionen naturligvis være ganske værdiløs, idet blot en enkelt lodsejer, som ikke ønskede at afstå sin jord, kunne standse hele foretagendet.

Den, som lettest kunne opnå de fornødne tilladelser, var staten selv. Den kunne kun dårligt mistænkes for at have til hensigt at skaffe sig en ublu fortjeneste ved salget af elektriciteten - og med den som anlægsejer ville ekspropriationerne være lettere at gennemføre, idet de så tydeligt ville finde sted til almenvellets gavn. Men staten ønskede ikke at gå ind i rollen som kraftværksejer i Midtjylland, og da ingen andre tog noget initiativ, forblev alt ved det gamle. Gudenåens vand flød stadig dovent og unyttigt ad Randers til, fiskerne langs åen passede deres dont, og det samme gjorde prammændene i det omfang, de fandt noget at sejle med. På trods af alle planer syntes idyllen at skulle vare.

Og så kom det alligevel til at gå helt anderledes. I løbet af få år ændredes forholdene så meget, at det viste sig muligt at gennemføre Thomsens sidste plan med dens oversvømmelser og ekspropriationer. Historien om, hvordan dette gik til, er lang og indviklet - og den har sine dunkle punkter, som for-

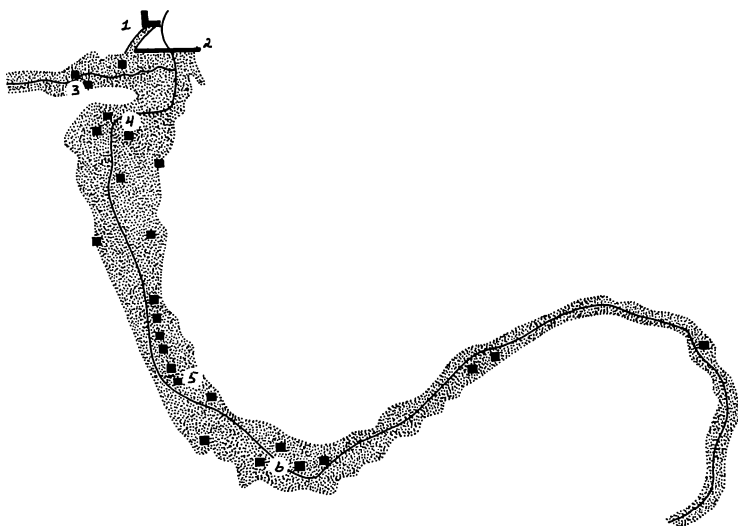


Fig. 21. Udstrækningen af den projekterede sø. Med sort firkant er angivet de gårde og huse, som ville blive oversvømmet i påkommende fald - ifølge ingeniør Andreassen skulle det dreje sig om 27, men kortet viser kun de 25, som det er lykkedes fatteren at stedfæste. I øvrigt viser kortet: 1) Kraftcentral. 2) Hoveddæmning. 3) Tange bro. 4) Tange færge og Tange Færgegaard. 5) Hvilested kro. 6) Ans bro.

fatteren ikke har magtet at belyse. Med disse mangler skal historien søges fremstillet i det følgende.

Det første, der skete i sagen, var, at 5 personer som privatmænd indgav andragende til ministeren for offentlige arbejder om at måtte opføre et kraftværk ved Gudenåen efter Thomsens sidste plan. Koncessionsansøgningen afsendtes 28. maj 1914 - altså nogle få måneder før 1. verdenskrigs udbrud. Blandt medlemmerne af konsortiet, som de 5 personer herefter vil blive kaldt, var Thomsen selv og Faber, som havde medvirket ved den forrige plans udformning.

Ministeriet tog ansøgningen alvorligt. Den lod forskellige instanser se på projektet og fra alle sider: vandbygningsvæsen, elektricitetskommission, landhusholdningsselskab og fiskeridirektorat udtalte man sig positivt om det. Med indhentningen af disse udtalelser gik der over 2 år - de sidste svar fra de rådspurgte myndigheder indløb først i oktober 1917.

Disse instanser tog altså også deres opgave alvorligt - således nedsatte landhusholdningsselskabet en kommission, der undersøgte de landbrugsmæssige forhold med stor grundighed. På basis af nogle beregninger konstaterede kommissionen, at værdien af den landbrugsproduktion, som kunne frembringes på det påtænkt oversvømmede areal, slet ikke kunne måle sig med værdien af den eventuelle el-produktion. Ud fra en nationaløkonomisk betragtning måtte kommissionen således anbefale oprettelsen af et kraftværk.

Ved fremsættelsen af denne kommissionserklæring var disse beregninger dog allerede uaktuelle. 1. august 1914 brød verdenskrigen ud - og snart begyndte priserne på olie og kul at stige. I løbet af krigen steg de til mere end det ti-dobbelte af førkrigspriserne, og el-produktionen på de eksisterende el-værker, der alle var kul- eller oliedrevne, fordyredes i takt hermed. Under sådanne forhold måtte alternative løsninger naturligvis friste - og Thomsens forslag begyndte derfor at interessere videre kredse.

Konsortiet var med sin koncessionsansøgning kommet nogle skridt foran alle andre - og dets medlemmer søgte nu at forbedre deres allerede gunstige stilling. På ukendt vis fik de udvirket et møde på Rigsdagen i København. Til stede var ministeren for offentlige arbejder og en 15-16 folketingsmænd - hovedsagelig fra Midtjylland. Dette møde fandt sted 12. juli 1917, og Thomsen fremlagde projektet for forsamlingen - velsagtens, som folketingsmand Stilling senere sagde fra folketingets talerstol, for »... at interessere os for at de kunne få koncessionen«.

Havde konsortierne gjort sig dette håb, blev de grundigt skuffede. I sit referat af mødet siger ovennævnte Stilling, at på trods af at alle vist var positive over for forslaget, var der dog noget ved det, som man ikke syntes om. Noget ubeskedent fortsætter han: »... og jeg tror, jeg havde held til at løse den bundne tanke, da jeg sagde, at projektet ikke burde overlades til et privat konsortium, men til de omliggende kommuner«.

Stillings forslag vandt gehør blandt de tilstedeværende folketingsmænd. Folketingsmændene rejste til deres hjem-

egne og agiterede for sagen. Det var let nok at skabe interesse for projektet, men man indså snart, at det ville tage lang tid, før alle midtjydske kommuner havde taget stilling og i fællesskab kunne indsende en koncessionsansøgning til rigsdagen. Og tid var nu en mangelvare - kul og olie blev mere og mere efterspurgt, og en skønne dag kunne disse varer måske ikke skaffes mere. Der måtte derfor handles hurtigt. For at fremme sagen blev det da med ministeriets godkendelse ordnet sådan, at Århus byråd og Viborg amtsråd alene skulle søge koncessionen. Derved slap man for at spørge alle de mange kommuner, som kunne være interesserede, og disse kunne så senere - når koncessionen var vel i hus - få tilbudet om at komme med. I overensstemmelse med denne plan indsendte Århus byråd og Viborg amtsråd andragende om tilladelse til udnyttelse af Gudenåens vandkraft den 22. januar 1918.

Men allerede forinden havde endnu et selskab indsendt andragende om en koncession. I august 1917 dannedes Andelsselskabet Gudenåens Elektricitetsværk af folk på egnen omkring Bjerringbro, og dette selskab indsendte ufortøvet en ansøgning om tilladelse til udnyttelse af vandkraften i Gudenåen. Denne ansøgning gjaldt imidlertid ikke anlægget ved Tange - derimod gik planen ud på at etablere en opstemning med tilhørende reservoir ved Kongensbro, og ansøgerne betonedede, at et sådant værk ikke ville kunne forstyrre den planlagte kraftstation i Tange. Dette var korrekt - i det mindste hvad vandtilførslen angik. Faktisk kunne åens vand udnyttes to gange - først ved et mindre fald ved Kongensbro, dernæst ved Tange, uden at de to værker ville komme til at genere hinanden. Derimod var det tvivlsomt, om de to værker kunne undgå konkurrence med hensyn til produktions afsætning. Kongensbro-værket regnede med at sælge sin strøm i den allernærmeste omegn - men måtte Tangeværket ikke også kalkulere med disse forbrugere for at slippe af med den forventede overproduktion?

I begyndelsen af året 1918 var situationen altså den, at der i ministeriet for offentlige arbejder lå tre koncessionsansøgninger - én fra det private konsortium med Thomsen

i spidsen, én fra Århus byråd og Viborg amtsråd og én fra Gudenåens elektricitetsværk. Afgørelsen af, om der skulle gives en koncession og i så fald til hvem, måtte træffes hurtigst muligt af rigsdagen, for skulle værket - eller værkerne - have betydning for den aktuelle situation, måtte anlægsarbejderne påbegyndes snarest.

På Tange-Ans-egnen begyndte det at gå op for folk, at den fantastiske plan om at sætte deres huse og marker under vand ville blive til virkelighed. Skønt der havde været snakket om sagen i årevis, blev de alligevel taget på sengen - ingen havde troet, at det nogensinde ville komme så vidt; ingen havde forestillet sig, at disse planer var andet end hjernesvind, og ingen havde forberedt sig på at gøre modstand mod deres gennemførelse, fordi de forekom så uvirkelige.

At skaffe sig klarhed over deres situation var næsten en umulighed for Tange-Ans-boerne. Der handlede helt hen over hovedet på dem - ingen spurgte dem, og ingen fortalte dem noget. Deres underretninger om, hvordan sagerne stod, måtte de have fra aviserne og fra egnens rigsdagsmænd, som jo skulle være med til at træffe beslutningen og derfor antageligt vidste noget.

På alle møder, hvor rigsdagsmændene deltog, bestormedes de med spørgsmål. På et vælgermøde i Ans bad gdr. N. Møller fra Tange om at få at vide, hvordan beboerne stod, og fik fra folketingsmand Poul Emil Hansen følgende svar: »Beboerne kan være ganske rolige; der sker intet, før der er forhandlet yderligere om sagen.« Goddag mand - økseskaft! Møller var da heller ikke tilfreds med svaret, men kunne ikke formå folketingsmanden til at svare mere fyldestgørende.

Mere oplysende var den udtalelse, som folketingsmand Rasmus Hansen fremkom med på hesteavlforeningens generalforsamling i Bjerringbro, hvor man helt uden for dagsordenen drøftede planerne om et kraftværk ved Tange: »Jeg kan berolige befolkningen med, at koncessionen, der sikkert vil blive givet i denne rigsdagssamling, vil blive affattet således, at der bliver draget omsorg for, at alle landkommu-

nerne i Viborg amt, der ligger som det naturlige opland, får det lys og den kraft, de har brug for.«

På den måde fremkom meddelelsen om, at sagen allerede var afgjort. Tange-Ans-boerne måtte indstille sig på at forlade deres hjem - ingen ønskede åbenbart at forsvare dem. Selv kunne de ikke, få som de var. Spagfærdige protester var alt, hvad de drev det til. Således fik M. J. Hartvig fra Tange et læserbrev optaget i de lokale dagblade, hvori han henstillede, at Thomsens og Fabers oprindelige plan toges op til ny overvejelse - den havde jo været anbefalet af alle for få år siden og kunne vel endnu bruges, så oversvømmelsen blev undgået. Nogen stærk tro på, at dette kunne ske, demonstrerede han dog ikke. Til slut i brevet skriver han: »Vor rigsdagsmand siger, at sagen ikke kan standses, men at vi må udnytte situationen så godt, vi kan.«

Denne sidste passus indeholdt sandheden om situationen. Tange-Ans-egnen var fortabt - intetsteds kunne beboerne vende sig hen for at få støtte. Alle andre var optagne af at mele deres egen kage. Udsigten til at få billig strøm satte alle andre hensyn til side, og tanken om, at nogle få mennesker fik betydelige ulemper i den anledning, kunne ikke op-hidse sindene.

Ude omkring gik debatten på et langt vigtigere spørgsmål: hvordan skulle strømmen fordeles? Denne problemstilling blev aktuel, efterhånden som større og større dele af Midtjylland gav udtryk for ønsket om at komme med i kraftværket, hvorfor der opstod tvivl om, hvorvidt der var strøm til alle.

Det første indlæg i denne debat kom allerede 21. januar 1918 - dagen før Viborg amtsråd indsendte sin egen koncessionsansøgning sammen med Århus byråd. Fra bestyrelsen for Gudenåens Elektricitetsværk modtog amtsrådet en skrivelse dateret nævnte dag, hvori amtsrådet opfordredes til at støtte Kongensbro-værkets koncessionsansøgning, ja, endog til at anbefale en udvidelse af ansøgningen, så den skulle gælde såvel »... det store som det mindre anlæg til fremskaffelsen af elektricitet for hele Viborg-egnen og derefter sælge overskudsproduktionen til andre egne.« Bestyrelsen lægger

ikke skjul på, at den mener, at strømmen i første række må komme Viborg-egnen til gode - kun overflødig strøm skal efter dens mening afsættes til andre egne. Senere i skrivelsen åbenbares det, hvem Gudenåens Elektricitetsværk særlig gerne så skubbet væk fra fadet, idet man ikke kan se »... med hvilken berettigelse Århus byråd griber ind her, da dette er en sag, der naturligt løses af Viborg-egnen selv.«

Til bestyrelsens fortrydelse tog amtsrådet ingen notits af skrivelsen, men fastholdt Århus byråd som sin partner. Imidlertid var sæden nu sået, og det viste sig, at den havde gode vækstbetingelser. I mange by- og sogneråd begyndte medlemmerne at nære mistro til Århus bys hensigter - ofte kom denne skepsis åbent til udtryk, som det skete i Viborg byråds møde 25. januar, 1918: »I byrådets ekstraordinære møde i aftes henledte R. A. Christensen opmærksomheden på Gudenåprojektet. Hr. Christensen fandt det betænkeligt, at Århus lagde så megen iver for dagen, og anbefalede derfor, at byrådet på en eller anden måde sikrede sig, at fordele, som naturligt måtte tilkomme Viborg, ikke blev snuppet bort for næsen af os.«

Helt hysterisk bliver stemningen mod Århus hen i februar 1918. Især bestyrelsen for Gudenåens Elektricitetsværk pusede til ilden ved afholdelsen af en række møder, hvortil indbydelsen lød:

Møde om Gudenå-projektet  
afholdes fredag den 8. ds. kl. 1<sup>1</sup>/<sub>2</sub> på Schous hotel i Kjellerup, lørdag den 9. ds. kl. 2 pr. på Logen i Ans og mandag den 11. ds. kl. 12 på Afholdshotellet i Bjerringbro.  
Møderne ønskes afholdt som en protest mod amtsrådets stilling og Århus byråds indblanding i sagen.  
Alle interesserede indbydes.

Bestyrelsen for andelselskabet  
Gudenåens Elektricitetsværk.

På disse tre møder, der samlede mere end 500 mennesker, fremlagde formanden, godsejer Bruhn, Vindumovergård, bestyrelsens synspunkter. Han beskyldte Århus byråd for

at have overtalt Viborg amtsråd til at deltage i koncessionsansøgningen, så byen opnåede et dække for sin egen ansøgning. At amtsrådet var gået med Århus, fandt bestyrelsen uheldigt - det burde i stedet have stillet sig som eneansøger. Nu blev spørgsmålet, hvem der skulle have strømmen, og det kunne let komme til at gå sådan, at Gudenås opland måtte undvære, fordi kraften skulle gå til Århus. Efter at have hørt denne fremstilling var forsamlingerne parate til at vedtage en resolution, der gik på, at Kongensbro-værket skulle være eneindehaver af koncessionen - i så fald ville Århus være hægtet grundigt af.

Men Århus byråd lod sig ikke kyse af disse udtalelser. Ingen i byrådet drømte om at trække ansøgningen tilbage, for sagen havde stor betydning for byen, idet det eksisterende elektricitetsværk var blevet for lille. Man var derfor nødt til at gøre noget, og chancen for at komme med i kraftværket i Tange ville man ikke lade gå fra sig. Herfra kunne man få uendelige mængder af strøm til billige priser, mentes det, og byens elektricitetsproblem ville således være løst for lange tider. Borgmesteren i Århus, Drechsel, udtrykte byens vilje til at være med i disse ord: Ingen koncession uden om os. Men hvorledes kunne borgmesteren på et tidspunkt, hvor sagen endnu langt fra var afgjort, udtale sig så selvsikkert og overmodigt? Har hans politiske tæft sagt ham, at således måtte det ende - eller har han stolet på sin ikke ubetydelige indflydelse? Eller har han haft en helt tredje grund til at føle sig så sikker?

Det sidste synes at være tilfældet.

For en objektiv iagttagelse var det klart, at de tre koncessionsansøgere hver for sig besad aktiver og passiver, som var af betydning for, hvem af dem der skulle vinde kapløbet om koncessionen. Regnskabet kunne stilles således op:

Til gunst for det private konsortium talte, at det besad en detaljeret plan, som havde fået godkendelse fra alle sider og derfor ville være vanskelig at negligere. Men rigsdagen kunne dårligt give koncessionen til en kreds af



private, hvorfor konsortiets chancer for at løbe af med sejren måtte betragtes som værende små.

Gudenåens Elektricitetsværk havde også fremlagt en plan, men den havde fået en meget dårlig kritik af sagskundskaben - mest fordi der egentlig kun var tale om en skitse, da tiden ikke havde tilladt udarbejdelsen af en mere detaljeret plan. Denne omstændighed måtte svække selskabets muligheder for at opnå koncessionen. Til gengæld havde værket en vis folkelig opbakning, der dog begrænsedes til de nærmestliggende sogne.

Århus byråd og Viborg amtsråd rådede overhovedet ikke over nogen plan, hvilket var en åbenlys mangel. Dette opvejedes dog i høj grad af den brede tilslutning, disse to ansøgere havde blandt kommunerne i Midtjylland - og alene på dette grundlag syntes deres chancer for at få koncessionen at være de bedste.

Længe før Viborg amtsråd og Århus byråd indsendte deres andragende, havde borgmester Drechsel optaget kontakt med det private konsortium for at overtage dets plan. Han handlede på vegne af en række østjydske el-værker og kommuner, da han 1. december 1917 mødtes med 3 af konsortiets medlemmer. Gennem et brev fra dem til Drechsel får vi at vide, hvad forhandlingerne havde drejet sig om:

»Som resultat af den idag stedfundne forhandling tillader vi os at meddele, at vi for vort vedkommende er villige til at foreslå og anbefale til vore medansøgere om koncessionen på benyttelse af Gudenåen til fremstilling af elektrisk energi, at vi giver afkald på vort andragende om sådan koncession til fordel for (her nævnes el-værkerne og kommunerne) på vilkår

at vi som det oprindelige koncessionssøgende konsortium i egenskab af konsulenter for de eventuelle bevillingshavere projekterer og forestår udførelsen af samtlige anlæg, indtil disse kunne afleveres i driftsfærdig stand - alt for bevillingshavernes regning, og

at der for samtlige herunder hørende arbejder samt som vederlag for den aftalte ordning og vort hidtil i sagen præsterede arbejde betales os i alt 8% af anlægssummen, når anlægget er fuldført og afleveret til bevilningshaverne ...«.

Drechsel har altså søgt at skaffe sig af med nogle farlige rivaler ved at købe dem til at afstå fra deres koncessionsansøgning - og han har dernæst søgt at købe konsortiets anlægsplaner. At en handel på et tidspunkt kom i stand kan ikke betvivles - det fremgår f. eks. af den omstændighed, at værket i tidens fylde opførtes efter Thomsens og Fabers planer, uden at de stod som koncessionshavere - og for øvrigt hører vi siden den tid aldrig mere til konsortiets koncessionsansøgning. Salgsbetingelserne kendes ikke - men mon ikke konsortiets krav blev opfyldt? I hvert fald gik der senere hårdnakkede rygter om, at konsortiet skulle have 8% af anlægssummen, og vist er det, at konsortiets mænd kom til at forestå byggeriet ganske som forlangt.

Drechsels selvsikre holdning kan således skyldes, at han nu havde triumferet i form af en detaljeret og fra alle sider godkendt plan og derfor ikke var til at komme udenom. Hvis det forholdt sig sådan, bliver flere forhold forståelige - f. eks. at Viborg amtsråd lod Århus by blive medansøger i stedet for at støtte det lokale initiativ repræsenteret ved Gudenåens Elektricitetsværk.

Først på vinteren 1918 var alle brikker ved at være faldet på plads efter Drechsels hoved. Efter at have skaffet sig af med den farligste konkurrent, det private konsortium, stod Viborg amtsråd og Århus byråd tilbage som de eneste seriøse ansøgere til koncessionen, idet Gudenåens Elektricitetsværk fortsat manglede en ordentlig plan. Dets ansøgning skal måske ses som en taktisk manøvre med det mål at skaffe de nærmestboende strøm - i hvert fald havde dets formand ofte udtalt, at man ville være tilfreds, blot man fik den nødvendige strøm, hvilket kunne ske fra Tange-værket.

Tilbage af modstandere mod planerne var kun de Tange-Ans-boere, som skulle flytte for vandet. Deres antal var

ringe, og denne håndfuld mennesker kunne formentlig ikke standse projektet. Deres eneste håb var, at rigsdagen ville tage stilling for dem, men end ikke deres egne rigsdagsmænd kunne de regne med, hvorfor forventningerne måtte være små. Og da sagen snart efter sattes på rigsdagens dagsorden, viste det sig da også, at alt håb var ude.

Den 19. februar 1918 fremsatte ministeren for offentlige arbejder, Hassing Jørgensen, forslag i folketinget til lov om udnyttelse af vandkraften i Gudenåen. Af forslaget 4 paragraffer har de 3 interesse for denne fremstilling. I § 1 hedder det:

»Ministeren for offentlige arbejder bemyndiges til at meddele Viborg amtsråd og Århus byråd samt de andre amtsråd og byråd i Viborg, Århus og Randers amter, som måtte slutte sig til det fra de fornævnte kommunale bestyrelser allerede fremkomne andragende, koncession på udnyttelse af vandkraften i Gudenå ved anlæg af et elektricitetsværk ved Tange og eventuelt et mindre værk i nærheden af Kongensbro og ved dette eller disse værkers drift i 80 år fra den dag at regne, da værket ved Tange åbnes for drift.«

Af denne formulering fremgår tydeligt, at Gudenåens Elektricitetsværk er slået ud - koncessionen skal holdes på én hånd. Til gengæld forpligtes koncessionshaverne til at optage alle interesserede i værket, hvorved også den nærmeste omegn måtte komme i betragtning.

I § 2 findes bestemmelserne om de ekspropriationer, som det ville blive nødvendigt at gennemføre:

»Enhver er pligtig at afgive den grund, som er nødvendig til gennemførelse af de anlæg, der i henhold til en i medfør af foranstående § 1 givne koncession er godkendte af ministeren for offentlige arbejder, samt til at finde sig i de indskrænkninger i og ulemper for driften af hans ejendom, som deraf måtte være en følge, alt imod fuld erstatning. I tilfælde, hvor ekspropriationen af en del af en

ejendom i væsentlig grad vil forringe brugsværdien af den øvrige del af ejendommen, kan på ejerens derom nedlagte påstand koncessionshaverne tilpligtes at erhverve hele ejendommen.«

Denne bestemmelse, som var møntet på Tange-Ans-boerne, lovede dem en rimelig erstatning, men heller intet her ud over.

I § 3 bestemmes, hvem udøveren af denne retfærdighed skal være. Ministeren skal efter forslaget nedsætte en kommission - Gudenåkommissionen - som får bemyndigelse til at ekspropriere og fastsætte erstatninger. Alle omkostninger ved kommissionen skal udredes af koncessionshaverne, som naturligvis også skal betale erstatningerne til lodsejerne, til de fiskeriberettigede og til de kommuner, der ville miste skatteydere som følge af oversvømmelsen.

I bemærkningerne til lovforslaget motiverer ministeren det med, at siden pramfarten praktisk taget var ophørt, havde det spørgsmål påtrængt sig, »hvorledes man bedst på samfundsøkonomisk rationel måde skulle gøre de betydelige nytteværdier frugtbringende, som dette landets største vandløb repræsenterer«. Svaret på dette spørgsmål var kommet i form af projektet om »et stort samfundsnyttigt anlæg som det heromhandlede«, der kunne frembringe lys og kraft uden benyttelse af råprodukter fra udlandet, hvilket »den foreliggende verdenssituation på enestående måde tydeliggør nytten af ...«. Det fremhæves videre, at her vil opstå en stor arbejdsplads, som vil kunne medvirke til at afhjælpe den store arbejdsløshed. Hvis historien ikke gentager sig, må man i alt fald sige, at den ligner!

Lovforslagets behandling i rigsdagen, som på daværende tidspunkt bestod af folketing og landsting, begyndte i folketinget 1. marts 1918. Den første, der fik ordet, var en repræsentant for Venstre, gårdejer Søren Svendsen, der boede i Bjerringbro. Han fremhævede kraftværkets nyttevirkning - sattes en families forbrug til 100 kilowatt-timer om året(!), ville 90.000 familier kunne få deres lysforbrug dækket herfra. Men set fra landbrugets side var der den ulempe ved

anlægget, at der ville blive oversvømmet et stort areal, og han stillede på den baggrund det spørgsmål, om projektets gennemførelse var i samfundets interesse eller ej. Han svarede selv ved at opstille følgende overslag: landbrugsmæssigt kunne området indbringe 28.000 kr. om året, mens kraftværket ville kunne spare landet for indkøb af kul og olie for 150.000 kr. årligt, hvorfor han måtte finde det tilrådeligt at gennemføre projektet, skønt det ville koste nogle landbrug. Han foreslog, at erstatningssagerne ved ekspropriationerne ikke afgjordes straks - det ville være rimeligt at vente et år for at se, om de tilstødende jorder ville blive sure og vandlidende. Han sluttede med at anbefale forslaget til velvillig behandling.

Næste taler var M. Mortensen fra Randers, socialdemokrat og redaktør. Han beskæftigede sig med den omstændighed, at oversvømmelsen ville berøre den private ejendomsret. Fandt sådanne indgreb sted i samfundets interesse - eller i almenvellets navn - var de jo grundlovshjemlede. Dette kunne ikke antages at være tilfældet, hvor koncessionen gik til private, men nok hvor staten gik ind som anlægsejer, hvorved udbyttet kom hele samfundet til gode. Også når det mindre samfund, kommunerne, påtog sig opgavens løsning som i det aktuelle tilfælde, måtte man sige, at indgrebene foregik i almenvellets navn, hvorfor han kunne anbefale forslaget.

Rasmus Hansen, radikal løsgænger, gårdejer i Mammen ved Bjerringbro, fik dernæst ordet. Han indledte med at takke ministeren for forslaget og ønskede det en hurtig behandling. Ulempen ved forslaget var oversvømmelsen, men da den mest ville omfatte ufrugtbare jorder og ikke særlig gode enge, var sagen ikke så betænkelig endda. Blot måtte man være sikker på, at erstatningerne ville være så rundelike, at de vedkommende folk ikke påførtes noget tab. Han gjorde opmærksom på, at Gudenåen slet ikke berørte Århus amt, og undrede sig derfor over, at Århus by var med. Han hævdede i denne forbindelse, at sagens egentlige kerne var strømmens fordeling: man måtte se i øjnene, at værkets kapacitet kun rakte til et relativt lille område - men hvem

skulle så have strømmen, byerne eller landkommunerne? Han udtrykte håb om, at der måtte kunne findes en mindelig ordning på dette spørgsmål. Han beskæftigede sig dernæst med Kongensbro-værket og gjorde sig under henvisning til, at hele åens vandkraft burde udnyttes, til talsmand for, at Kongensbro-koncessionen gaves til de lokale ansøgere.

Den næste på talerstolen var professor Ellinger, valgt på Frederiksberg af de konservative. I modsætning til de fleste andre talere var han i besiddelse af nogen sagkundskab i kraft af sin polytekniske uddannelse. Men denne viden kom så at sige ikke til udtryk i hans bemærkninger - han nøjedes med at omtale energisituationen i almindelighed, som måtte give anledning til den største sparsommelighed, f. eks. kunne man forudsige, at verdens kulreserver ville være brugt op om 6-700 år. På grund af de råstofbesparelser, det påtænkte kraftværk i Tange ville medføre, kunne han og hans parti gå med til, at koncessionen gik til det offentlige, skønt det stred mod partiets generelle holdning. Han skulle følgelig anbefale lovforslagets hurtige fremme.

Poul Emil Hansen - gårdejer, valgt i Kjellerup-kredsen for de radikale - var den næste i talerrækken. Han ville særlig tale om de folk, som ville blive ramt af oversvømmelsen. Det drejede sig om mennesker, hvis slægt i flere led havde ejet de samme hjem, men som nu måtte rykke deres teltpæle op. Disse folks interesser ønskede han varetaget på bedste måde, for det drejede sig om mennesker i hans egen valgkreds. Omdelt til alle folketingsmændene var et andragende fra de lodsejere, hvis jord mere eller mindre ville blive sat under vand. De spurgte heri, om ikke oversvømmelsen kunne undgås ved en tilbagevenden til den oprindelige plan, som forudsatte, at en kanal ledte vandet til kraftværket, hvorfor der ikke krævedes noget større reservoir - samme spørgsmål ønskede Hansen nu at stille ministeren. (Det nævnte andragende findes desværre ikke mere - folketingets bibliotek kan ikke finde det, og dets eksistens kendes kun fra folketingsreferatet). Han kritiserede lovforslagets bestemmelser om fiskeriet på den nye sø, som gik ud på, at alle fiskerettigheder skulle tilhøre staten - rimeligt måtte

det være, om lodsejerne havde fiskeriet, ligesom det gjaldt alle andre steder i landet. Han anmodede ministeren om endnu en gang at overveje, om Kongensbro-værket ikke skulle gå til den lokale befolkning, og gjorde sluttelig opmærksom på, at Tange holdeplads måtte have status af station, nu hvor store materialeleverancer ventedes hertil. Også han anbefalede en hurtig behandling af forslaget.

En repræsentant for Århus - socialdemokraten Stilling - fandt det nu nødvendigt at tage ordet for at bringe nogle ting på deres rette plads. Han havde hørt rygter om, at man omgikkes med planer om at skyde Århus ud - hvilket også udtalelser her fra talerstolen kunne tyde på. Men i så fald ville værket ikke blive rentabelt, idet den største aftager så ville være borte. For at give sine ord større vægt oplæste Stilling følgende erklæring fra Thomsen og Faber: »Såfremt vandkraften i Gudenåen skal kunne udnyttes på økonomisk måde, er det af største betydning, at hele vandkraften straks efter driftens åbning kan afsættes, idet det kun på denne måde bliver muligt at afskrive den på grund af krigssituationen skabte betydelige fordyrelse af anlægget. En sådan udnyttelse kan kun opnås, hvis Århus by og opland kommer med fra første færd.«

Gerud Jensen - en venstremand fra Randerskanten - omtalte de bestandige oversvømmelser af engene langs Gudenåen og spurgte ministeren, om anlægget ved Tange ville forværre forholdene her. Endvidere gjorde han opmærksom på, at ved Randers fjord levede mange mennesker af fiskeri - dette skulle nødigt skades ved kraftstationens anlæg, og han opfordrede til at bygge ålepas og fisketrappe ved kraftværket og oprette en udklækningsanstalt for at sikre fiskeriet.

I sin svartale udtrykte ministeren ængstelse for, at med alle de problemer, der var blevet rejst under forhandlingerne, ville lovforslaget blive så forsinket, at det ikke ville kunne nå at blive færdigbehandlet i denne samling. Derved ville også arbejdet blive forsinket, ja, måske måtte hele projektet opgives, idet de materialer, man havde lovnings på, så ikke kunne forventes at være til stede, og sandsynligvis ville de

ikke igen kunne skaffes. Det var jo også nu, man havde brug for strømmen, og ministeren opfordrede derfor endnu en gang til, at sagen fremskyndedes.

Herefter vedtog man uden afstemning at henvise lovforslaget til udvalgsbehandling og derfra lade det gå til tingets 2. behandling.

Udvalgsarbejdet resulterede i et par ændringsforslag. Der opnåedes enighed om at foreslå, at elektricitetsforsynings-selskaber, som dannedes af beboere i de anlæggene nærmestliggende kommuner, skulle være forlods berettigede til forsyning med den fornødne elektricitet til lys og kraft for landbrug og håndværk - undtaget var altså eventuelle strømslugere inden for industrien. Denne bestemmelse var en åbenlys indrømmelse til Gudenåens Elektricitetsværk, som ikke fik sit eget anlæg ved Kongensbro, men nu sikredes strøm. Endvidere foreslog udvalget, at mulighederne for træflådning og pramsejlds på Gudenåen fortsat holdtes åbne ved at forpligte koncessionshaverne til at betale halvdelen af anlæg, som tillod passage af dæmningen, mens den anden halvdel skulle udredes af brugerne. Hovedmanden bag denne bestemmelse var udvalgsmedlem Jacob Christensen fra Silkeborg - han står som eksponent for de kredse i byen, som så med bekymring på, at Silkeborgs tid som havneby var ved at være forbi.

18. marts var lovforslaget til 2. behandling. Folketingsmand Stilling, der var udvalgets sekretær, redegjorde for ændringsforslagene, som var vedtaget énstemmigt i udvalget. Han opfordrede derefter til en hurtig vedtagelse af lovforslaget i dets nuværende skikkelse. Efter nogle få bemærkninger vedtoges uden afstemning ændringerne, og forslaget overgik til 3. behandling.

Denne fandt sted samme dag. Ingen ønskede ordet. Lovforslaget vedtoges énstemmigt med 78 stemmer og oversendtes derefter til Landstinget.

Tiden var nu knap - Rigsdagen skulle hjemsendes om et par dage. Allerede dagen efter - den 19. marts - tog Landstinget fat på en forceret behandling af forslaget for at nå at færdiggøre det inden hjemsendelsen. Under debatten kom



ingen nye synspunkter frem - dog udtrykte en taler ønsket om, at Gudenåkommissionen suppleredes med en appelinstans, en overlandvæsenskommission, hvortil sager kunne henvises, når der ikke kunne opnås enighed om erstatningernes størrelse. I et udvalg, som arbejdede om natten, vedtoges denne ændring énstemmigt.

Næste dags formiddag kl. 10 afholdtes Landstingets 99. møde. Lovforslaget med udvalgets ændring overgik uden afstemning til 3. behandling, som fandt sted en god halv time efter - her vedtoges det énstemmigt med 36 stemmer. Derefter oversendtes det til Folketinget, hvor en ny, eneste behandling skulle bekræfte Landstingets ændring.

I Folketingets 118. møde - samme dag kl. 15 - vedtoges det ændrede forslag énstemmigt med 77 stemmer. Tilbage stod nu blot at få kongens underskrift, forinden lovforslaget var lov. Men på dette tidspunkt hørte hastværket op - først hen på sommeren 1918 gjorde de goters, venders m. m. vitterligt, hvad Rigsdagen for længst havde vedtaget. (Loven i sin helhed findes som bilag I, den i medfør heraf givne koncession som bilag II efter artiklen).

Vedtagelsen af »Lov om udnyttelse af vandkraften i Gudenå« havde skabt klarhed på to punkter: for det første var det nu afgjort, at Tange-Ans-boerne måtte forlade deres hjem, og for det andet var det nu endelig fastslået, at koncessionen skulle gå til Viborg amtsråd og Århus byråd. Men hermed hørte klarheden også op.

Usikkerhed opstod straks om, hvem der egentlig skulle være med i koncessionens udnyttelse. Ganske vist havde Viborg amtsråd og Århus byråd officielt fået den overdraget, men kun på den betingelse, at de tog alle interesserede i hele Midtjylland med. I lovens § 1, punkt k, bestemtes, at samtlige elektricitetsværker i de midtjydske amter skulle kunne få strøm fra Tange, og at lokale elektricitetsforsyningsselskaber skulle have særlige rettigheder ved strømmens fordeling. Skulle lovens bogstav følges, ville alle få del i strømmen, men ingen virkelig gavn af den, fordi den ville blive spredt over så stort et område.

Interessen for at være med var enorm. Fordelen ved at få strøm fra Tange syntes indlysende, og alle vogtede skinsygt på hinanden. Alt tegnede til, at der forestod en række vanskelige forhandlinger, før en ordning for strømmens fordeling var fundet.

Det første udspil kom fra Gudenåens Elektricitetsværk, for hvis skyld lovens bestemmelse om forlods levering til lokale forsyningsselskaber var medtaget. Allerede dagen efter lovens vedtagelse havde den energiske bestyrelse trommet repræsentanter for 32 midtjydske landkommuner sammen til et møde i Bjerringbro, hvor formanden gjorde det klart, at sagen nu ikke længere var eget elektricitetsværk, men udnyttelsen af muligheden for at oprette et forsyningsselskab, så man kunne sikre egnen del i strømmen fra værket i Tange. Repræsentanterne for sognerådene gik ind for tanken, og de fik ved mødets slutning udleveret tegningslister, så de i deres hjemkommuner kunne begynde at hverve medlemmer.

Denne aktion faldt i dårlig jord hos amtsrådet i Viborg. 23. april havde det møde, hvorunder medlemmerne karakteriserede Gudenåens Elektricitetsværks virksomhed som vildledende og hen i vejret - og til sidst vedtoges en udtalelse, hvori amtsrådet slog fast, »... at det er ganske betydningsløst at foretage tegning af elektricitet på det nuværende tidspunkt, så meget mere som det er givet, at kun amts- og bykommuner kan være koncessionsansøgere.« Noget tyder på, at de nybagte koncessionshavere hverken havde læst koncessionen (se post 15) eller den tilgrundliggende lov (§ 1, punkt k), der ganske vist heller ikke endnu forelå officielt, men hvis indhold dog kendtes gennem referater af rigsdagens forhandlinger og dagspressen.

I et velformet, offentligt brev til amtsrådet undervises dets medlemmer 3 uger senere af bestyrelsen for Gudenåens Elektricitetsværk på følgende vis: »Vandkraftanlægget ved Gudenåen leverer som bekendt ikke elektricitet til den enkelte forbruger direkte, men kun til bykommunale og andelselektricitetsværker, når disse selv ejer et lokalt ledningsnet, gennem hvilket strømmen kan fordeles til byens eller egnens forbrugere. Vil vor egn have adgang til at udnytte

sin ret til at få elektricitet fra Gudenåen, må også vi bygge et sådant ledningsnet og danne et andelsselskab, der gennem sit eget ledningsanlæg kan fordele elektriciteten fra Gudenåen til egnens beboere.« I brevet gøres opmærksom på, at 6000 mennesker i området har tegnet sig på omdelte lister - og det slutter med en henstilling til amtsrådet om at støtte selskabets bestræbelser i stedet for at modarbejde dem.

Hvorvidt amtsrådet fulgte denne opfordring vides ikke. Men i maj måned modtog Gudenåens Elektricitetselskab en indbydelse fra Århus byråd til et møde i Århus med koncessionshaverne. Fra da af regnedes selskabet som ligemand, og vi skal ikke følge dets historie længere - blot nævne, at det i mange år fortsatte sin virksomhed under navnet EGO, og at det nu er med i sammenslutningen MEF.

Lignende spilfægterier foregik andetsteds i Midtjylland. Det er imidlertid ikke opgaven her at følge alle disse manøvrer, men at omtale de forhandlinger, der som slutresultat havde dannelsen af et arbejdsdygtigt selskab.

På et møde i Århus i april var man enedes om at søge dannet et andelsselskab bestående af de interesserede el-værker og el-forsyningsselskaber, som så skulle overtage koncessionen fra Viborg amtsråd og Århus byråd, hvilket havde været planen hele tiden. Allerede på dette tidspunkt kaldte man det nye andelsselskab »Gudenåcentralen«, som senere blev dets officielle navn. Andelene i selskabet skulle tegnes af el-værkerne og el-forsyningsselskaberne, men da disse ikke selv rådede over de fornødne midler, måtte kommunerne garantere for disse beløb, der eksempelvis for Viborg kommunes vedkommende drejede sig om 240.000 kr. Dette er forklaringen på, at kommunerne endnu en tid lang optrådte som hovedpersoner i sagen.

1. maj var fastsat som sidste frist for de kommunale råd til at melde sig som deltagere. Der forelå da tilmeldinger fra 4 amtsråd (Viborg, Randers, Århus og Skanderborg) og 9 byråd (Århus, Randers, Hobro, Ebeltoft, Grenå, Skanderborg, Horsens, Silkeborg og Viborg). På et møde få dage senere enedes disse råd om at nedsætte et udvalg på 28 medlemmer til at arbejde videre med sagen - formand blev na-

turligvis primus motor i det hele, borgmester Drechsel, Århus.

4. juni skulle de interesserede igen give møde i Århus - formålet hermed var at få dannet andelsselskabet. Men i maj måned kølnedes interessen for at komme med i høj grad. Faber havde fremlagt et nyt overslag, som viste, at anlægsudgifterne ville komme op på 7 mill. kr. - et på den tid uhyrlig højt tal, som kunne få de fleste til at gyse. På grundlag heraf kunne man beregne, at strømprisen fra Tangeslet ikke ville blive så favorabel som først tænkt. Prisen pr. kilowatt-time fra Gudenåcentralen ville blive mindst 14 øre, mens det kommunale værk i Viborg f. eks. kunne levere til godt 12 øre. Disse beregninger sammenholdt med de store garantisummer, som kommunerne skulle stå inde for, kunne nok give byrådsmedlemmerne noget at tænke på.

Rygterne svirrede. Det forlød, at Randers var hoppet fra, Silkeborg tænkte på det - ligesom Horsens, Skive og Skanderborg. Kun Århus kunne man helt sikkert regne med - byens maskiner var så gamle og dårlige, at den lige så godt kunne gå med til Gudenåcentralen som bygge nyt værk, sagdes det.

Ingen tonede rent flag. Alle vogtede på hinanden - helst skulle man jo med, hvis der var penge at tjene, men sprang mange fra, ville det selvsagt blive dyrere for de tilbageblevne. Kunne man blot vinde lidt tid, så ville situationen tegne sig klarere - om ikke andet, nogle måtte vel klargøre deres stilling på mødet 4. juni. Denne snedige tankegang lå bag Viborg byråds beslutning om at sende en ubemyndiget person til det famøse møde.

Men hvor én er speget, er den anden røget. Flere havde fået samme gode idé, og mødet var derfor ikke beslutningsdygtigt. Man vedtog dog at lade et udvalg gå i gang med at udarbejde selskabets vedtægter.

18. juni holdtes et nyt møde. Men kun et enkelt byråd gjorde her sin stilling klar - det var Silkeborg, som meddelte, at man ikke ønskede at indtræde i andelsselskabet, men at man i øvrigt forbeholdt sig alle rettigheder. Således

lykkedes det for Silkeborg at gennemføre kunststykket at blæse og samtidig have mel i munden.

De øvrige byråd fik nu kniven på struben. De fik at vide, at endelig besked om deres stilling til andelsselskabet måtte afgives senest 12. juli. Her viste det sig så, at følgende ønskede at deltage:

1. Århus by
2. Skive by
3. Salling, Fjends og Ginding herreders højspændingsværk (Skiveegnen)
4. Århus, Rønde og Kaløgnens elektricitetsværk
5. Gudenåens oplands elektricitetsselskab (Gudenåens Elektricitetsværk)
6. Framlev med flere herreders højspændingsværk (Galten)
7. Skanderborg by
8. Ebeltoft by

Mange var altså faldet fra - heriblandt Randers og Silkeborg, de to byer, som tidligere havde haft gavn af Gudenåen. Når selskabet overhovedet blev dannet, må æren herfor udelukkende tilskrives Århus by, som tegnede de andele, der blev ledige ved de andres frafald. Af selskabets 1000 andele tegnede Århus by sig for 402. Resten fordelte sig som følger: Skive by og Salling, Fjends og Ginding herreders højspændingsværk i forening 212 andele, Århus, Rønde og Kaløgnens elektricitetsværk 175 andele, Gudenåens oplands elektricitetsværk 151 andele, Framlev med flere herreders højspændingsværk 35 andele, Skanderborg by 20 andele og Ebeltoft by 5 andele.

Disse 8 andelshavere stod nu som repræsentanter for almenvellet, i hvis navn adskillige familier på Tange-Ansøegnen skulle tvinges til at forlade deres hjem. Det nystiftede andelsselskab valgte naturligvis Drechsel som formand og fik 25. juli med ministeriets godkendelse overdraget koncessionen. Under samme dato nedsatte ministeriet den i loven nævnte Gudenåkommission, der skulle forestå ekspropria-

---

tionerne, men også godkende anlægsplaner og afgøre tvister, f. eks. angående fiskeri og sejlads. Hermed var den planlæggende del af projektet omsider til ende, og virkeliggørelsen af planerne kunne begynde.

*Kilder til kapitel II:*

Årgangene 1917-21 (incl.) af Viborg Stifts Folkeblad og Silkeborg Avis.  
Rigsdagens forhandlinger 1918.

### Kapitel III

#### ARBEJDET

Det anlægsarbejde, man nu skulle i gang med i Tange, var efter datidens målestok af virkelig imponerende størrelse, ja, af et format, som man hidtil næppe havde set magen til. Så meget mere overraskende virker det, at lederne af foretagendet, Thomsen og Faber, antog, at det kunne gøres færdigt på et årstid, så man allerede det følgende efterår - altså i 1919 - ville kunne få strøm fra værket. Således kom det ikke til at gå - først ved juletid 1920 var man i stand til at producere den første strøm, men dette virker alligevel som en præstation, når man tager i betragtning hvilke arbejder, der skulle udføres:

1. Det største og vigtigste arbejde var opførelsen af en mere end 700 m lang dæmning på tværs af Gudendalen, som skulle stemme vandet op i en sø og fremkalde det eftertragtede vandfald, som ville blive på ca. 9 meters højde. Denne dæmning måtte være absolut vandtæt, hvorfor den ikke blot kunne anbringes på jordoverfladen, men måtte anlægges på det sammenhængende lag af glimmerler, som man håbede at finde få meter under jordskorpen. Man måtte altså regne med et større udgravningsarbejde, før man nåede ned til lerlaget. Dæmningens inderste del skulle bestå af en lerkærne, der anbragtes på glimmerleret - herover fyldtes jord, indtil man nåede den projekterede kronebredde på 10 m, hvilket krævede, at dæmningens bundflade var henimod 50 m bred. Den færdige dæmning skulle be-

- klædes med græstørv - dog var det meningen at beklæde de dele, som ville blive udsat for bølgeslaget, med sten for at hindre bortskylning af materialet (fig. 22.1).
2. I dæmningen skulle indrettes en sluse, hvorigennem åens vand kunne ledes i byggeperioden. Efter anlæggets færdiggørelse skulle den virke som frisluse eller nødsluse, som kunne åbnes i en kritisk situation, så søens vand strømmede ud, hvorved presset på hoveddæmningen formindskedes (fig. 22.2).
  3. Anlæg af 2 sikringsdæmninger bag hoveddæmningen (fig. 22.3). Disse dæmninger skulle tilbageholde en mindre mængde vand, hvis tryk på hoveddæmnings bagside ville udligne noget af trykket på dens forside.
  4. Anlæg af en over en halv kilometer lang tilledningskanal, som skulle føre søens vand til selve kraftstationen (fig. 22.4).
  5. Opførelse af kraftstationen. Her krævedes udgravning i 16 meters dybde for at skabe plads til det flere meter tykke betongulv, som det faldende vand skulle ramme, efter at det havde passeret turbinerne. I forbindelse med kraftstationen skulle opføres en fordelingscentral, hvorfra strømmen kunne dirigeres til forbrugerne (fig. 22.5).
  6. Uddybning af ålejet neden for værket indtil Bjerringbro, hvorved åbunden sænkedes med 1 meter, hvilket ville bevirke en lignende forøgelse af faldhøjden.
  7. Omlægning af Tange-Ans-vejen. Denne gik tidligere øst om Næsgården i Tange, hvorfra den via en bro satte over Tange å - herfra forløb den på en høj skrænt syd for banelinien, indtil den ved den nedlagte, men endnu eksisterende station drejede skarpt til venstre for at slutte sig til den nuværende Bjerringbrovej. Da denne vej ville blive oversvømmet af søen, måtte den totalt omlægges til dens nuværende forløb, hvor en dæmning med en bro fører den over søen, hvorefter den på endnu en bro passerer jernbanen (se fig. 21).
  8. Sikringsanlæg ved jernbanen i Tange, som ville komme til at ligge lige ved søen.



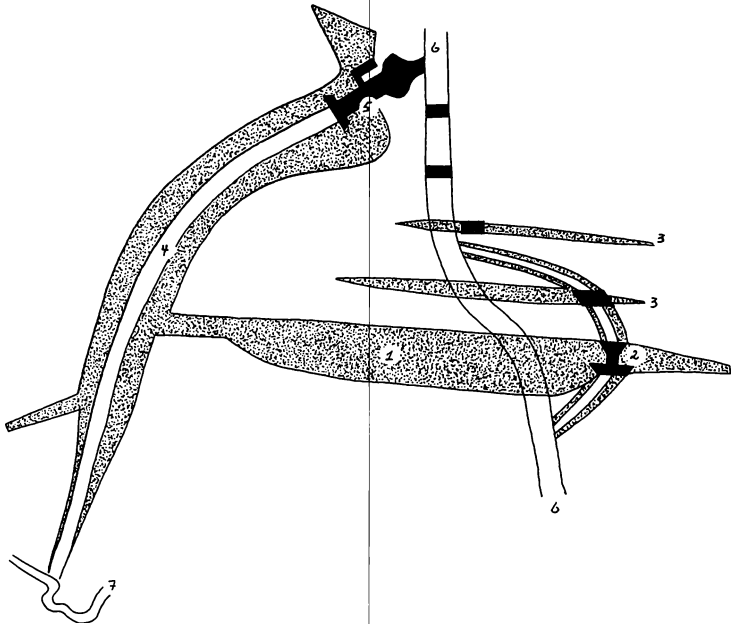


Fig. 22. Anlægsplan. Forklaring: 1) Hoveddæmning. 2) Frisluse. 3) Støttedæmninger. 4) Tilledningskanal. 5) Kraftstation. 6) Gudenå. 7) Tange å. Efter hefte indeholdende planer til Gudenåcentralen uden titel og forfatterangivelse i Lokalhistorisk Arkiv i Bjerringbro.

9. Hævning af broen ved Ans på Ans-Sahl-vejen. Søen ville simpelthen oversvømme den derværende bro, og en bro måtte derfor på en dæmning opføres 5 meter over den gables niveau (se fig. 21).
10. Anlæggelse af højspændingsledninger til Århus og Skive. Foruden alle disse arbejder i terrænet skulle der skaffes anlægskapital, hvilket var bestyrelsens opgave, og foretages ekspropriationer, der som allerede nævnt skulle forestås af Gudenåkommissionen.

Forud for det egentlige arbejde måtte foretages en række jordbundsundersøgelser, som det med hjælp fra Geologisk Institut lykkedes at få gennemført i sommeren 1918. Særlig spænding knyttede sig til boreresultaterne fra det sted, hvor

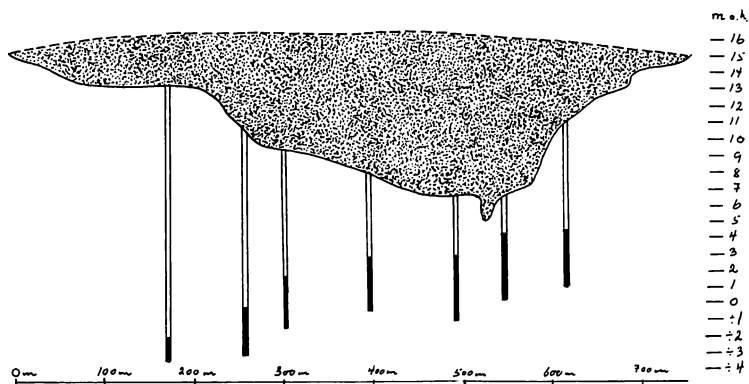


Fig. 23. Tværsnit af Gudenådalen på hoveddæmningens plads. Højden stærkt overdrevet i forhold til længden. Fuldt optrukken linie angiver oprindelig overflade - den punkterede overfladen af dæmningen. 7 borehuller angivet - sort betegner glimmerler. Det ses, at man til venstre måtte fjerne mere end 10 m overjord, før leret nåedes. Efter hefte indeholdende planer til Gudenåcentralen uden titel og forfatterangivelse i Lokalhistorisk Arkiv i Bjerringbro.

hoveddæmningen skulle placeres, eftersom det var nødvendigt her at finde et sammenhængende lag af glimmerler i en ikke alt for stor dybde. På fig 23 er afsat enkelte af disse boreresultater, og det ses, at man faktisk fandt det ønskede lag - et enkelt sted ganske vist først i mere end 10 meters dybde. Dette var dog ikke mere afskrækkende, end at man anså resultaterne for at være fuldt tilfredsstillende.

Med denne viden i ryggen holdt bestyrelsen møde sidst i juli. Der kunne nu ikke være tvivl om, at projektet var gennemførligt, og det bestemtes derfor, at man skulle søge at skaffe anlægskapital - i første omgang ville man skaffe sig 6 mill. kr., som andelsselskabets sagfører i København bemyndigedes til at skaffe tilbud på. Dernæst drøftede man bestyrelsens løn - der var i forbindelse med bestyrelsesposterne så meget arbejde, at medlemmerne anså det for at være rimeligt, at de modtog et honorar for det. De indstillede derfor, at den årlige løn til formanden skulle være 3000 kr., til næstformanden 1500 kr. og til hver af de øvrige 7 bestyrelsesmedlemmer 1000 kr. - hertil kom naturligvis rejse-

udgifter, som selskabet forventedes at dække. Dette forslag fra bestyrelsen vakte nogen forargelse - man fandt beløbene alt for høje. I Århus byråd foresloges derfor nogle mindre beløb, der formentlig ville være »mere passende for arbejdet«, som borgmesterens byrådskolleger lidt bidende formulerede det - lønnen blev herefter 1800 kr. til formanden, 900 kr. til næstformanden og 600 kr. til hvert bestyrelsesmedlem.

På dette møde vedtog bestyrelsen endvidere at indhente tilbud på entreprenørmateriel. Forholdet synes at have været det, at Gudenåcentralen i den første tid selv optrådte som hovedentreprenør med ingeniør Thomsen som leder. Imidlertid viste det sig vanskeligt at skaffe det fornødne materiel, hvilket hang sammen med, at verdenskrigen rasede, og ingen af de krigsførende tillod udførsel af sådanne maskiner. Gudenåcentralen stod derfor maskinmæssigt på næsten bar bund, hvilket stort set vedblev at være situationen, indtil tragiske omstændigheder bød, at entrepriserne overlodes til private firmaer.

Det første spadestik til anlægget må være taget omkring 1. august 1918. Mærkeligt nok nævner ingen af tidens aviser denne begivenhed, skønt den ellers nok synes en notits værd. Men den 10. august oplyses det, at man er i fuld gang med at lægge bro over Gudenåen ved Tange - den skulle bære et tipvognsspor, som førte fra en lerbakke på Sahl-siden til hoveddæmningen. På det færdige tipvognsspor kunne færdes to tog, idet der på østsiden indrettedes et vigespor, så togene kunne passere hinanden. Fig. 24 viser det ene af de to tipvognstog. I lergraven kom til at stå én af de få grave-maskiner, som Gudenåcentralen fik fat på.

En uge senere kom bestyrelsen til Tange for at se på aktiviteten. På dette tidspunkt var broen over åen færdig, og arbejdet på hoveddæmningen var begyndt, idet store partier af overjorden allerede var fjernet. Dernæst var man begyndt at opføre funktionærboliger - på jord tilhørende P. Lassen! Bestyrelsen afkøbte ham hele ejendommen, så det herefter kunne siges, at man byggede på egen grund. Det kan synes ejendommeligt, at man startede med at opføre boliger til funktionærer, som først skulle ansættes, når hele arbejdet



*Fig. 24. Tipvognstog og aflæssersjak på hoveddæmningen 1919. Formanden for sjakket står som nr. 2 fra venstre - urkæden understreger ganske godt værdigheden. Omtrent i billedets midte - med overskæg og jernstang i hånden - står Søren Kirkegaard, Tange, som har ydet mange oplysninger til denne bog. Hans arbejde var at tippe læsset af tipvognene, hvortil jernstangen anvendtes. Den passede ind i en bøsning på ladet, og når han og to mere fik deres stænger anbragt her, kunne de vippe ladet, så læsset faldt af. Når balancepunktet nåedes, skulle der holdes igen for at hindre vognen i at ryge af sporet - det arbejde var farligt, og mere end én gang er en arbejder blevet kastet op i luften herved, men ingen vidtes at have taget alvorlig skade. Nu og da dumpede en tipvogn alligevel ned i opfyldningen, da man var tilbøjelig til at lægge sporene så nær kanten som mulig for at formindske arbejdet med flytning af jorden med skovle bagefter. Det skete der ikke andet ved, end at fortjenesten blev mindre den dag, for man arbejdede på akkord og fik betaling for hver tømt tipvogn. Fotoet tilhører Søren Kirkegaard. Ukendt fotograf.*

var afsluttet. Den naturlige forklaring herpå er, at disse huse i byggeperioden brugtes som kontorer og boliger for ingeniørerne.

Sidst i september var der 70 mand i arbejde med udgravningerne til hoveddæmningen, og man var gået i gang med at opføre en bygning, som skulle rumme maskinerne til det interimistiske elektricitetsværk, som skulle levere kraft til maskiner og belysning på byggepladsen.

11. oktober foregik den første ekspropriationsforretning. Den drejede sig kun om nogle mindre arealer - nemlig dem

som tipvognssporet var anlagt på. Kommissionen benyttede lejligheden til at afholde et møde med egnens befolkning i Ans, hvor det bekendtgjordes, at ekspropriationerne for alvor ville begynde i november. Endvidere fastsattes Gudenåcentralens flodemål - den højst tilladte vandstand - ved en kommissionsbeslutning til 13,80 m over havets overflade, hvilket senere er ændret til 13,62.

Sidst i oktober modtog bestyrelsen den glædelige efterretning, at det var lykkedes sagføreren gennem nogle københavnske forsikringsselskaber at rejse 5½ mill. kr., så selskabet ikke med det første ville komme til at savne anlægskapital. Samtidig fremkom i aviserne annoncer af følgende ordlyd:

»Bekendtgørelse om

afholdelse af ekspropriationsforretning i anledning af anlæg af et ved vandkraft drevet højspændingsværk ved Tange.

Efter begæring af andelsselskabet »Gudenåcentralen« afholdes der i dagene fra 4.-9. november d. å., begge inklusive, en forretning til ekspropriation af en del af de arealer m. v., som vil være at afstå i anledning af den for anlægget af et højspændingsværk ved Tange nødvendige opstemning af Gudenåen.

Hvilket herved bekendtgøres til efterretning for enhver, der som pantnaver, tiendejer eller i en hvilken som helst anden egenskab anser sig for berettiget til enten ganske eller for en del at oppebære den erstatningssum, der som følge af afståelsen måtte tilflyde de respektive ejere, jvf. iøvrigt § 79 i lov nr. 63 af 28. maj 1880, idet tilføjes, at trykte eksemplarer af de til ejerne og brugerne udgæede indkaldelser med tilhørende fortegnelser over de rekvirerede arealer m. v., der tillige indeholder en omtrentlig angivelse af disses størrelse, vil kunne erholdes udleverede ved henvendelse til Gudenåkommissionen, Bernstorffsgade 25<sup>2</sup>, København B, eller til kontoret for vandkraft-anlæg, Blichersvej 3, Viborg.

Gudenåkommissionen, den 24. oktober 1918.

T. F. Krarup.

I dette noget knudrede og ganske følelseskolde sprog modtog offentligheden besked om, at lovens bestemmelser om tvungen afståelse af jord nu skulle føres ud i livet. Hvilke følelser der i den anledning har rørt sig i ejere og beboere af de til ekspropriation udpegede ejendomme kan vi kun gætte på. Men når posten afleverede det anbefalede brev fra Gudenåkommissionen, hvori ekspropriationsdatoen bekendtgjordes for ejeren, har mangen en modtager vel følt en dump vrede over for et system, der tillod noget sådant at ske, men også en komplet afmægtighed, for hvem skulle man rette sin vrede mod? Ingen og alle var jo skyld i dette.

Men skæbnen løber man ikke fra - ubønhørligt rykkede datoerne for ekspropriationerne nærmere, ejerne måtte resignere og søge at få det bedste ud af situationen. Det betød, at man måtte sælge sig så dyrt som muligt - i bogstaveligste forstand. Da 9. november var endt og ekspropriationerne forbi i denne omgang, var ca. halvdelen af det »rekvirerede« areal erhvervet - så vidt det kan ses næsten hele området vest for åen. Den anden halvdel ville der først være bud efter næste forår.

For adskillige gjaldt, at al deres jord med samt bygninger ville blive oversvømmet (se fig. 21). For dem var sagen klar - kommissionen måtte overtage hele deres ejendom. Noget anderledes tog det sig ud for dem, som blot skulle afstå en del af deres jord, f. eks. deres eng eller kær. Ville denne afståelse forringe deres ejendom så meget, at de burde kræve, at Gudenåcentralen overtog det hele, som loven gav dem mulighed for? Mange valgte denne løsning - nogle fortrød igen og købte så deres gamle ejendom tilbage fra kraftværket.

Efter disse mange »handler« diskuterede egnens beboere naturligvis de opnåede priser. Som helhed var sælgerne vel-fornøjede med budene, og på dette grundlag opnåede Gudenåcentralen ry for at være en god køber. Men rigsdagens mening havde jo heller ikke været at føje spot til skade - og måske skulle penge også denne gang medvirke til at dulme en dårlig samvittighed.

Alt imens gik arbejdet i marken videre. Arbejdet med dæmningens lerkærne var startet på det punkt, hvorfra tilledningskanalen skulle udgå (se fig. 22). Herfra arbejdede man sig øst på - over mod Sahl-siden. Ved årets slutning kunne man melde første sektion - stykket fra tilledningskanalen til åen - færdig, men vinterens komme betød en afbrydelse af arbejdet. Året 1918 sluttede med en trist begivenhed - ingeniør Thomsen døde i en alder af 45 år, revet væk af den spanske syge, som grasserede i verdenskrigens kølvand. Han fik en storslået begravelse i Viborg med mange talere, der fremhævede hans ubestridelige dygtighed og energi. Men i sine private papirer noterede en kollega i Hedeselskabet: »Thomsen, aldrig Hedeselskabets mand«, hvilken karakteristik slående passer på hans virksomhed i Tange.

I januar 1918 vedtog bestyrelsen, at ingeniørerne Faber og Angelo (to af de private koncessionsansøgere) skulle færdiggøre arbejdet. Thomsens assistent, ingeniør Andreassen, blev udnævnt til leder af det daglige arbejde i Tange. Samtidig synes andelsselskabet at have opgivet sin rolle som entreprenør - i al fald dukker firmaet Hoffmann og Sønner op på denne tid og overtager jordarbejderne. Det oplyses, at firmaet arbejder efter regning, hvilket må have været noget nær den dyreste form, andelsselskabet kunne vælge - dette tyder på, at man har følt sig i en tvangssituation med hensyn til arbejdets gennemførelse. Der blev anlagt et jernbanespor ud til værket, og på det begyndte firmaets materiel at komme hertil fra arbejdspladser andetsteds i landet. Der oprettedes en smedie, hvor maskinerne istandsattes, forinden de på ny toges i anvendelse - alt på Gudenåcentralens regning. Firmaets deltagelse i arbejdet betød dog ikke bare flere udgifter, det betød også, at arbejdet skred hurtigere frem, nu hvor virkelige fagfolk fik hånd i hanke med det.

I februar nedsatte ministeriet en overlandvæsenkommission. Den nødvendiggjordes af en lodsejer, som beklagede sig over det resultat, Gudenåkommissionen var kommet til for hans vedkommende. Dens opgave var at træffe endelig afgørelse i den aktuelle og fremtidige erstatningssager i for-

bindelse med Gudenåcentralens opførelse, som loven foreskrev.

Ingeniør Andreasen havde i marts tid til at holde et foredrag om kraftstationen i Foreningen til naturkendskab i Viborg. Her slap han den nyhed løs, at søen ville få navnet Ormsø på grund af dens lighed med en orm. Dette navn ville lokalhistorisk forening for Lysgård herred imidlertid ikke vide noget af og foreslog i stedet Gudensøen eller Gudenåsø. Heller ikke dette navn blev godkendt - diskussionen om navngivningen fortsatte helt til 1920, hvor bestyrelsen for Gudenåcentralen egenmægtigt afgjorde, at den nye søs navn skulle være Tange sø, hvilket derefter blev gældende.

Forårets komme betød en stærk forøgelse af aktiviteterne ved anlægget. Mens der i januar havde været 80 mennesker beskæftiget, steg dette tal i april til 150. Ingeniør Andreasen antog, at dette tal ville gå helt op til 400 i sommertiden, men så mente han rigtignok også, at hele arbejdet ville være afsluttet 1. december. Begge disse antagelser slog fejl - sidst på sommeren nåede antallet af arbejdere op på over 500, men på trods heraf lykkedes det ikke at blive færdig med anlægget førend et år efter det nævnte tidspunkt. End ikke to-holds-skift og kunstig belysning ved buelamper var tilstrækkelig til at få ingeniørens forventninger til at gå i opfyldelse.

I forårets og sommerens løb gik arbejdet med hoveddæmningen videre, og man begyndte at opføre frislusen (se fig. 25), som åen skulle ledes igennem, når dæmningen skulle føres hen over dens leje. Udgravningen af tilledningskanalen og det 16 m dybe hul til kraftstationen påbegyndtes - de opgravede jordmasser herfra anvendtes til beklædning af lerkærnen, så hoveddæmningen efterhånden nåede den projekterede højde og bredde. I august var man så vidt, at åens løb kunne omlægges, og ved årsskiftet kunne dæmningen meldes færdig.

Af disse arbejder gav kraftstationen flest problemer. Uheldigvis skulle hullet netop være på et sted, hvor én af istidens bræer havde afleveret sin last af store sten, som måtte fjernes, før gravemaskinerne kunne komme til. En af stene-



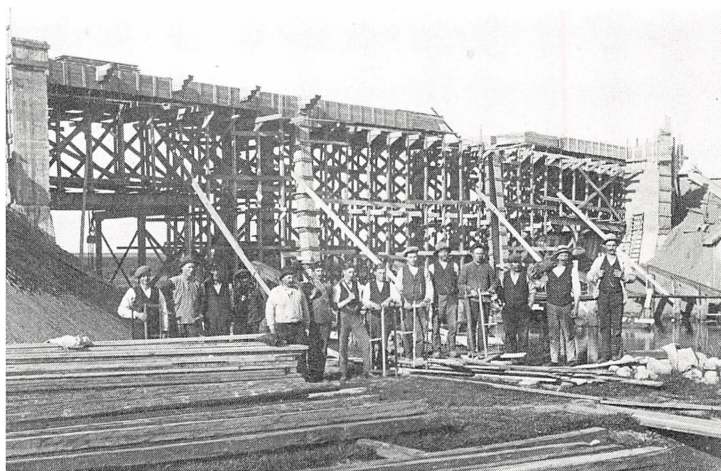
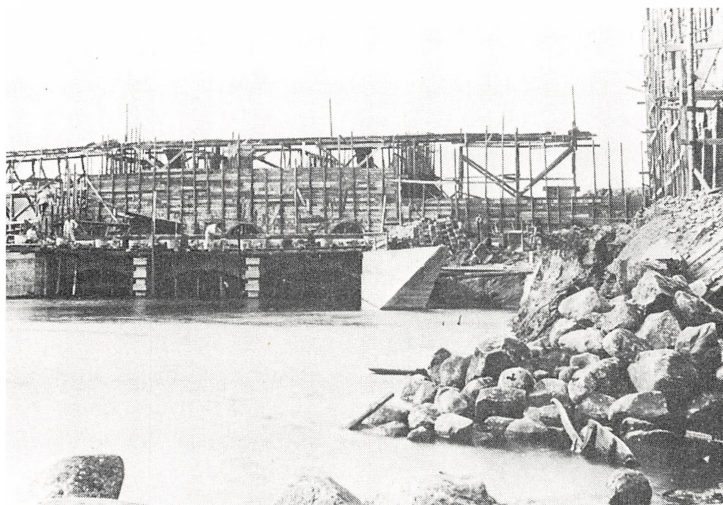


Fig. 25. Frislusen under opførelse. Billedet udlånt af V. Gorridsen, Ans. Ukendt fotograf.

ne - en blå granitsten på over 2 tons - førtes til Viborg, hvor den anbragtes på Thomsens grav, som et minde over Gudenåcentralens skaber. Knappt var stenlaget fjernet, før man fik besvær med grundvandet, som fossede ud af hullets vægge og truede med at sætte det hele under vand. Men ved hjælp af spunsvægge og en damppumpe lykkedes det at skaffe sig af med det, så udgravningen kunne føres ned i den planlagte dybde. For at hindre sammenstyrtninger var hullets vægge anlagt med stor hældning - herved blev hullet kæmpestort foroven, og øjenvidner beskriver det da også som et helt krater og sammenligner det med nedgangen til underverdenen, så noget imponerende må det vel have været.

Straks efter gravemaskinerne havde gjort deres arbejde, begyndte rambukkene at tage fat. Med dumpe drøn drev de skinner og træstammer ned i hullets bund - på disse skulle kraftstationens bygninger, som ville blive højere end Rundetårn, hvile. Da dette arbejde i september var tilendebragt, tog man fat på at støbe kraftstationens fundament, som sine steder skulle være 2-3 meter tykt. Det var således ikke uden



*Fig. 26. Kraftstationen under opførelse. Billedet tilhører Lokalhistorisk Arkiv i Bjerringbro. Ukendt fotograf.*

grund, at Danmarks største cementblander kom hertil - fra den førte et tipvognsspor hen til hullet, i hvis store gab vognenes last tippedes ned. Midt i oktober var fundamentet færdigt, og man tog så fat på murerarbejdet. Imidlertid blev det tidligt vinter det år, og allerede først i november måtte dette arbejde opgives på grund af frosten. Da en mildning indtrådte i december, viste det sig muligt at fortsætte arbejdet med turbinekamrene, men ved årets udgang måtte man alligevel konstatere, at der var langt igen, før kraftstationen var færdigbygget (se fig. 26).

I sommerens løb udførtes arbejder andetsteds på det store terræn. Man gik i gang med at hæve broen ved Ans, at omlægge Tange-Ans-vejen og at udføre de fornødne sikringsarbejder ved jernbanen i Tangeå-dalen. Ved årsskiftet var disse projekter afsluttede, og Gudenåkommissionen var for første gang i virksomhed for at syne og godkende anlæg ved Tange.

I øvrigt havde kommissionen midt på sommeren foretaget de sidste ekspropriationer. Denne gang var adskillige af

ejerne utilfredse, hvilket kom til udtryk i følgende indlæg i aviserne:

Ekspropriationen til Gudenå-centralen.

Det forlyder fra Sahl og Brårup, at koncessionshaverne over for lodsejerne i disse sogne stiller sig på den måde, at de tilbyder omved det halve af det, som er tilkendt de vestfor boende lodsejere, fra hvem der er eksproprieret jord i afvigte efterår. Koncessionshavernes nuværende optræden har vakt stor misfornøjelse blandt lodsejerne ved Gudenå, og det er at håbe, at Gudenåkommissionen vil forstå at fastsætte passende erstatninger, således som det ved lovens givelse blev forudsat fra alle sider inden for lovgivningsmagten, og at man ikke benytter den nuværende tørke til at give mindre erstatninger, end man i efteråret anså for passende.

Om dette brev bevirkede højere priser vides ikke. Men utilfredsheden fremgår tydeligt af ekspropriationsprotokollen: mens der under den første ekspropriationsrunde havde været ca. 40%, som gik med til forlig, faldt dette tal til 15 i anden omgang. Et endnu tydeligere sprog taler tallene, hvad angår ejernes krav om afståelse af hele deres ejendom: henholdsvis 10% og 50%. Kendelse efter kendelse måtte afsiges, en enkelt lodsejer nægtede at underskrive protokollen, da kommissionen fastsatte erstatningen til ham, men også han måtte naturligvis afstå sin jord.

Gudenåkommissionen eksproprierede i disse to runder 49 ejendomme fuldt og helt foruden flere hundrede parceller. I alt berørtes næsten 200 lodsejere af tvangsafståelserne, som kostede Gudenåcentralen 2,2 mill. kr. Det største areal afstod godsejer J. Laursen, Ormstrup med 892.360 m<sup>2</sup>, hvorfor han fik 218.358 kr., som også var det største erstatningsbeløb til en enkelt lodsejer. Det mindste beløb - 3 kr. 66 øre - tilkendtes Niels Pedersen i Fårup - desværre oplyser ekspropriationsprotokollen ikke, i hvilken anledning han kunne tilkomme dette beløb.

Ikke alle de udbetalte beløb vedrørte rekvireret jord. Op langs åen fandtes en del fiskere, som nu mistede deres næring og derfor kunne tilkomme erstatning. Denne beregnedes i alle tilfælde som årsudbyttet ganget med 25, hvorved der fremkom beløb af en slet ikke ubetydelig størrelsesorden. Også mere mærkværdige erstatningskrav fremsattes - f. eks. forlangte fornævnte godsejer Laursen erstatning, fordi han nu ikke længere kunne flåde sin skovhugst til Randers, og mølleren i Skibelund forlangte erstatning, fordi mølledammen var blevet forurennet med olie, for hvilken gene han tilkendtes 100 kr.

Selv om ingeniørerne nu havde fuld råderet over arealet, og arbejdet derfor ikke sinkedes af hensyntagen til lodsejerne, skred projektet langsommere frem, end man havde håbet på. Året 1919 sluttede, uden at kraftværket var fuldført, hvilket stred mod udtalelser fra både ingeniører og bestyrelse. Som et synligt bevis for disse kalkulationsfejl lå ved værket 3 turbiner. De var blevet leveret fra Sverige allerede om sommeren, men da turbinekamrene endnu ikke var færdige, måtte deres montering stilles i bero. Måske har dette givet anledning til de rygter, om selskabets pengemangel, som gik på den tid. Bestyrelsen afviste dem med fnysen. »Rygterne er det rene nonsens«, erklærede et af bestyrelsesmedlemmerne til en avis. »Arbejdsstyrken er reduceret en del, men det skyldes udelukkende, at der ikke mere er brug for så mange folk som tidligere. Hvad pengeforholdene angår, kan De berolige Deres læsere med, at der intet er i vejen, den fornødne kapital er sikret«, slutter denne selvsikre erklæring.

På trods af dementiet ser det ud til, at Gudenåcentralen på dette tidspunkt gennemlevede en alvorlig økonomisk krise. I marts skriver aviserne følgende: »Den sidste tids gode vejr har bragt fart i arbejdet på kraftstationen ved Tange, efter at det i nogen tid har ligget stille hen som følge af vejrforholdene og andre årsager.« Desværre får vi ikke rigtig besked om, hvad der tænkes på med udtrykket »andre årsager«, men når det senere i samme artikel hedder: »Pen-

geforholdene er nu fuldstændig i orden«, får man en stærk fornemmelse af, at værket har haft økonomiske problemer. I april oplyses, at Gudenåcentralen havde optaget et lån på 4 mill. kr., hvoraf langt hovedparten stammede fra staten og Nationalbanken. At netop disse to institutioner optræder som långivere, efterlader det indtryk, at der nærmest var tale om en redningsaktion.

Udgifter havde selskabet nok af: arbejds løn, materialer og forrentning af den lånte kapital skulle betales. I slutningen af marts skulle erstatningerne til de ekspropriationsramte udredes - også denne vanskelighed blev klaret. Nogle penge fik selskabet da også i kassen bortset fra lånene. De overflødige arealer og nogle ejendomme solgtes, hvilket gav en skilling på henimod 200.000 kr. På den kommende søbund stod en god snes huse og ejendomme, som skulle nedbrydes, men alligevel repræsenterede en værdi, som det vil fremgå af følgende annonce:

Auktion fra Gudenåcentralen.

I dagene 9., 10. og 11. februar d. å. afholder andelsselskabet Gudenåcentralen offentlig auktion over bygninger til nedbrydning på eksproprierede arealer og tilbehør til samme såsom komfurer, kakkelovne, ovne, grubegyryder, havetræer m. v.

Auktionen begynder

mandag den 9. februar, kl. 10 form., ved Peter Torps ejendom i Tange og fortsættes mod Ans,

tirsdag den 10. februar, kl. 10 form., ved Søren Holms ejendom i Brårup og fortsættes i Sahl ved Ansbro,

onsdag den 11. februar, kl. 10 form., ved Jens M. Elsborgs ejendom i Sahl og fortsætter med resten af Sahl.

Af auktionskonditionerne fremhæves, at bygningerne skal være nedbrudt og fjernede og tomten jævnet inden 1. maj d. å.

Kjellerup, i januar 1920.

H. Lund Andersen  
cand. juris., herredsfuldmægtig.

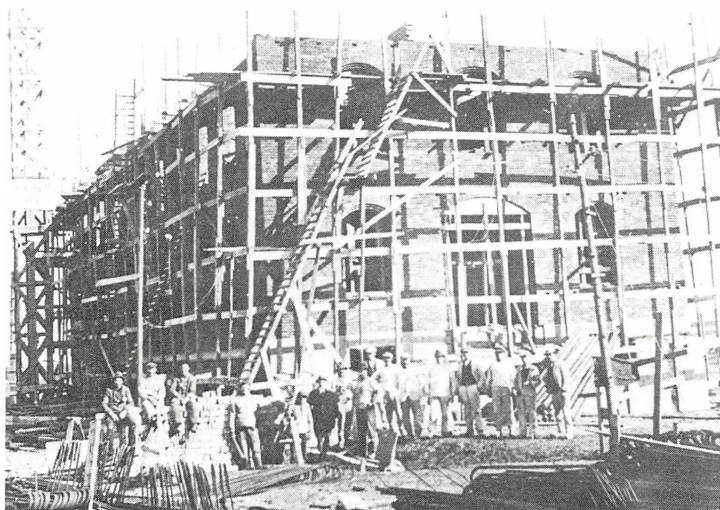


Fig. 27. Nær rejsegildet. Billedet tilhører Lokalhistorisk Arkiv i Bjerringbro. Ukendt fotograf.

Disse auktioner blev tilsyneladende aflyst, måske på grund af vintervej - i hvert fald gentoges annoncen et par måneder senere, nu med datoerne 12., 13. og 14. april. Gamle folk fortæller, at auktionerne var rene tilløbsstykker - folk strømmede til for at gøre en handel, så resultatet for Gudenåcentralen har sikkert været ganske godt. Som nævnt i annoncen skulle husene være fjernede senest 1. maj - og dette helt til grunden. På den kommende søbund måtte af hensyn til fiskeriet ingen genstand rage mere end 10 cm op, så nedbrydningen skulle være fuldstændig. De fleste af husene blev i forårsmånederne i 1920 kørt ud på omegnens veje, hvor de endnu findes som en del af vejfylden.

Den forcerede arbejdsindsats ved anlæggene begyndte nu at give resultater - således kunne man i maj holde rejsegilde på kraftstationen (se fig. 27). Denne fremgang blev ingen sovepude - tværtimod fremskyndedes arbejdet endnu mere ved ansættelsen af flere arbejdere. Man nåede op på 200 mand, som arbejdede i toholds-skift - henholdsvis fra klok-

ken 4 til 13 og fra 13 til 22. Arbejdsdagen var altså 9 timer, og da man ingen forskel gjorde på søgn og hellig, forstås det, at store ting blev nået.

Midt i juli var samtlige jordarbejder afsluttede med undtagelse af åens uddybning fra værket til Bjerringbro, hvilket man gik i gang med i slutningen af august. Samme måned var man begyndt at montere turbinerne, hvilket man endnu ikke var færdig med, da man sidst i august startede på opstillingen af generatorerne i maskinrummet og installationen af apparaturet i fordelingshuset. De sidstnævnte tre arbejder var så teknisk vanskelige, at man måtte have udenlandske specialister til at forestå og udføre dem, og i denne periode lød mange af Europas tungemål på arbejdspladsen.

I sommerens løb kom mange nysgerrige for at bese det store anlægsarbejde, hvis fuldførelse nu nærmede sig. Ofte var der flere gæster end arbejdere. Særlig velkomne var de besøgende ikke - de kom i vejen for arbejdets udførelse og fik vrantne ord med på vejen. Enkelte nød dog den ære at blive vist rundt af ingeniørerne - dette gjaldt således de implicerede byråd og et halvt hundrede ingeniører, som var på studierejse hertil.

Hen på efteråret var den kommende søbund totalt ryddet for huse, træer, buske, hegnsplæle og hvad andet, der ragede op. Som en effektiv afslutning på dette arbejde afbrændte man hele arealet, som derefter var parat til at modtage det vand, som snart skulle samles her. I begyndelsen af oktober opstemmedes Gudenåens vande for første gang - der var dog kun tale om en midlertidig lukning, som fandt sted for at færdiggøre frislusen. Alligevel havde opstemningen dramatiske virkninger, men heldigvis kun neden for værket, hvor åen ganske tørlagdes, så folk tørskoede kunne gå over ålejet. Ved Bjerringbro grundstødte fartøjerne, og åens fisk kom i den ubehagelige situation, at deres bevægelsesfrihed indskrænkedes: de blev fangede i de tilbageblevne vandpytter, hvor de kunne tages i massevis med de bare hænder. De, som slap for at komme på middagsbordet, udfriedes efter et par dages forløb, da slusearbejdet var færdigt, og vandet igen fik frit løb og opfyldte ålejet.

En af de første dage i december blev det alvor. Nu skulle bassinet fyldes op, hvilket man anslog ville vare 14 dage. Denne proces skulle foregå meget langsomt - dels af hensyn til dæmningerne, med hvilke der måtte føres nøje kontrol for at sikre, at de ikke brød sammen under trykket, dels fordi man denne gang ønskede at undgå at tørlægge åen, hvorfor en del af vandet måtte slippes ud gennem frislusen. Den 14. december var vandet nået op i kote 11, hvilket var tilstrækkeligt til, at man kunne prøvekøre de to færdigmonterede turbiner og hertil hørende generatorer, hvilket forløb fuldt tilfredsstillende. 17. december besluttedes det at sende strøm til en del af forbrugerne - de udvalgte blev forbrugerne nærmest værket, altså de gamle Kongensbro-værk-tilhængere, der således blev de første, der fik strøm fra det værk, de så længe havde stået imod. Den 22. december var alle værkets forbrugere koblet på og normal drift indledt. Den 27. december forelå vandbygningsvæsenets tilladelse til at bringe vandet på maksimum, hvorefter kraftstationen kunne regnes for fuldført.

I dagene herefter bragtes søen op på sin fulde størrelse, og landets største kunstige sø udbredte sig nu i det midtjydske landskab omkring Tange. Den fik lige nøjagtig den udstrækning, som landmålere og ingeniører havde beregnet, og folks nervøsitet for, at oversvømmelsen skulle blive langt større end antaget, blev gjort til skamme. F. eks. havde indbyggerne i Ans været bange for, at hele byen ville komme til at stå under vand, når syndfloden kom - den eneste her, som følte sig sikker, var mølleren, som ville redde sig op på møllehatten.

Den færdige sø kom til at strække sig fra Kongensbro til Tange - en længde på 13 km. På det bredeste sted var den ca. 1 km bred, idet den her helt udfyldte den gamle smeltevandsflods leje. Dens største dybde var 10 m, som opnåedes ved dæmningen, hvorfra dybden aftager jævnt op mod Kongensbro. I søen findes flere øer, der før oversvømmelsen var engområdets højeste punkter.

Den nye sø ændrede landskabet radikalt. Den brede Gudenådals enge, moser og kær og det højere lands agre og



gårde var sat under vand. Hvor mennesker havde sået og høstet, hvor et broget liv havde udspillet sig i hø og tørv, hvor heste og kvæg havde græsset, skulle nu hverken mennesker eller dyr mere sætte deres fod. Medens søen fyldtes med vand, stod mange mennesker og betragtede skuet - blandt disse var adskillige, som havde haft hjem og virksomhed derude, hvor den skarpe nordvestenvind allerede skabte skumklædte bølger. Det må have været underlige følelser, der besjælede disse folk, mens de stod og så på, at deres barndoms- og manddomsegn gik under. »Jeg er født på bunden af Tange sø, men min mor var ikke en havfrue«, blev senere et mundheld blandt de fordrevne, som måske under dække af den humoristiske form skjulte deres bitterhed.

Disse mennesker så dog ikke blot noget forsvinde - de så også noget smukt dukke op. Søen faldt på naturlig måde ind i omgivelserne, og selv dens argeste modstandere måtte erkende, at der med den var opstået en ny landskabelig skønhed her. I 1920 stod bakkerne på begge sider endnu stort set nøgne - først senere blev de tilplantede - og disse hedebakker udgjorde sammen med den glitrende vandflade en scene af stor virkning, navnlig på den årstid, hvor lyngen stod i blomst.

I dag virker søen som en så selvfølgelig del af landskabet, at kun få tænker på, at der er tale om en kunstig sø. Enkelte steder findes endnu gamle hjulspor, der fører direkte ud i søen - de er rester af gamle veje, som førte ud til gårde og huse i det oversvømmede område. Ellers er der næsten ingenting, der røber, at søbunden engang var tørt land. Dog ses et godt stykke ude i vandet lige ud for Tange station 4 mørke genstande råde op af vandet. Det er 4 træstubbe - rester af nogle bøgetræer, som ingeniør Andreasen skåned i det håb, at de ville kunne klare oversvømmelsen. Men håbet beskæmmedes - det viste sig snart, at de ikke kunne vokse med foden i vand, og da de gik ud, kappede man dem af en meter over vandlinien.

Egnens folk ville mene, at disse 4 træer blev stående, fordi ingeniørerne skulle hænges i dem, hvis dæmningerne

brød sammen. Heldigvis blev der ikke brug for dem til dette formål - dæmningerne viste sig stærke nok til at modstå vandets pres, og ingeniørernes beregninger viste sig således at være korrekte.

Da katastrofen udeblev, og værket virkede, som det skulle, bestemte man, at den nye kraftstation skulle indvies ved en højtidelighed. Denne fandt sted 8. januar 1921, hvor et indbudt selskab med ministeren for offentlige arbejder i spidsen samledes i maskinhallen. Her var ganske stille, fordi generatorer og turbiner i dagens anledning var standsede. Efter et par taler gav ingeniør Faber et stød i en fløjte, og de tre generatorer begyndte langsomt at gå i gang. »En magniumsbombe eksploderede, og det historiske øjeblik blev foreveriget. Hurtigere og hurtigere drejede de store hjul rundt, mens viserne på de forskellige elektriske apparater i kontrolrummet dirrede. Det hvide lys tændtes under loftet, og den monotone syngen, der er den eneste lyd, der høres fra de store maskiner, fyldte rummet. Så kom omdrejningstallet op på 214 i minuttet, og de 50.000 volts spænding var nået.« Således oplevede en avisreporter åbningen.

Herefter fik selskabet værket forevist og forklaret. Det anlæg, gæsterne præsenteredes for, var så at sige identisk med det kraftværk, som foresloges i 1909, og som blev grundigt gennemgået i kapitel I. En sammenligning mellem det færdige værk og 1909-forslaget vil afsløre mindre forskelle i detaillén, men disse ændringer er så små, at det ville være unødvendigt på ny at gennemgå bygning og funktionsmåde.

Efter forevisningen drog det celebre selskab til Århus med særtog fra Tange. På det fornemme hotel Royal fejredes kraftstationens indvielse på tilbørlig vis. Der var stor glæde over, at arbejdet omsider var færdigt, og at det hele virkede, som det skulle. Den eneste malurt, der dryppedes i glædeskålerne, var oplysningen om værkets pris. Det var oprindeligt blevet beregnet til at ville koste 3-4 mill. kr. Nu afsløredes det, at prisen var blevet 12<sup>1</sup>/<sub>2</sub> mill. kr.

Under festen takkedes ingeniør Faber og ingeniør Andersen, ligesom man også med tak mindedes ingeniør Kr.

Thomsen, uden hvem værket aldrig var blevet en realitet. Derimod omtalte ingen taler de hundreder af ukendte mænd, uden hvis indsats værket heller ikke var blevet virkeliggjort. Nogen særlig grund til forargelse i den anledning er der ikke - til alle tider har den menige arbejder i storprojekter været anonym. Men disse arbejdere fortjener at blive trukket lidt frem af glemselen, og på de følgende sider skal gøres et forsøg på at skildre deres livsvilkår, mens de arbejdede på Gudenåcentralen. Deres anonymitet kan vi ikke hæve - enkelte navne kendes vel, men for det store flertal gælder, at de kom hertil som ukendte og igen forlod stedet som ukendte.

Som det turde være fremgået af det foregående, varierede antallet af arbejdere ved anlægget meget kraftigt - fra 70 til henimod det tidobbelte. Mange af dem var folk fra egnen, som her fandt en arbejdsplads i en periode. Men de fleste af dem kom andetsteds fra. Når det rygtedes, at der skulle bruges arbejdere på Gudenåcentralen, indfandt folk sig i flokke - ofte i hele sjak med deres formand i spidsen. De kom fra andre arbejdspladser, hvor de havde været beskæftiget med jordarbejder, f. eks. jernbaneanlæg, brunkulsbrydning og digebygning.

Ingen af dem var knyttet til et bestemt sted, endsiige havde et hjem - de flyttede blot fra arbejdsplads til arbejdsplads, hvilket kunne ske med timers varsel. Mistede de lysten til at være et sted, forsvandt de bare og søgte andetsteds hen.

Disse arbejdere gik under navnet børster. De havde ord for at være hårde halse, men folk, som arbejdede sammen med dem, berømmer dem for godt kammeratskab og ærlighed. Det arbejde, som blev overladt dem, var som regel det allerhårdeste: flytning af jord med skovl og trillebør. De var specialister på dette felt - se blot på fig. 28 med hvilken færdighed de kunne læsse en trillebør. De var stærke og seje og kunne dagligt i samfulde 9 timer gøre deres tur uden at kny. Kun måtte de nu og da styrke sig ved flasken - dens indhold var underordnet, blot væsken indeholdt alkohol. Men da pengene var små, og forbruget stort, måtte



Fig. 28. Børster med deres trillebøre. Billedet er udlånt af V. Gorriksen, Ans. Ukendt fotograf.

de nøjes med de dårligste og billigste varer, og det var på den tid sprit blandet med karbid, hvilket fluidum gik under navnet radium.

Spændende og farverige var deres navne. De var ikke kendt under deres døbenavn, men under øgenavne, som de andre børster gav dem. Først når man fik et børstenavn, var man at regne for en rigtig børste. Blandt dem, der arbejdede i Tange, var Poul Bliktud, Kobbersmeden og Swot Thomas. Hvordan og hvorfor de fik disse navne står hen i det uvisse. Men Mordbrænderen hed sådan, fordi han en dag brændte alt sit tøj med samtlige lus, hvilket skete i Tange, så han har altså fået sit navn her.

Børsterne så ned på de hjemmeboende arbejdere, som de hånende kaldte surrogat-børster. At blive optaget i et børste-sjak var næsten kun muligt for børster. Da en mand fra egnen en dag henvendte sig til formanden for et børste-sjak for at spørge efter arbejde, forhørte formanden sig, om han kunne drikke radium. Dette mente manden sig ikke i stand til, hvorefter han fik besked om, at så var der ingen brug for ham her.

Selv børster kunne indtage for meget spiritus. De kunne så blive voldsomme og umedgørlige, som avisen kan berette i 1919:

Et par arbejdere fra Tangeværket havde i går været i Viborg for at more sig, og de havde taget så godt til sig af spirituøse drikke, og de var blevet stærkt berusede, inden hjemturen kunne begynde. De lavede ballade i kupeen og opførte sig sådan over for togpersonalet, at dette måtte lade dem svinebinde og tage dem med til Langå, hvor det ville aflevere dem til politiet. Betjenten der havde imidlertid ikke noget passende opholdslokale til dem, og han tog dem så med til Randers, hvor den skikkeligste af dem fik lov at løbe, medens den anden sattes i arresten. I formiddags blev urostifteren transporteret til Viborg, hvor han vil blive fremstillet i retten.

Set på afstand kunne den slags episoder se faretruende ud. I København ræsonnerede man, at flere hundrede mand af den kaliber let kunne skabe uroligheder, hvorfor justitsministeriet i 1919 resolverede, at der skulle ansættes en politibetjent i Tange, hvis funktion skulle være at opretholde ro og orden på arbejdspladsen. I forbindelse hermed udsendes et reglement, som skulle være opslået på steder, hvor arbejderne færdedes. Af paragraf 5 i reglementet fremgår da også ganske tydeligt, hvem adressaten var:

Det er arbejdernes pligt at iagttage orden og rolighed på arbejdspladsen og de dertil knyttede opholdssteder. Har flere arbejdere en klage at forebringe, må dette kun ske ved i det højeste to ordførere; de øvrige vedkommende skal roligt forblive ved deres arbejde og må i intet tilfælde ledsage deres ordførere, når disse forebringer klagen.

Af andre bestemmelser i reglementet kan nævnes: entreprenørerne skulle til enhver tid føre lister over de beskæftigede arbejdere, lønudbetalingerne måtte aldrig finde sted på

et beværtningssted, og politiet skulle forud være bekendt med tid og sted herfor, og det bestemmes, hvem der skal betale, såfremt politiet skønner det nødvendigt at hjemsende en arbejder.

Tilsyneladende blev der aldrig brug for denne betjent. Folkene opførte sig eksemplarisk, og stillingen blev vistnok snart nedlagt. Der omtales overhovedet ingen uroligheder hverken på arbejdspladsen eller »de dertil knyttede opholdssteder«, hvormed menes marketenderi og sovekvarter. For at kunne bespise det store antal mennesker oprettedes et marketenderi i én af de eksproprierede ejendomme, som lå nær kraftværket. Her indrettedes to spisestuer - én for arbejdsformændene og én for arbejderne. Fuld kost kostede 3,25 kr. om dagen. Enkelte gange forekom slagsmål her. Men kun én gang var politiet indblandet, og da drejede sagen sig om noget ganske andet:

Fra en pige, der tjener i marketenderiet i Tange, blev der i går stjålet 20 kr. Pengene lå i en pung, hvor der også var andre penge, men tyven har været elskværdig nok til ikke at tage det hele.

Logi sørgede Gudenåcentralen også for til arbejderne. I en lang række fra værket og hen mod marketenderiet var rejst en mængde barakker. De fleste af disse var to-mands, men i enkelte var der plads til flere. Disse boliger var meget lidt luksuøse, men der var også grænser for, hvad der kunne forlanges, idet arbejderne boede ganske gratis her. Fritidsproblemet var under disse forhold af betydelig størrelse, men det blev afhjulpet noget, da KFUM rejste et fritidshjem, hvor arbejderne kunne opholde sig og underholde sig med læsning og forskellige spil.

På et tidspunkt var der en smule uro blandt arbejderne. Det var i efteråret 1919, hvor de nedlagde arbejdet på et lønkrav. Om de nåede deres mål, vides ikke - men det turde være tvivlsomt, da lønnen allerede forinden var steget i rask tempo. I november 1918 var timelønnen 75 øre, den steg i marts 1919 til 1,05 kr. og nåede i sommerens løb op

på 1,40 kr. Mange arbejdere var dog på akkord - de kunne så på en dag tjene 20 kr., hvilket på den tid regnedes for en fyrstelig løn. Og så betød akkord endda som regel ikke nogen forøget arbejdsindsats - derimod løb arbejderen en risiko for at miste sin dagløn, hvis arbejdet afbrødes på grund af tekniske vanskeligheder.

Den slags problemer var der dog kun få af. Dette må ses i sammenhæng med, at antallet af maskiner var relativt ringe. Ganske vist har vi hørt om tipvognstog, cementblandere, gravemaskiner, rambukke og dampumper, men sådanne foreteelser var alligevel sjældne, og meget af arbejdet udførtes endnu på gammeldags vis. F. eks. var lastbiler og traktorer så godt som ukendte, hvorfor al transport på pladsen foregik ved hjælp af hestevogn (se fig. 29) eller trillebør.

Muligvis er den ringe mekaniseringsgrad den egentlige årsag til, at det store arbejde forskånedes for dødsulykker. Men flere gange var det tæt ved - således sidst på året 1920, hvor man var i gang med at fylde vand i søen:

Forleden nat havde maskinarbejder Christian Hartvigsen, Bjerringbro, og arbejdsmand Fr. Thomsen, Højbjerg, vagttjeneste ved Tangeværket, idet de skulle påse, at vandstanden ikke steg for stærkt. I den stærke kulde søgte de at indrette sig det behageligt i et skur. Her fik de anbragt en loddelampe til at opvarme rummet, og efter at de havde tættet forskellige åbninger, mente de, at alt var såre godt, og da de kun hver time skulle efterse vandstanden, lagde de sig ned i nærheden af lampen, som imidlertid, uden at de mærkede det, udsendte en kvælende os, der gjorde dem døsig, så de faldt i søvn. Rent tilfældigt gik formand Ankersen ved midnatstid en tur ud til turbinerne, og da han ikke traf de to vagtmænd, gik han til skuret og bankede på døren. Da ingen svarede, blev døren sprængt, og Ankersen overså straks stillingen. Det var håbløst at vække dem, hvorfor der blev tilkaldt hjælp, og dr. Harms, Bjerringbro, blev hurtigt tilkaldt. I henvend en time arbejdedes ihærdigt med oplivningsforsøg, og det lykkedes da at få dem rystet ud af dødens



Fig. 29. Transport på arbejdspladsen i Tange. Billedet udlånt af V. Gorriksen, Ans. Ukendt fotograf.

favntag. Medens Hartvigsen nu atter er kommet til kræfter, kniber det stadig med Thomsen, som man er bange for skal få lungebetændelse.

Men arbejdet rummede også mange muntre hændelser, af hvilke én skal gengives her:

Således var der en tid derude en arbejder, der gik under navnet »Arkitekten«. Han var blevet sat til at udføre noget pudsearbejde ved frislusen og var i den anledning blevet firet ned langs slusens side på et sted, hvor han ikke kunne føle sig generet af opsynets blikke. Og »Arkitekten«, der gav sig af med at skomagerere, fandt snart ud af, at han kunne få en ret anselig timeløn ud af det, når han tog pløkker og diverse andre sager med i lommerne. Han sad på sit stillads, fløjtede, forsålede sko og nød situationen! Og det hele gik godt, til ingeniør Johannes Hoffmann en dag uventet kom på inspektion. Så blev der nemlig sat en stopper for skomageriet, og »Arkitek-



ten« måtte til at arbejde på et sted, hvor han ikke var så meget overladt til sig selv.

Ved denne lejlighed blev de blandt arbejderne velkendte hoffmanns-dråber utvivlsomt uddelt.

Da værket var fuldført, forlod så at sige alle arbejderne egnen. Ganske enkelte blev hængende, mest som ofre for alvorligere forelskelser, og de blev gode samfundsborgere i deres nye hjemegn. Som helhed var arbejderens ry blandt egnens befolkning ikke dårligt, hvorimod sognerådene synes at have været kede af dem. I en fællesudtalelse i 1921 siger egnens sogneråd, at arbejderne har været en tung byrde for dem med »ret betydelige og meget væsentlige udgifter ... til arbejdsløshedskasserne, til fattigunderstøttelse, sygehjælp, hospitalshjælp o. m. m.«.

Dette blev da det officielle eftermæle, som egnen gav de arbejdere, der havde været med til at rejse Danmarks største vandkraftværk.

*Kilder til kapitel III:*

Årgangene 1918-21 (incl.) af Viborg Stifts Folkeblad og Silkeborg Avis. Gudenaakommissionens Forhandlings- og Ekspropriationsprotokol.

Ellert, H. (red.): Gudenaacentralen 1918-43.

Mundtlige oplysninger af Søren Kirkegaard, Tange, og Chresten Nielsen (Post), Tange.

Andreasen, O. D.: Vandbygningsanlæggene ved Gudenaacentralen, 1920.

## Kapitel IV

### NÆR KATASTROFEN

Endnu mens indvielsesfesten for Gudenåcentralen var på sit højeste på hotel Royal i Århus, blæste det op til storm over Midtjylland. For første gang gik et uvejr hen over den nye sø, hvis vande piskedes op i anselige bølger, som slog ind mod hoveddæmningen og truede med at slå brecher i den. Om situationens alvor var tidens aviser uenige, som det fremgår af referatet i venstrebladet Viborg Stifts Folkeblad:

Vilde rygter om Gudenåcentralen.

Det socialdemokratiske blad i Randers meddelte i formiddags ved opslag i sine vinduer, at det truede med en katastrofe ved den store dæmning ved Gudenåcentralen. Vandet i søen skulle være ved at bryde igennem osv. osv. Det hele skulle være meget alvorligt.

Det, der ligger til grund for Randers-socialens store »høns«, er imidlertid kun en meget liller fjer! Under stormen natten til i går sprøjtede søens vand op over dæmningen, og nogle af græstørvene, der endnu ikke har slået rod, blev revet løs, i hvilken anledning arbejderne anbragte et par sandsække i den fremkomne åbning ind til sandet for at hindre videre skader. Og siden har der ikke været det mindste i vejen. Dæmningen er solid og skal nok holde!

Venstrebladets triumf var fuldstændig. Det socialdemokratiske blad havde været for tidligt ude med historien - i

virkeligheden var ingen større skader sket. Til gengæld var venstrebladet forhastet med sine forsikringer om dæmnings holdbarhed, hvilket viste sig allerede samme år, hvor en yderst kritisk situation med truende dæmningsbrud opstod. Natten mellem den 26. og 27. december 1921 indtraf et pludseligt barometerfald, som fremkaldte en voldsom storm af sydvest - samtidig rullede en stærk torden hen over Tange-Ans-egnen med flammende lyn, der i korte glimt oplyste den oprørte sø. Denne naturlige illumination var dog ikke tilstrækkelig til at afsløre, hvad der foregik ved hoveddæmningen, men her var anbragt en række elektriske lamper, hvis lys var stærkt nok til at vise, at en katastrofe var under opsejling: bølgerne slikkede højt op ad dæmnings sider og var begyndt at æde af fylden. Ingen mennesker opdagede dog faren lige straks - egentlig skulle en vagt have tilset dæmningen, men forskellige forhold bevirkede, at han først ud på natten kom af sted på sin runde.

Da han endelig nåede ud på dæmningen, gik situationens alvor straks op for ham: det første han så, var, at flere af dæmningsens lysmaster var væltede. Der kunne således ikke herske tvivl om, at dæmningen allerede havde lidt alvorlig skade, hvorfor han øjeblikkelig slog alarm. Det truende dæmningsbrud kunne kun afværges ved åbning af frislusen, så vandstanden kunne sænkes og søens tryk formindskes. Beslutningen om at iværksætte denne forholdsregel blev straks taget og mandskab sendt til stedet for at bringe den til udførelse, idet ordren lød på, at bundsluserne skulle åbnes. Disse findes anbragt i frislusens nederste del og er lukkede med skodder, som bevæges ved hydraulik. Men denne nat kunne mekanismen ikke bringes til at fungere trods mange anstrengelser. Til sidst besluttede man derfor at hæve stigbordene i frislusens øvre del for ad denne vej at skaffe sig af med vandet. Ved håndkraft hævedes stigbordene langsomt, men sikkert, og straks væltede vandet ud over slusen og styrtede som et veritabelt vandfald ned i det kunstige åleje. Herved bragtes frislusen imidlertid i meget stærke svingninger - den formelig hoppede og dansede, siger et

øjensvidne - og den truede med hvert øjeblik at bryde sammen under presset.

Netop på dette tidspunkt indfandt smeden fra Tange sig ved frislusen. Han fik lov at gøre et forsøg på at åbne bundsluserne - og i modsætning til alle andre fik han mekanismen til at virke. Skodderne gled til side, og vandet fossede ud i slusens bund. Da det nåede den første sikringsdæmning, viste det sig, at den slet ikke kunne modstå trykket - den rejste sig, som min hjemmelsmand siger, og drog med vandet ad Bjerringbro til.

Men bundslusens åbning reddede hoveddæmningen. Frislusens stighbord kunne nu lukkes, hvorefter vibrationerne i frislusen hørte op - og om morgenen var situationen under kontrol. Søens vandstand var sænket så meget, at der ikke længere eksisterede nogen fare, og man kunne begynde at gøre skaderne op. Det viste sig, at en 20 m lang strækning af hoveddæmningen havde lidt alvorlig overlast - visse steder havde bølgerne gnavet sig 5 m ind i fylden, men selve lerkærnen var ubeskadiget. Fra Bjerringbro indløb meldinger om, at vandet var trængt ind i nogle kældre, og at nogle både havde revet sig løs.

Uoprettelig skade var der således ikke tale om, men en slem forskrækkelse havde man fået. I de kommende måneder holdtes en lav vandstand i søen, mens udbedringsarbejdet fandt sted. Der blev lagt et tipvognsspor over til Sahl-siden, hvorfra der hentedes fyld, indtil dæmningen igen havde sin oprindelige størrelse. Herefter lagde man sten og fliser helt op til dæmningsens top for at hindre bølgeslaget i endnu en gang at bortføre fylden, hvilket viste sig at være en yderst effektiv foranstaltning.

I de følgende år skete der da heller ingen uheld med dæmningen. Men i 1930 indtraf på ny en dramatisk begivenhed. Natten til den 1. april skred et 220 m langt stykke af hoveddæmningen i søen, så der af kronen kun stod en ganske smal kam tilbage. Til alt held var der rolige vindforhold, og da uheldet opdagedes, kunne man i ro og mag sænke søens vandstand, så fare for gennembrud var udelukket.

Undersøgelser viste, at skreddet var foregået på grænsen mellem lerkærne og fyldlag, og at lerkærnen også denne gang stod ubeskadiget tilbage. Mens en langvarig reparation foregik, holdtes en lav vandstand i søen - dog høj nok til, at kraftværket delvis kunne fortsætte sin produktion. Hele sommeren lå betragtelige dele af søens bund op imod Kongensbro derfor hen som tørt land, hvor folk som i gamle dage kunne færdes tørskoede.

Dette er foreløbig sidste gang, søen har vist tænder. Men risikoen for en katastrofe eksisterer naturligvis stadig. I sin bog »Så kom det nye brødkorn« beskriver Albert Dam, hvilke følger et dæmningsbrud kunne tænkes at få. Han lader dele af Bjerringbro blive oversvømmet, og flere mennesker lider druknedøden. Det turde være tvivlsomt, om virkningerne vil blive så voldsomme, hvis søens vand pludseligt slap ud - men helt stille vil det næppe gå af, hvis de 20 mill. kubikmeter vand tordner ned gennem Gudenådalen.

Rimeligvis vil den situation aldrig indtræffe. Men måske tømmes søen alligevel. I året 2001 udløber koncessionen, og ingen véd, hvad der skal ske til den tid. Forhåbentlig får sø og værk lov at eksistere videre - men bør egnens befolkning ikke allerede nu begynde at arbejde for, at den skønne natur omkring søen og Gudenåcentralen, der ubetinget er egnens største seværdighed, bevares for efterslægten?

#### *Kilder til kapitel IV:*

Diverse årgange af Viborg Stifts Folkeblad og Silkeborg Avis.

Ellert, H. (red.): Gudenåcentralen 1918-43.

Dam, Albert: Så kom det nye Brødkorn. 1934.

Mundtlige meddelelser af Christen Nielsen (Post), Tange.

## Bilag I:

Lov nr. 184.  
20de marts.

## Lov

om udnyttelse af vandkraften i Gudenå.

Vi Christian den Tiende, af Guds nåde konge til Danmark, de venders og goters, hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Lauenborg og Oldenburg,

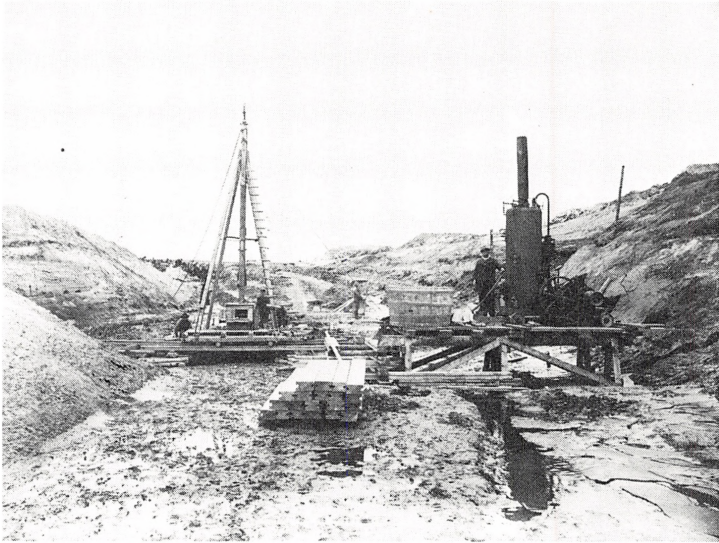
gør vitterligt: Rigsdagen har vedtaget og Vi ved Vort samtykke stadfæstet følgende lov:

## § 1.

Ministeren for offentlige arbejder bemyndiges til at meddele Viborg amtsråd og Århus byråd samt de andre amtsråd og byråd i Viborg, Århus og Randers amter, som måtte slutte sig til det fra de fornævnte kommunale bestyrelser allerede fremkomne andragende, koncession på udnyttelse af vandkraften i Gudenå ved anlæg af et elektricitetsværk ved Tange og et mindre værk i nærheden af Kongensbro og ved disse værkers drift i 80 år fra den dag at regne, da værket i Tange åbnes for drift.

I koncessionen bliver der at optage bestemmelse om:

- a. at koncessionshaverne skal forelægge ministeren fuldstændige planer til anlægget med redegørelse for sikringen af den til anlægget og dets drift fornødne kapital, og at anlægget ikke må påbegyndes, forinden ministerens godkendelse heraf foreligger;
- b. at koncessionshaverne med hensyn til anlæggets vandbygningstekniske del skal være underkastede det tilsyn, som ministeren foreskriver såvel med anlæggets udførelse som med dets senere vedligeholdelse, og være pligtige til at efterkomme ethvert af dette tilsyn givet pålæg;
- c. at koncessionshavernes elektriske stærkstrømsanlæg i et og alt er underkastet den for sådanne anlæg til enhver tid gældende lovgivning med tilhørende reglementer m. m. og det deri foreskrevne tilsyn, ligesom på den anden side de i lov om elektriske stærkstrømsanlæg nr. 77 af 19. april 1907 kap. III givne regler om adgang til fremførelse af ledninger m. m. skal finde anvendelse på koncessionshavernes anlæg;
- d. at koncessionshaverne er pligtige til at godtgøre statskassen alle udgifter ved det af staten førte tilsyn efter ministerens nærmere bestemmelse;



*Udgravningen til kraftstationen på et tidligt tidspunkt. I begyndelsen fjernedes jorden i tipvogne - tipvognssporet ses i billedets midte. Forrest ligger en dyngge spunsplanker, som blev slået i jorden med rambukken bagved. Til højre ses en dampmaskine, der trak en vandpumpe, som skulle holde bullet fri for vand - karret indeholder vand til dampkedelen. Billedet er som de næste 4 taget af fotograf Zacho, Viborg, der var Gudenåcentralens »hoffotograf«. Han tog mange billeder under arbejdet og havde dem udstillet i Viborg og København - de opbevares nu på Lokalhistorisk Arkiv i Viborg, hvorfra dette og de følgende billeder er udlånt.*

- e. at koncessionshaverne er pligtige til at efterkomme samtlige de forskrifter, som af ministeren måtte blive givet til opretholdelse af fiskeriet i Gudenå, derunder tilvejebringelse af opklækningsanstalter for fiskeyngel, dog at koncessionshavernes samlede udgift til opførelse af sådanne fiskerianlæg ikke må overstige 10.000 kr. og til deres drift og vedligeholdelse ikke over halvdelen af de virkelige udgifter og ikke over 1000 kr. årlig;
- f. at det forbeholdes ministeren, såfremt efter hans skøn hensynet til pramfart eller træflådning på åen måtte gøre det nødvendigt, at pålægge koncessionshaverne på egen bekostning at opføre anlæg til prammenes eller træets transport over dæmningerne og at deltage i udgifterne ved disse anlægs vedligeholdelse og drift med halvdelen. Sådanne anlægs udførelse kan dog ikke forlanges påbegyndt, før der er stillet betryggende sikkerhed for tilvejebringelsen af den anden halvdel af udgifterne til anlæggenes vedligeholdelse og drift;



*Et senere billede af udgravningen til kraftstationen. Hullet er nu så dybt, at jorden ikke længere kunne fjernes med tipvogne, men måtte lempes fra afsats til afsats, som det ses i hullets bagside. I hvert fald 3 rambukke er i gang, og resultatet af den enes virksomhed ses til venstre. I midten en lysmast, der nogenlunde kunne oplyse arbejdspladsen om natten.*

- g. at det forbeholdes ministeren efter forhandling med landbrugsministeren at bestemme, at al jagt og fiskeri med undtagelse af lystfiskeri skal være forbudt på de arealer, hvor vandet af koncessionshaverne opstemmes for at danne reguleringsbassin;
- h. at koncessionshaverne er pligtige til på egen bekostning at træffe alle de sikrings- og reguleringsforanstaltninger, som deres anlæg skønnes at nødvendiggøre, samt til at holde åens løb fra Silkeborg til Bjerringbro oprenset efter de derom til enhver tid givne forskrifter;
- i. at anlægget ved Tange skal påbegyndes inden 2 år efter koncessionens meddelelse og være fuldført inden en af ministeren fastsat frist;
- k. at der sikres samtlige elektricitetsværker i Randers, Viborg og Århus amter adgang til at få leveret strøm fra anlæggene, dog at elektricitetsforsyningsselskaber, som dannes af beboere i de anlæggene nærmestliggende kommuner skal være forlods berettigede til forsyning med den fornødne elektricitet til lys og kraft for landbrug og håndværk. De nærmere vilkår, takster og regler for elektricitetens fordeling skal være underkastede ministerens godkendelse;



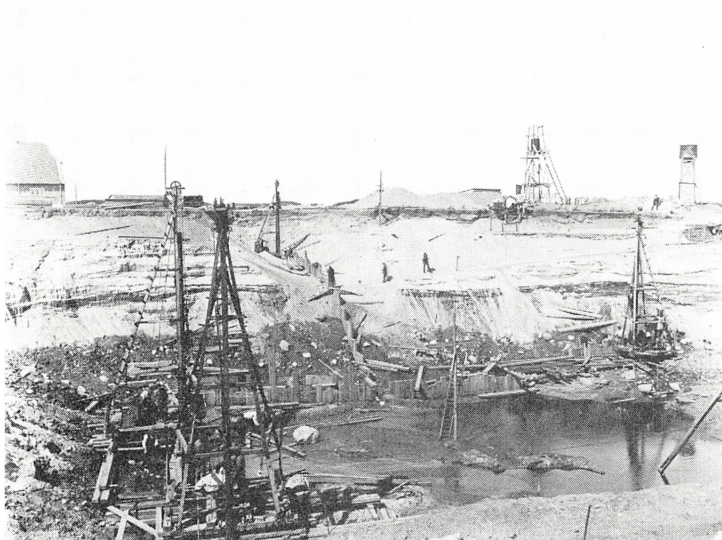
- l. at koncessionshavernes anlæg skal være underkastede de regler, som ministeren måtte fastsætte angående samarbejder med andre elektricitetsværker;
- m. at koncessionshaverne kun med ministerens samtykke kan overdrage den dem meddelte koncession til andre;
- n. at de for koncessionshavernes eller deres successorers, jfr. foranstående post m, udnyttelse af koncessionen gældende vedtægter skal være godkendte af ministeren;
- o. at enhver medindehaver af koncessionen og alle under koncessionshaverne ansatte skal have dansk indfødsret og være danske undersåtter;
- p. at spørgsmålet om, hvorledes der ved koncessionstidens udløb bliver at forholde med koncessionshavernes anlæg, til den tid bliver at fastsætte ved lov, og
- q. at der, når ikke længere mindst halvdelen af den i koncessionshavernes anlæg anbragte kapital ejes af kommuner, skal være forbeholdt staten adgang til at overtage anlæggene ved ekspropriation efter lovgivningens almindelige regler.

## § 2.

Enhver er pligtig at afgive den grund, som er nødvendig til gennemførelse af de anlæg, der i henhold til en i medfør af foranstående § 1 given koncession er godkendte af ministeren for offentlige arbejder, samt til at finde sig i de indskrænkninger i og ulemper for driften af hans ejendom, som deraf måtte være en følge, alt imod fuld erstatning, der bliver at fastsætte efter de for afståelse af jord m. v. til jernbaner ved forordningen af 5. marts 1845 foreskrevne regler. Overensstemmende med forskrifterne i denne forordning bliver det at afgøre, hvilken del af erstatningen der, hvis jorden bruges af en anden end ejeren, skal tillægges brugeren. I tilfælde, hvor ekspropriation af en del af en ejendom i væsentlig grad vil forringe brugsværdien af den øvrige del af ejendommen, kan på ejerens derom nedlagte påstand koncessionshaverne tilpligtes at erhverve hele ejendommen.

## § 3.

Til afgørelse af alle spørgsmål om foranstaltninger i og ved Gudenå, der er en følge af gennemførelsen af de anlæg, som ministeren for offentlige arbejder i medfør af koncessionen har godkendt, og af de herom fastsatte bestemmelser vedrørende fiskeriet, jfr. § 1e og g, til endelig ordning af retsforholdet til samtlige lodsejere og fiskeriberettigede og til fastsættelse af erstatninger for afgivelse af jord, ejendomsindskrænkninger og ulemper samt ophør af eller indskrænkning i fiskerirettigheder, nedlægges der af ministeren for offentlige arbejder med skønsom hensyntagen til den fornødne sagkundskab en kommission (Gudenå-kommissionen), der ved sine forhandlinger har at følge de i



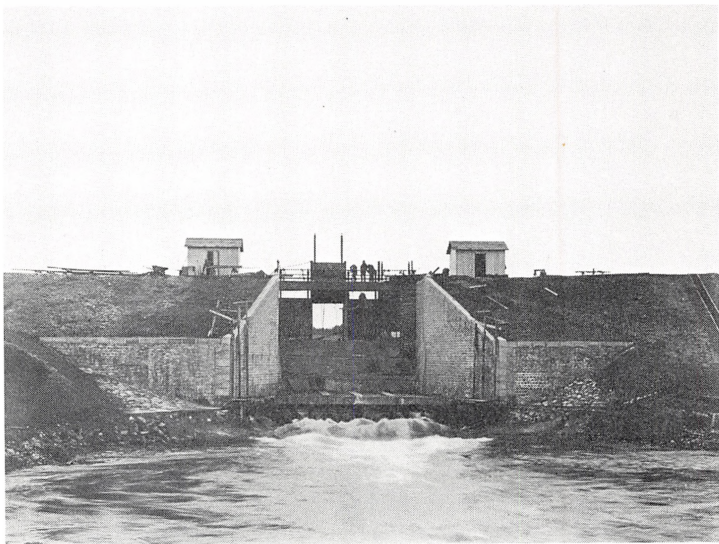
*Udgravningen til kraftstationen igen - taget omtrent samtidig med det foregående billede, men fra en anden vinkel. Ovenover skrænten ses en stor dyngestøbemateriale - til højre to blandemaskiner og to vandtårne, hvorfra toges vand til støbning og dampmaskiner. Til venstre ses en del af en funktionærbolig - til højre herfor taget af selskabets kontor, en barak, som senere fjernedes.*

lov af 30. december 1858 for landvæsenskommissioner fastsatte regler, jfr. for fiskerisagers vedkommende lov om ferskvandsfiskeriet nr. 317 af 2. juni 1917 § 11, næstsidste punktum. Den endelige fastsættelse af erstatning for ejendomsindskrænkninger, skade og ulemper, forårsaget ved vandets opstemning, kan af den pågældende ejer kræves udsat til 1 år efter anlæggets fuldførelse.

Kommissionens afgørelser angående erstatningsspørgsmål kan såvel af koncessionshaverne som af de erstatningsberettigede indankes til endelig afgørelse ved en overlandvæsenskommission, jfr. lov af 30. december 1858.

Kommissionen skal kunne tilkende de kommuner, der lider tab ved oversvømmede arealers unddragelse fra skattepligt uden på anden måde at opnå tilsvarende fordele ved koncessionshavernes anlæg, en passende erstatning herfor.

Alle erstatninger bliver at udrede af koncessionshaverne, der ligeledes godtgør statskassen de med Gudenå-Kommissionen forbundne omkostninger efter derom af ministeren for offentlige arbejder fastsatte regler.



*Frislusen. Billedet synes at stamme fra søens opfyldning i dec. 1920, hvor en del af åens vand ledtes gennem frislusen, hvorfor bundslusen ikke ses. Slusen ses bagfra, dvs. modsat søsiden. De øverste sluseportes funktionsmåde fremgår tydeligt.*

§ 4.

Når den i § 1 omhandlede koncession udfærdigedes, kan den i lov angående farten på Gudenå mellem Silkeborg og Randers af 30. januar 1861 § 1 omhandlede åbestyrelse ophæves ved kgl. anordning, ved hvilken der derhos kan foretages de ændringer og modifikationer i nysnævnte lovs bestemmelser samt i lov nr. 89 af 31. marts 1915 om fiskeri i Randers fjord og Gudenå m. m., som efter indhentet betænkning fra Gudenå-kommissionen skønnes formålstjenlige under hensyn til de koncessionshaverne tillagte rettigheder og pålagte forpligtelser.

Hvorefter alle vedkommende sig have at rette.

Givet på Amalienborg, den 20de marts 1918.

Under Vor Kongelige Hånd og Segl.

Christian R.

(L. S.)

Hassing Jørgensen.

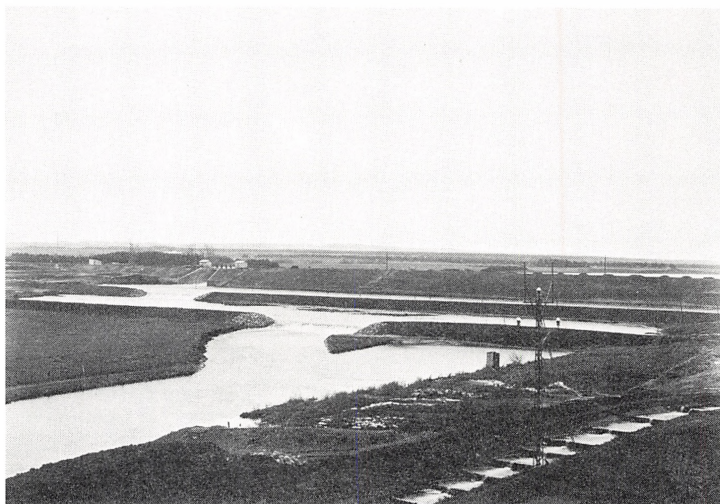
## Bilag II:

Koncession  
på  
udnyttelsen af vandkraften i Gudenå.

Ministeren for offentlige arbejder gør vittterligt:

I medfør af den mig ved lov nr. 184 af 20de marts 1918 om udnyttelse af vandkraften i Gudenå dertil givne bemyndigelse meddeler jeg herved Århus, Randers, Skanderborg og Viborg amtsråd samt Århus Ebeltoft, Skanderborg og Skive byråd koncession på udnyttelse af vandkraften i Gudenå ved anlæg af et elektricitetsværk ved Tange og et mindre værk i nærheden af Kongensbro og ved disse værkers drift i 80 år fra den dag at regne, da værket i Tange åbnes for drift, alt på følgende vilkår:

1. Koncessionshaverne skal forelægge ministeren fuldstændige planer til anlægget med redegørelse for sikringen af den til anlægget og dets drift fornødne kapital. Forinden ministerens godkendelse heraf foreligger, må anlægget ikke påbegyndes.
2. Tvungen afståelse af grunde, som er nødvendige til gennemførelse af de af ministeren i henhold til foranstående post 1 godkendte anlæg, samt tvangspålæg af sådanne indskrænkninger i og ulemper for driften af ejendomme, som deraf måtte være en følge, kan finde sted mod fuld erstatning, der bliver at fastsætte efter de for afståelse af jord m. v. til jernbaner ved forordningen af 5te marts 1845 foreskrevne regler. Overensstemmende med forskrifterne i denne forordning bliver det at afgøre, hvilken del af erstatningen der, hvis jorden bruges af en anden end ejeren, skal tillægges brugeren. I tilfælde, hvor ekspropriation af en del af en ejendom i væsentlig grad vil forringe brugsværdien af den øvrige del af ejendommen, kan på ejerens derom nedlagte påstand koncessionshaverne tilpligtes at erhverve hele ejendommen.
3. Til afgørelse af alle spørgsmål om foranstaltninger i og ved Gudenå, der er en følge af gennemførelsen af de af ministeren i medfør af foranstående post 1 godkendte anlæg, og af de herom fastsatte bestemmelser vedrørende fiskeriet, jfr. nedenstående post 9, til endelig ordning af retsforholdet til samtlige lodsejere og fiskeriberettede og til fastsættelse af erstatninger for afgivelse af jord, ejendomsindskrænkninger og ulemper samt ophør af eller indskrænkning i fiskerirettigheder vil der af ministeren blive nedsat en kom-



*Fisketrappe, støttedæmninger og hoveddæmning set fra kraftstationen - søen skimtes bagved hoveddæmningen. Billedet er sikkert taget samme dag som det foregående og altså under søens opfyldning, hvor en del af åens vand fik lov at løbe gennem frislusen. Ved sikringsdæmningen ses det passere styrtene, hvorved der opstår små vandfald. Det lille hus i midten var »et lille hus« til brug for arbejderne. Masten er den første på højspændingsledningen til Århus.*

mission (Gudenåkommissionen), der ved sine forhandlinger har at følge de i lov af 30. december 1858 for landvæsenskommissioner fastsatte regler, jfr. for fiskerisagers vedkommende lov om ferskvandsfiskeriet nr. 317 af 2den juni 1917 § 11, næstsidste punktum. Den endelige fastsættelse af erstatning for ejendomsindskrænkninger, skade og ulemper, forårsaget ved vandets opstemning, kan af den pågældende ejer kræves udsat til 1 år efter anlæggets fuldførelse.

Kommissionens afgørelser angående erstatningsspørgsmål kan såvel af koncessionshaverne som af de erstatningsberettigede indankes til endelig afgørelse ved en overlandvæsenskommission, jfr. lov af 30te december 1858.

Kommissionen skal kunne tilkende de kommuner, der lider tab ved oversvømmede arealers unddragelse fra skattepligt uden på anden måde at opnå tilsvarende fordele ved koncessionshavernes anlæg, en passende erstatning herfor.

Alle erstatninger bliver at udrede af koncessionshaverne, der ligeledes godtgør statskassen de med Gudenåkommissionen forbundne omkostninger efter derom af ministeren for offentlige arbejder fastsatte regler. Koncessionshaverne er, hvis det forlanges af ministe-



*Jens Sørensen (Kjeldsens) gård i Tange - den lå lige ud for Tange station og nedbrødes i anledning af oversvømmelsen. I stuehuset boede ingeniør Andreassen og hustru, mens arbejdet stod på. Billedet menes taget omkring 1912. Fra højre ses ejeren Jens Sørensen, kaldet Kjeldsen, hans kone Maren Kjeldsen, en ukendt tjenestepige, hjorddrengen Charles Thomsen, hvis forældre var ledvogtere ved banen i Tange, andenkarlen Jens Sørensen fra Tange Brohus og forkarlen Jens Kirkegaard. Fotografen ukendt.*

ren, pligtige i det omfang han måtte fastsætte, at stille sikkerhed for erstatningernes rettidige betaling og at indbetale sådanne forskud på omkostningerne ved Gudenåkommissionen til statskassen, at denne ikke behøver at stå i forskud for disse udgifter.

4. Til overholdelse af orden og sikkerhed under anlæggets udførelse vil, såvidt sådant af regeringen måtte anses for fornødent, blive anordnet et eget politiopsyn, hvis indretning nærmere fastsættes af regeringen, efter at der er givet bevillingshaverne lejlighed til at ytre sig herover.

Dette politis anordninger inden for grænserne af dets område og myndighed skal bevillingshaverne være pligtige at underkaste sig. Alle med dette politi forbundne udgifter udredes af koncessionshaverne.

5. Ved anlæggenes udførelse bliver særlig at iagttage:
  - at ingen fortidsminder, stendysser, høje eller borgpladser sløjfes, afgraves eller oversvømmes, uden at der forinden i betimelig tid er givet direktionen for Nationalmuseet lejlighed til at foranstalte en planmæssig undersøgelse af vedkommende oldtidsminde,



at der så vidt muligt drages omsorg for, at ingen materialer af jord, sten eller grus tages fra fortidsminder af ovennævnte art, uden at ovennævnte direktion forinden har afgivet erklæring om, hvorvidt mindesmærket fortjener at fredlyses, samt

at alle de oldsager, der under arbejderens udførelse måtte findes i jorden, enkeltvis eller samlede, afleveres til Nationalmuseet, fra hvilket der, såfremt sagerne beholdes, vil blive udbetalt fin-deren en passende dusør.

Overtrædelser af ovennævnte forpligtelser vil medføre bødestraf efter nærmere bestemmelse fra ministeren.

6. Koncessionshaverne skal med hensyn til anlæggets vandbygnings-tekniske del være underkastede det tilsyn, som ministeren foreskriver såvel med anlæggets udførelse som med dets senere vedligeholdelse, og være pligtige til at efterkomme ethvert af dette tilsyn givet pålæg.
7. Koncessionshavernes elektriske stærkstrømsanlæg er såvel med hensyn til udførelse som til drift i et og alt underkastet den for sådanne anlæg til enhver tid gældende lovgivning med tilhørende regler m. m. og det deri foreskrevne tilsyn, ligesom på den anden side de i lov om elektriske stærkstrømsanlæg nr. 77 af 19de april 1907 kap. III givne regler om adgang til fremførelse af ledninger m. m. skal finde anvendelse på koncessionshavernes anlæg.
8. Koncessionshaverne er pligtige til at godtgøre statskassen alle udgifter ved det af staten førte tilsyn efter ministerens nærmere bestemmelser.
9. Koncessionshaverne er pligtige til at efterkomme samtlige de forskrifter, som af ministeren måtte blive givet til opretholdelse af fiskeriet i Gudenå, derunder tilvejebringelse af opklækningsanstalter for fiskeyngel, dog at koncessionshavernes samlede udgift til opførelse af sådanne fiskerianlæg ikke må overstige 10.000 kr. og til deres drift og vedligeholdelse ikke over halvdelen af de virkelige udgifter og ikke over 1000 kr. årlig.
10. Det forbeholdes ministeren, såfremt efter hans skøn hensynet til pramfart eller træflådning på åen måtte gøre det nødvendigt, at pålægge koncessionshaverne på egen bekostning at opføre anlæg til prammens eller træets transport over dæmningerne og at deltage i udgifterne ved disse anlægs vedligeholdelse og drift med halvdelen. Sådanne anlægs udførelse kan dog ikke forlanges påbegyndt, før der er stillet betryggende sikkerhed for tilvejebringelsen af den anden halvdel af udgifterne til anlæggenes vedligeholdelse og drift.
11. Det forbeholdes ministeren efter forhandling med landbrugsministeren at bestemme, at al jagt og fiskeri med undtagelse af lystfiskeri skal være forbudt på de arealer, hvor vandet af koncessionshaverne opstemmes for at danne reguleringsbassin.



Chresten Niensens (Posts) fødehjem omkring 1905. I midten står gårdens daværende ejere, Jensine og Niels Nielsen (Post), til højre aftægtsfolkene, Jensine Niensens forældre Maren og Chresten Jørgensen kaldet Sjællænder, til venstre tjenestekarlen Peter Vestergaard. Bag sidstnævnte ses en dobbeltplow, bag den igen trækstangen til gårdens hestegang.

Laden og hestestalden var i det nærmeste hus, kostald og svinestald i det midterste, mens stuehuset naturligvis er den fjerneste bygning. Gården overtoges af Gudenåcentralen, som brugte den til marketenderi. Laden (dog ombygget før 1918) blev til spisesstue for arbejderne, hestestalden til køkken, kostald og svinestald indrettedes til værelser, mens stuehuset blev »officersmesse«, dvs. arbejdsformændene spiste her.

Fotografiet er taget af Aage Martinsen af den kendte Viborg-familie. Det tilhører Chresten Nielsen (Post), Tange.

12. Koncessionshaverne er pligtige til på egen bekostning at træffe alle de sikrings- og reguleringsforanstaltninger, som deres anlæg skønnes at nødvendiggøre, samt til at holde åens løb fra Silkeborg til Bjerringbro oprenset efter de derom til enhver tid givne forskrifter.
13. Anlægget af elektricitetsværket ved Tange skal være påbegyndt inden 2 år efter denne koncessions dato og være fuldført inden en af ministeren fastsat frist.  
Såfremt disse frister ikke overholdes, kan koncessionen af ministeren erklæres for forbrudt.
14. Anlægget må ikke sættes i drift, forinden ministerens tilladelse hertil foreligger.



15. Det forbeholdes ministeren at påse, at der sikres samtlige elektricitetsværker i Randers, Viborg og Århus amter adgang til at få leveret strøm fra anlæggene, dog at elektricitetsforsyningselskaber, som dannes af beboere i de anlæggene nærmestliggende kommuner, skal være forlods berettigede til forsyning med den fornødne elektricitet til lys og kraft for landbrug og håndværk. De nærmere vilkår, takster og regler for elektricitetens fordeling skal være underkastede ministerens godkendelse.
16. Koncessionshaverne skal være forpligtede til at lade deres anlæg samarbejde med andre elektriske stærkstrømsanlæg i det omfang og efter de regler, som ministeren til enhver tid måtte fastsætte.
17. Nærværende koncession kan kun med ministerens samtykke overdrages til andre. Indtil sådan overdragelse, der må omfatte samtlige i koncessionen omhandlede rettigheder og forpligtelser, har fundet sted, er koncessionshaverne pligtige til over for ministeren at lade sig repræsentere ved et udvalg, der er bemyndiget til at handle på samtlige koncessionshaveres vegne.
18. De for koncessionshaverne eller deres successorers, jfr. foranstående post 17, udnyttelse af koncessionen gældende vedtægter skal være godkendte af ministeren.
19. Enhver medindehaver af koncessionen såvel som alle under koncessionshaverne eller deres successorer ansatte skal være danske undersåtter og have dansk indfødsret.  
Det samme gælder om bestyrelsesmedlemmerne og ansatte i selskaber, til hvilke koncessionen eventuelt måtte blive overdraget, jfr. post 17.
20. Når ikke længere mindst halvdelen af den i koncessionshavernes anlæg anbragte kapital ejes af kommuner, skal det være forbeholdt staten at overtage anlæggene ved ekspropriation efter lovgivningens almindelige regler.
21. Det bliver til sin tid ved lov at fastsætte, hvorledes der ved koncessionstidens udløb bliver at forholde med koncessionshavernes anlæg.
22. Koncessionshaverne og deres eventuelle successorer, jfr. post 17, er pligtige til efter anlæggenes åbning for drift, jfr. post 13, i hele koncessionsperioden at holde dem i stadig og uforstyrret drift. Afbrydes driften uden dertil fra ministeren indhentet samtykke, kan ministeren enten erklære koncessionen forbrudt eller forlange, at staten midlertidigt overtager anlæggenes drift, uden at der i den anledning kan rejses noget erstatningskrav fra koncessionshavernes eller deres successorers side mod staten. Mod det regnskab, som staten aflægger for sådan midlertidig drift, kan ingen indsigelse rejses.
23. Med hensyn til koncessionens fortolkning skal koncessionshaverne være underkastede ministerens kendelse.

Ministeriet for offentlige arbejder, den 11te juli 1918.

Hassing Jørgensen

T. F. Krarup

# Et dåbsfad i Hornbæk kirke, Sønderlyng herred

*Af Poul Himmer*

Som yderste forpost mod øst i Sønderlyng herred, gl. Viborg amt, ligger Hornbæk sogn, kun ca. 3 km fra Randers' centrum, med sin stærkt ombyggede romanske kirke, der i sin oprindelse er opført af limsten. Resens atlas meddeler, at kirken er blandt de ældste i Jylland. Senere skriver Erik Pontoppidan: »Hornbæk kirke holdes efter den beretning, Resenius har haft, for den ældste landsbykirke i Jylland, men på hvad grund vides ikke.« Den smule, man kan se i dag af det oprindelige bygningsanlæg, tyder imidlertid på, at Resens hjemmelsmand ikke har set meget galt. Kirken må anses for at være ældre end egnens kvaderstenskirkker. Det er dog en anden historie, som ikke skal behandles her.

I kirkens romanske granit-døbefont af den såkaldte Randers-type - dobbeltløver - er anbragt et dåbsfad af messing, fig. 1. Tværmålet er 51 cm. For at holde fadet oppe til kummens kant - diameteren er her 58 cm - er til støtte for det anbragt et moderne messingfad med dette mål, således at man udenom det gamle fad ser 3,5 cm af det nye fads fane.

Det gamle fad er ustemplet, og godset er ikke særlig vægtigt. Mønstrene er drevet over stanser og synes tydeligt at være et eksemplar fra en massefremstilling. Udsmykningens stil er barok.

Selve bækkenet - bassinet - fig. 2, præges af to modstillede og på bagbenene stående løver. De har mellem sig et skjoldfelt på 4 cm, nærmest kvadratisk, fornedet med klanneformet afslutning. Under feltet en trælignende dekoration med blade til hver side. Grene ender i en art sløjfe over feltet. Her ses drevne, ellipseformede figurer og bladornamenter i barokstil.

I kransen uden om midterfeltet ses et ornament af små rhombeformede figurer. Her læses følgende graverede versalindskrift:



Fig. 1. Messing dåbsfad i den romanske døbefont i Hornbæk kirke. Foto forf.

ANNO · 1669 · DEN · 1 · JANVARI · HAFVER ·  
 ERLIG · & · WELB · MAND · CAPTEJNLEUTENANT ·  
 NICOLAUS · BORCHART · VON · DIEBSCHUTZ ·  
 FORERIT · DETTE · BECKEN · TIL · HORNBECK ·  
 KIERCKE

Bogstaverne er 4 mm høje; hvert ords begyndelsesbogstav er dog lidt højere. Ordene er adskilt ved små punkter.

Udenom denne tekst følger en krans, smykket med et udstanset motiv med ellipse- eller mandelformede figurer, alternerende med typiske barok-rosetter. Ornamenterne er 5 cm høje.



Fig. 2. Bassinet jfr. fig. 1. Foto forf.

Yderst i selve bækkenet er så anbragt en tekst med hævede 4 cm høje versaler, der begyndes med en ret simpel palmet. Mellem ordene er en halvkugle.

Teksten læses som følger:

ALS ○ LEV WEN ○ WILLEN ○ WY ○ ONS ○ WEREN ○  
IS ○ GODT ○ MET ○ ONS ○ WIE ○ CAN ○ ONS ○  
DEREN.

Sproget er hollandsk (plattysk), og teksten lyder i oversættelse:

Som løver vil vi værge os,  
er Gud med os, hvem kan da skade os.

Som foran nævnt er sådanne fade masseproduceret, og et afsnit af teksten: Er Gud med os osv. var en i tiden almindeligt anvendt sentens. På tilsvarende tyske dåbsfade - de såkaldte Nürnberg-fade - ses vendingen: »Gud med os« ofte og op til 4 gange på mange fade.

Af beskrivelse af fadet er nu kun tilbage - bortset fra våbenskjoldet i bassinets midte - fadets fane.

I den inderste kreds er en dekoration af vandret stillede blade. I mellemrummene er der både over og under bladene små halvkugler, og ornamentet holdes sammen af en riflet slyngranke.

Yderste felt er forsynet med vinkelstillede blade. I vinklerne er både over og under små halvkugler, samlet i trekanter. Også her ser man slyngranke om bladene.

Fanen afsluttes med en ombøjet kant.

Sproget på dåbsfadet afslører dets proveniens, nemlig Holland.

I vore landsbykirker findes et utal af sådanne messingfade af tysk eller hollandsk oprindelse. De tyske er de almindeligste. De adskiller sig fra de hollandske derved, at de oftere har bibelske motiver - bebudelsesscener er f. eks. ret ofte set på dem - i bassinets bund. Dertil kommer, at de virker mere gedigne, af sværere materiale.

Fadene er ikke lavet til døbefontene, men er gaver fra herremænd og andre fremtrædende personer, jfr. indskrift på det her omtalte fad. Man kan møde tekster, der viser, at et fad er doneret til minde om en givers nære slægtning.

Det har været opfattelsen, at fadene, før de blev foræret til kirkerne, har været i brug i de større husholdninger eller, og det er måske mere sandsynligt, været dekorationer på væggene som pryd i de mere velstående hjem.

Ejer af dåbsfadet har altså ifølge donatorindskriften inden overgivelsen til Hornbæk kirke været kaptajnløjtnant Nicolaus Borchart von Diebschütz. Han er adelig, og hans våbenskjold ses i fadets bund mellem de to løver, fig. 3. Da han anskaffede sig fadet, har skjoldfeltet uden tvivl været blankt. Meningen har været, at ejeren selv kunne lade sit slægtsvåben indgravere, hvis han havde et. Efter mange års pudsnings er graveringen en del slidt og mindre tydelig. Man kan dog følge vigtige elementer,



*Fig. 3.  
Adelsvåben for  
den tyske slægt  
Diebitsch.  
Foto Otto Himmer.*

f. eks. initialerne N. B. V. D., ligesom der over våbenskjoldet ses en siddende ræv med en gås i gabet.

Netop våbenskjoldet har været til støtte for identifikation af giveren. Slægten er prøjsisk, nærmere betegnet fra Neder Schlesien i området ved Liegnitz. Giveren er således tysk.

Officererne i den danske hær var på den tid for langt den største del udlændinge, og blandt dem var tyskere i overtal.

Slægten, der fører det afbildede våben, staver sit navn Diebitsch. Den består endnu i dag i Tyskland. Vor donator hedder i Danmark Diebitz og bruger undertiden som på dåbsfadet i Hornbæk kirke navnet Diebschütz. Denne sidste oplysning fremgår af Hirsch' håndskrevne værk om dansk-norske officerer i Rigsarkivet, hvor han nævnes Nicolai Burchard, snarere Michel Borcard, Diebitz. Der gives også flere oplysninger om ham.

Han var løjtnant i general Trampes rytterregiment i 1662. Fra 1663 var han i garnison i Randers. I 1665 var han som ritmester dommer i en krigsretssag i Århus. På dåbsfadet angiver han sin rang i 1669 som kaptainløjtnant. Det virker påfaldende, at han her 4 år efter opføres med en lavere rang. Mon ikke titlen af ritmester allerede i 1665 er unøjagtig, idet en



udnævnelse til ritmester følger i 1670. Fra dette år gjorde han tjeneste i nordjyske nationale rytterregiment, 2. jyske under Anders Sandberg. Hæren blev omorganiseret straks efter Christian den Vs tronbestigelse. Under forberedelserne til den skånske krig skulle hæren sættes på krigsfod til en angrebskrig. For at gøre rytterregimenterne mere bevægelige delte man dem, og fra juli 1675 kaldes regimentet 3. jyske, Sandberg. I april 1676 gives der ordre til at fremstille von Diebitz som major i regimentet.

Sandbergs rytterregiment var med på venstre fløj i slaget ved Lund 4. december 1676. (Dette slag blev den ulykkelige afslutning på Sandbergs karriere, idet han blev dømt for fejhed og frataget sin charge). I slaget blev major von Diebitz taget til fange. Slaget ved Lund var som bekendt meget blodigt og fik en dårlig udgang for de danske styrker. Det var mest menige og underofficerer, der faldt i krigene dengang, da kampene mere foregik mand over for mand. Af hensyn til løsepenge og fangeudveksling skånedes man ofte officererne. Ret kort tid efter slaget var da også underhandlinger i gang om udveksling af Diebschütz med en svensk major. Han kom til København i efteråret 1677, men var allerede nogle måneder før opført som oberstløjtnant i sit gamle 3. jyske rytterregiment, der nu var under kommando af oberst Styrcke. Her var han, til han i 1679 blev overflyttet til 4. jyske rytterregiment, Skanderborg rytterdistrikt.

Han blev bevilget afsked i november 1693.

Alt i alt synes vi her at stå over for en pæn militær karriere. De årtier, han virkede i, var meget skiftende. De første år i en hær, der havde lidt meget i krigen op til 1660. Det regiment, han først gjorde tjeneste ved, Trampes, blev i løbet af få år reduceret til en styrke af kompagnistørrelse. Fra 1670 Christian den Vs energiske anstrengelser med den nye hærordning, hærens opstilling på krigsfod, flytning af tropperne inden for området Wismar i syd til Norge i nord og Skåne i øst, den skånske krig og fra 1679 atter omstilling af hæren til at være på freds fod. Alle disse tildragelser havde han været med i.

Med hans afsked i 1693 taber vi sporet. Vi ved ikke når, eller hvor, han er død, og derfor er det ikke muligt at få en slutning med.

Von Diebschütz må have følt en særlig tilknytning til Hornbæk kirke, men hvilken? Også her må der meldes pas. Vi ved, at han i 1663 garnisonerede i Randers, og det må formodes, at han i 1669, da han som kaptajnløjtnant skænkede dåbsfadet til kirken, stadig opholdt sig i området med sit kompagni. Han kan have boet i Randers. Kan også have taget ophold på en gård i Hornbæk sogn - der var dengang 3 hovedgårde. Han kan have været en trofast kirkegænger derved, at han førte opsyn med de udskrevne soldaters eksercits på pladsen ved kirken, hvor den skulle foregå hver søndag efter prædikenen ifl. en forordning fra 1664. Endelig kan der være en forbindelse til kirkeejeren, der var enken Elsebe Juel på hovedgården Brusgaard i Ølst sogn, Galten herred. Alt er gætterier, men muligheder.

*Litteraturhenvisninger:*

Foruden i de i teksten nævnte kilder er søgt oplysninger i følgende værker: Danmarks Adels Årbog 1927.

Genealogisches Handbuch der adeligen Häuser, bd. II, Limburg a. d. Lahn 1974. K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale hær i Danmark, bd. I og II, Kbh. 1909 og 1916.

J. P. Trap: Danmark, IV udg., bd. VI, Kbh. 1925.

*Poul Himmer* har tidligere skrevet til årbogen 1979. Adresse: Rådmands Boulevard 24, 8900 Randers.



# Jens Christensen Halkjær

En degneskæbne i dokumenter

*Af Vald. Andersen*

Gamle dages landsbydegne var ofte en særpræget type. Ikke sjældent en havareret student, der ikke havde fuldført et teologisk studium eller måske havde fået en så ringe eksamen, at han ikke kom i et præstekald. Som degn kom han til brød, men måtte affinde sig med at være i en subordineret stilling i forhold til sognepræsten. Det samme gjaldt degne med en fortid som herregårdskusk eller -tjener. Når landsbydegnen undertiden kom i strid med sine overordnede myndigheder, skyldtes det gerne den samfundsplacering, han var henvist til, der krævede hensyn til såvel bondebefolkningen, som degnen levede iblandt og skulle betjene, som til præsten og kirken. Det kunne være nedværdigende nok for degnen, at han skulle besørge ringningen med kirkeklokken morgen og aften, holde kirkegårdens låger i stand, hente kirkenøglen hos præsten samt besørge dennes embedsbreve. Kom han på kant med bønderne, måtte han finde sig i, at de indskrænkede eller tilbageholdt offeret til højtiderne eller ved de kirkelige forretninger, ligesom de naturalieydelse, som var en del af degnens løn, udeblev. Konflikt med de gejstlige overordnede kunne blive mere skæbnesvanger for landsbydegne, som det skete for den mand, her skal omtales, idet de i sagen producerede dokumenter vidner om, hvorledes en sådan afskedigelsessag kunne udvikle sig og langt om længe bringes til afslutning.

*Jens Christensen Halkjær* var født 1754 i Viborg, søn af bogbinder Chr. Halkjær. 1775 blev han degn i Højbjerg-Elsborg sogne og skoleholder i Højbjerg. 1788 blev han ved landstinget dømt til at betale 16 rdl. til Christen Nielsen i Højbjerg for uoverlagte ord, og heri kunne ses et varsel om fremtidige stridigheder.

27. dec. 1804 indstævnedes Halkjær til at møde for en provsteret. Anklageren, birkedommer Fogh, havde følgende indlæg:

»De forbrydelser for hvilke degnen og skoleholderen Halkjær er under tiltale er 1) At han siden november 1802 ikke har ringet med kirkeklokken morgen og aften. 2) At han ikke har villet svare til kirkens og kirkegårdens behørig lukkelse. 3) At han forsømmer sit skolehold. At Halkjær har gjort sig skyldig i alle disse stykker, er hosfølgende tingsvidner fra Lysgaard herreds ret et fuldkomment bevis. Spørgsmålet bliver da: Hvorledes skal han straffes? Det skulle virkelig være mig kært - man tro mig, om man vil - om loven ikke svarede: Han skal straffes med tabet af sit embede. - Lige så lidt som jeg skal dække, så lidt skal jeg forstørre hans brøde. Jeg lader mig altså for tiden nøje med det sagte og nedlægger denne påstand: At degnen og skoleholderen Jens Halkjær i Højbjerg dømmes til at have sine embeder forbrudt. 2) At han dømmes pligtig at betale mig mine udgifter i denne sag efter regning. 3) Ligeså billigt salarium og 4) indstilles om og med hvilke multker han bør anses.«

Det fremgår af dette indlæg, hvad Halkjærs forseelser gik ud på, og som han havde været anklaget for ved herredsretten. Her kunne sagen dog ikke pådømmes, da han som degn var en kirkens mand og skulle have sin sag for den gejstlige ret, provsteretten. Efter ansøgning havde han 1805 af kancelliet fået bevilget fri proces, og at han ikke var til sinds at give op, fremgik af hans indlæg af 11. febr. 1806: »Den embedsforsømmelse, som man har behaget at opdigte og påsværge mig som uskyldig, da er samme egentlig forårsaget og virket af hr. Højbjerg kirkepatron, *Bach* (ejer af Bjerringgård, Elsborg, og altså også kirkeejer) som den første årsag, af S.T. hr. provst *Worsøe* i Hinge som den anden årsag til og tillige af samtlige Højbjerg bymænd som den tredie årsag, medvirkende så meget de kan og formår. Derfor ikke kan eller bør tilregnes mig med mindre det kunne tænkes og anses for retfærdigt, at jeg som en uskyldig ej alene skulle lide, men endog straffes . . . men da jeg ved Guds nåde er fuldkommen overbevist om en bedre retfærdighed, så skal dette lidet bekymre mig, så længe jeg selv har en god samvittighed efter 30 års tro tjeneste som skolelærer og degn her i Højbjerg. Det er ved flere vidner bevist, at såvel opgangen til klokken har

hverken været sat eller forholdt i forsvarlig stand, ligesom ej heller andet og mere af det kirken tilhørende, hvilket man har anklaget og villet gøre til degnens pligt uden noget sædvanligt vederlag at opvarte, og mulig at kirkeejeren har troet, at når jeg havde anset mig pligtig til at gøre brug deraf, at jeg af frygt for hans chikaner og processer skulle på egen bekostning istandsat det, thi anderledes kan (det) ej forklares, at han ej selv istandsatte det, førend han derover foranstaltede klager, og ligeså, at han i mere end et halvt år derefter lod begge sine kirkedøre stå åbne, uden der var lås og lukkelse for nogen af dem, ligesom jeg tid efter anden kunne afstedkomme ved vidner til tinge at bevise det mangelhaftige, således er det nu og tid efter anden repareret og flikket på, og under alt dette har man ved ethvert skridt villet tvinge mig til at alt (efter) hans kommando eller befaling, førend han i mindste måde har opfyldt sin pligt som kirkepatron. Ved hans såre mange og idelige mig påførte chikanerier og processer har han ej alene skilt mig ved alt, hvad jeg ejede, men endog, om jeg end havde evne dertil, så kunne jeg ej få noget skikkeligt menneske til at tage tjeneste hos mig i betragtning af den hjertesorg og græmmelse, som ved hans processer blev tilføjet min sidste tjenestepige, og ingen kan og vil tjene og arbejde for intet, og heller kan jeg nu, da jeg har mistet al min fattige ejendom, både selv vedligeholdelse og tillige ringe Bachs klokke for intet og vove derfor både helbred og liv. Af de medfølgende 2de udskrifter af politiprotokollen kan behageligen erfares, at kirkegårdens græs som bestandig har tilhørt mig og formænd som klokkerløn, er mig nu frataget, og jeg har 2de processer til vederlag og, at jeg kan vente den 3die derfor, ser man af hans fremlagte skriftlige påstand om, at kirkegården skal være at anse som hans øvrige kornmark, kløvermark og slåeng, og derfor aldrig kan vide mig fri for den 3die proces, så snart jeg daglig eller nogen for mig skulle gå på den, da hver mands kreatur daglig går der upåtalte undtagen degnens. At min uskyld og dommerens retsindighed den sidste gang befriede mig for videre straf end at miste græsset og betale processen, derfor er han (Bach), som De seer aldrig i mindste måde at takke. Blandt det øvrige, man lader påstå om mig er det en absolut umulighed at sidde i Højbjerg skole og give undervisning til

de børn og den ungdom, som ej søger skolen, da såvel af præstens som provstens attest i skoleprotokollen, ligesom i tingsvidnet er bevist, at jeg ofte må sidde med 1, 2, 3 og i højsten 4 store børn for at læse, og ligeså har der nu aldrig den ganske sidste vinter været uden 2 aftener holdt aftenbøn og katekisation i skolen, fordi slet ingen vil møde der. Og måske S.T. hr. provst Worsøes egen advarsel om at vogte sig for mig som unyttig tjener dertil være nogen årsag eller anledning. Det ved jeg ej, men borte bliver de bestandig.«

Morten Sørensen fra Tange havde som vidne ved herredstinget forklaret, at kirkegårdslågerne lå ved siden af porten, men om de var ubrugelige, vidste han ikke. Han havde hørt, at knebelen var faldet af klokken sidste sommer. Da der sidst var provstevisitats i Højbjerg kirke, spurgte Worsøe menigheden, om nogen havde nogen klage at fremføre over Halkjær, men ingen svarede. Halkjær fik ingen anden klokkerløn end græsset på kirkegården. I opgangen til tårnet var der ingen holdstang (rækværk). En tidligere gang gennem diget var nu tilmuret, siden måtte man for at komme til tårnet gå ad en sti over gravene.

En provsteret idømte 18. novbr. 1806 Halkjær en mulkt af 20 rdl., fordi han ikke ville ringe med kirkeklokken morgen og aften, og fordi han for sine mange processer forsømte sin skole. Dommen blev af Halkjær indanket til landemodet, hvor den blev liggende uden at blive pådømt. Måske har man - stiftamtmanden, biskoppen samt stiftets provster - været i tvivl om, hvorvidt sagen var et gejstligt anliggende.

I sommeren 1811 blev Højbjerg skole repareret og »sat i forsvarelig stand«, hvorefter sognepræsten Berg bekendtgjorde, at børnene, ca. 60, skulle komme i skole. De, der mødte, blev sendt hjem igen, idet Halkjær forlangte at få en anden dør til ildstedet i skolestuen, og før dette skete, ville han ikke holde skole. Dette blev indberettet til provst Worsøe, men han var syg og kunne efter et par måneders forløb sammen med herredsfogden efter amtets resolution tage til Højbjerg og foretage syn over skolen. Forretningen var fastsat til den 27. december, og skønt Halkjær var underrettet, traf de ham ikke hjemme. Worsøe

måtte nøjes med gennem Berg at aflevere en skriftlig formaning til Halkjær.

Ved nytårstid 1812 havde Halkjær modtaget en ordre til at begynde sit skolearbejde. Hans reaktion var følgende skrivelse til Berg, skrevet på et fornærmende tarveligt stykke papir, tilsyneladende forsatsbladet af en gammel bog, gult og orme-navet, dateret 4. januar 1812:

»Også denne gang er jeg overbevist om, at hr. Berg samt hr. provstens behagelige ærerørige beskyldninger imod mig er som sædvanlig urigtige og grundfalske; thi jeg er derfor højlig nødsaget til at provokere Dem begge til lovligt at bevise samme, i fald de kan, og vil imidlertid bede både mig selv og Dem selv forskånet for Deres af mig ufortjente bebrejdelser og irettesættelser, hvilket herved meldes til gensvar på Deres skrivelse af gårs dato.«

6. januar var der mødt en del forældre ved Højbjerg skole. De spurgte Halkjær, om han ville undervise deres børn i deres kristendom. Han svarede ja. Hvorfor der så ikke var varme i skolestuen? Ikke før præsten og sognefogden ville kautionere for, hvad der kunne ske, hvis der førtes ild og lys gennem stuen, hvor der var anbragt halm og utærsket korn. Pastor Berg: »Jeg lader ham forbyde ikke at have foder eller halm i den stue. Det hører I mænd på!« Halkjær: »Så skal han mand og sandhed og lade mig indstævne til næste tingdag, ellers regner jeg ikke hans forbud!« Præsten: »Tror han mig ikke på mine ord?« Halkjær: »Det er mand og sandhed mig det samme, hvem der siger det!«

15. januar 1812 skrev Worsøe til biskop *Birch*, Århus: »Måtte det højgunstigen behage Deres højærværdighed for det første at bestemme en vis klækkelig mulkt for hver dag han (Halkjær) er sin pligt overhørig eller utro, og måden på hvilken denne mulkt med alvorlighed bliver at eksekvere - måske dette kunne bringe manden til eftertanke - dog jeg frygter, han er uforbedrelig.

Med fast håb til et godt udfald vover jeg at anbefale sagen i Deres højædle højærværdigheds gunstige hånd og udbeder mig nu bevågen forholdsordre.«

Biskoppen svarede ret omgående, at Halkjær for sin nægtelse af at holde skole pålagdes en mulkt af 2 rdl. samt 2 skilling daglig for hver dag, han forsømte skolen. Skulle han fortsat en uge efter denne resolutions forkyndelse undlade at holde skole, bemyndigedes provsten til at suspendere Halkjær fra hans embede i skole og kirke.

Om degnen herefter begyndte skolearbejdet ses ikke, men 31. marts s.a. inspicerede pastor Berg skolen og fandt 10 børn, der var mødt. Men der var ikke varme i skolestuen, og Halkjær forsikrede, at det var ham umuligt at gå med ild gennem stuen foran skolestuen, hvor der var hensat utærsket korn. Derefter måtte børnene sendes hjem. Dagen efter gentog scenen sig, og præsten mødte igen 2. april. Han spurgte, om Halkjær ville bekvemme sig til at skaffe varme i skolen. Halkjær svarede, at så længe Gud betroede ham sund fornuft, skulle aldrig nogen formå eller tvinge ham til at handle mod rigtige og retfærdige love (brandfaren). De følgende dage forblev situationen uændret, og 9. april indberettede Berg det passerede samt, at han havde afkrævet degnen de pålagte multker, men Halkjær havde nægtet at betale. 21. april 1812 skrev provst Worsøe til Berg, at han med 2 vittigheder vidner skulle gå til Halkjær og forkynde ham, at han var suspenderet som kirkesanger og skolelærer. Til at besørge tjenesten i kirke og skole var antaget Christen Præst, der skulle oppebære embedets indtægter, idet Halkjær dog indtil videre måtte gøre brug af embedsjorden.

Halkjær var ikke hjemme, da suspensionen blev forkyndt i Højbjerg skole. Han blev først bekendt med den 27. april, og allerede dagen efter skrev han til Berg:

»Efter at det nu i flere end de sidste 20 år har været enhver beboer i Højbjerg og Elsborg sogne tilladt efter eget behag og vilje at give og tage, både i kvalitet og kvantitet i følge øvrighedens eget viste eksempel af mine lovlige tillagte indkomster og rettigheder, hvorover den 10. del af samme ej er bleven min lod, så jeg ser nu, at hr. provst Worsøe og allierede med deres mod mig foranstaltede, i mange henseender meget ulovlige suspension af 21. april hverken undser sig ved eller endnu skammer sig ved på den ulovligste måde at ville fratage mig den sidste rest af begge sognes frivillige gaver, om de kan, og jeg ser, at



*Højbjerg kirke fotograferet oktober 1980. Det oprindelige kor er forlænget med et gravkapel for ejerne af herregården Palstrup.*

provsten behager at ville alene overlade mig skolejord mellem byens almindelige fællede enten til spisning eller dyrkning, da de nok både først og sidst af samtlige komplottet vil blive sørget, som sædvanlig, for afgrødens enten fordærvelse eller fravendelse mig til nogen gavn.

Som en følge deraf erklærer jeg herved, at jeg endnu i dag 3die gang ligesom tilforn den 4de januar d.a. og 25. marts s.a. på lovligste og kraftigste måde provokerer både provst og præst til lovlig at bevise, om de kan, de nu i så mange år mod mig gjorde ærerørige, usande og løgnagtige beskyldninger, hvorved de alene har i højeste grad himmelråbende fornærmet både Højbjerg skole og mig, men endog har søgt at ville føre højere øvrighed bag lyset. Og da de selv ved denne deres opførsel mod Højbjerg skole og mig har bevist for Gud og den hele fornuftige verden, at denne deres dermed beviste blodtørstighed ej er retfærdig og billig, således som den burde være, men meget mere ondskabsfuld i høj grad, såsom det alt for tydelig skønnes, at det endnu som sædvanlig er meget mere min fattige nærings

sidste mundbid og blodsdråbe, som de eftertragter, end det er embedets bedre opvartning og forsørgelse. Måske de ej kan fordølge for sig selv, at hele landets skræddere sammen hverken kan eller skal opvarte med den halve fuldkommenhed, som jeg både kan og i følge pligt og samvittighed skal, det jeg af 37 embedsår lovlig skal bevise. Thi erklærer jeg derfor hermed, at jeg ej heller endnu i mindste måde holder mig denne Deres mod mig iværksatte ulovlige behandlingsmåde og suspension efterrettelig, men derimod henholder mig til den af Gud ved en kristen øvrighed givne lovlige kald og min egen gode samvittigheds vidnesbyrd, som jeg tror skal stige og gælde lige så højt som al satans riges løgnagtige beskyldninger, ondskabsfulde efterstræbelser og himmelråbende forfølgelser, hvilket herved pligtskyldigst tilkendegives hr. Berg til videre bekendtgørelse både for hr. provsten tilligemed hele komplottet.«

Dagen efter ovennævnte brev til præsten skrev Halkjær til biskop Birch. Han fremhæver sin uskyld og vedlægger en kopi af Worsøes suspensionskrivelse, der ikke blot angik embedet, »men endog fratog mig alle lovligt tillagte embedsindkomster og derved udsatte mig med familie i disse uhørt dyre tider for mangel, endog på livets første nødvendigheder, og derimod at ansætte en landeværnspligtig mand i mit sted, som jeg lovlig skal bevise, at han i mit fag - og måske mange flere med ham - aldrig skal kunne være i stand til at udrette den 10. del mod mig af vigtige skole-embedspligter m. m. . . .« Halkjær påberåber sig, at kancelliet i 1809 havde bevilget nedsat en kommission af civile embedsmænd til at behandle hans sag, men denne kommission blev aldrig til noget. Han gør gældende, at han aldrig er blevet dømt i nogen sag, ej heller i den for mange år siden i landemodet henlagte og upådomte sag, »som ligeledes blev mig dengang af hadefulde væsener uskyldig påført, men blev aldrig enten lovlig udageret mod mig eller pådømt . . .« Denne bemærkning er givetvis en erindring til biskoppen om dennes forsømmelse i landemodet for år tilbage. »Jeg anråber derfor Deres højærværdighed om, at De under suspensionen vil højbevågent hjemle mig de mig lovlig tillagte embeds-indkomster, i det mindste indtil de bliver mig lovligt frataget, og at dette hastigt måtte ske lige så offentligt som den nu lovlig er mig offentligt



fratagen, og at De da tillige højgunstig ville foranstalte sag anlagt imod mig . . . på det, at jeg dermed kunne få lejlighed til at lægge min uskyldighed for dagen. - Deres højærværdigheds højgunstige og hastige resolution tør jeg hermed underdanigst udbede og håbe, det jeg ellers er nødsaget til at indgå med forestilling derom til højere steder, da jeg hverken ønsker eller forlanger mere end den af Gud selv lovet retfærdige gengældelses ret.«

Det var vel ikke at vente, at biskop Birch skulle være villig til straks at indfri de af Halkjær fremførte begæringer. Om degnen selv personlig havde overrakt sin skrivelse til biskoppen, vides ikke, men allerede 6. maj var Halkjær i Århus. Her måtte biskoppen konstatere, at han ikke havde modtaget meddelelse fra provst Worsøe om suspensionen. Imidlertid måtte Halkjær afgive følgende skriftlige afbigt til præsten og provsten:

»Forfulgt af en uheldig skæbne har min sindsforfatning i den senere tid været således i oprør, at jeg tildels ikke fuldkommen har haft mine lidenskaber i tømme. Jeg tilstår derforuden, at jeg måske ikke i enhver henseende har vist mine herrer den eftergiveness og føjelighed, jeg var Dem som mine foresatte skyldig. Langt fra var det enten af ringeagt for min pligt, eller fordi jeg havde tabt min respekt af sigte, jeg lige så villig som uskyldig bærer for Dem og Deres høje embeder, at jeg har forset mig mod Dem. Kun desperatisme over den undertrykkelse, jeg må lide, var årsag dertil. Mine ægteøjeblikke har vendt tilbage og jeg føler med sand mismod at have gjort brud på den overbærenhed, De ellers så villig viser enhver skrøbelig mand. Hvad der er tildraget sig for mig, hvorfor jeg har pådraget mig Deres ugunst, vil jeg ved agtpågivenhed i fremtiden søge at ændre. Thi jeg tvivler ingenlunde på, at De jo vil vise mig den kraftigste assistance, hvor den er mig fornøden, og jeg håber dermed at have afsonet, hvad jeg har forbrudt, at Deres velvilje vil vende tilbage, og at den foranstaltede suspension må vorde ophævet. Jeg forvisser mig så meget mere om Deres velærværdigheders godhed for mig, som jeg er tryk for, at de sogneskarn, som ville sætte sin ros i at gøre mig timelig ulykkelig, ikke vil finde gehør hos mine hrr., af hvis retskaffenhed og blide tænke-måde jeg venter mig alt.«

Det var jo unægtelig en »afbigt« med modifikationer og en så falsk undertone, at det må undre, at biskop Birch kunne tage den for gode varer. For Halkjær, der måtte erklære ved sin underskrift, at han havde været utilregnelig, var det en afbødende omstændighed, at biskoppen samtidig medgav en resolution om, at suspensionen skulle ophæves. Samtidig synes biskop Birch at have skrevet til Worsøe og bebrejdet denne, at han ikke havde underrettet sine foresatte om den foretagne suspension. 9. maj svarede Worsøe:

»En skrækkelig gigtsvaghed har i den seneste tid gjort det næsten umuligt for mig at skrive eller tænke over degnen Halkjærs infame sag. Derfor er min indberetning angående hans suspension blevet nogle dage forsinket. Imidlertid var den, jeg forsikrer det helligen, aldeles færdig til at afgå med posten, just som degnen Halkjær træder ind og bringer mig Deres højærværdigheds skrivelse af 6. d.m. Pligt mod mig selv og streng pligt mod Højbjerg skole og dette sogns skolesøgende ungdom byder mig imidlertid at lade denne min indberetning desuagtet afgå til Deres højærværdighed. - Ikke begærer jeg, lige så lidt som jeg med hensyn til mig selv ønsker det, at bemeldte min forestilling skulle foranledige forandring i ovenmeldte Deres højærværdigheds under 6. d.m. før min indberetning kunne indløbe allerede tagne resolution, men jeg ønsker blot at kunne have den selvtilfredshed når klager her indløber over Halkjær, og når jeg i fremtiden må være tavs øjenvidne til hans forsømmelse af skolehold og pligter, som vist vil ske, at kunne da offentlig og med sandhed sige, at jeg har gjort min pligt, og at det ikke har stået i min magt at hindre dette onde samt, at det forårsagedes hverken af mangel på nidkærhed eller misgreb i foranstaltninger fra min side.

Af degnen Halkjærs løfte til Deres højærværdighed om forbedring lover jeg mig efter den erfaring, jeg i en lang række af år har haft, aldeles intet. Med selve resolutionen af 6. maj i hånden har han i går i mit eget hus overvældet mig med uartigheder. - Disse foragter jeg, og hans forudgående opførsel imod mig tilgiver jeg ham endog uden at fordre, at han derfor skal gøre mig nogen enten hemmelig eller åbenbar afbigt. - Deres

højærværdigheds resolutioner, som jeg frimodigen tør bilægge med mine indberetninger og foranstaltninger er mig beskyttelse nok for al dadel af alle dem, der kender sagen og Halkjær. -

Så siger mængden - således lyder alverdens stemme: »Halkjær har det lykkelige privilegium at gøre, hvad ham lyster.« Bestri-der jeg efter min pligt denne ytring, så gøres mig straks i samme åndedrag dette spørgsmål: »Er den over Halkjær for 5 år siden afsagte provsterets dom, som af ham blev indanket for den gejstlige overret (landemodet) pådømt? Eller er han der frikendt?« De offentliggjorte landemode-akter nøder mig til at sige nej, og det yderligere spørgsmål: »Hvorfor ikke?« kan jeg ikke besvare. - Således er min stilling højgunstige hr. biskop! Ja, Halkjær selv har i sin dristige skrivelse af 25. f.m. bilagt min foranberørte indberetning med en ret triumferende pen truet med at kalde mig til ansvar, fordi hans sag ligger, som han kalder det »ulovlig henslængt i landemodet, hverken udageret eller dømt«. Deres højædle højærværdighed vil sikkerligen indrømme mig, at min stilling således er såre ubehagelig - dog er jeg lykkelig - jeg har ikkun krænkelsen - jeg har gjort mit, mere kan jeg ikke gøre. Min handling skal frikende mig for al tvivl i den henseende . . . I øvrigt beder jeg med dybeste ærefrygt og underdanighed, at Deres højærværdighed vil nådigst undskylde, at jeg her uden tilbageholdenhed og måske med varme har sagt min mening - jeg kender det lokale og personerne - jeg ser hen i fremtiden og ser følgerne. Rolid vil jeg stå for publikums og mine høje foresattes dom - men min underordnedes hån ville jeg også undgå.

Jeg gentager min forsikring som forhen erklæret. Jeg fordrer ingen afbigt af degnen Halkjær - men tredie mands ret (Bergs) råder jeg ikke over. Så snart jeg kan erholde efterretning om, at Halkjær har givet sin af ham i høj grad fornærmede sognepræst, hr. Berg, den ham af Deres højærværdighed pålagte afbigt, skal jeg uopholdelig, således som befales, hæve Halkjærs suspension og til god embedsførelse og flid i fremtiden skal han stedse af mig være ledsaget af de bedste ønsker.«

Berg havde ikke godtaget Halkjærs afbigt. Degnen skriver 16. maj til biskoppen: »- Jeg anråber Deres høj-

ærværdighed om nådefuld bistand til at få de hindringer hævet, som jeg lægges i vejen for at komme til mine fratagne og højstnødvendige rettigheder. Deres velærværdigheder (provst og præst) anker over, at min erklæring ikke er dem god nok, men jeg har ej troet at kunne gøre den anderledes, end Deres højærværdighed selv har villet den, thi skal det bero på hine alene, vil jeg få grund til at blive af ulige mening og altså umulig, at sagen da i mindelighed kan bilægges.

Jeg tilstår gerne som en alt for rigtig og billig sandhed, at Deres højærværdighed har alt for besværligt med mig at bestille frem for hele stiftets degne, men så er det og lige så stor og rigtig en sandhed, at der vist nok ej heller i hele stiftet gives nogen degn, som enten i en skole eller i en kirke er betroet et større pund enten af naturens eller nådens gaver og tillige med en redelig og oprigtig flid og geist bestræber sig for at ville ågre på samme pund end jeg.«

Berg skriver 3. juni til provst Worsøe: »Om kirkesanger og skolelærer Halkjærs suspension bør ophæves, deri tror jeg ikke at have nogen stemme.«

Præsten opregner Halkjærs mange forseelser og udtalelser, der må være strafværdige, »især når de anføres af en subordineret mod hans lovlige foresatte.« Han opfordrer Worsøe til at få biskoppen til at anlægge sag mod Halkjær for hans vedvarende forsømmelse af hans vigtigste embedspligt og for hans mageløse genstridighed og uforskammethed mod hans foresatte«.

Når biskoppen ikke tog skridt til sagsanlæg mod Halkjær og heller ikke definitivt beordrede suspensionen ophævet, skyldtes det vel, at ingen af sagens parter havde retten på sin side, mens der ikke kunne ses bort fra, at spørgsmålet om »den bortlagte sag« i landemodet, som både Halkjær og provst Worsøe så tydeligt minder om i deres skrivelser til Birch, har været ubehageligt at få fremdraget.

Sommeren 1812 beklagede Halkjær sig over, at han og hans familie sultede, da han var frataget sine embedsindtægter. Berg indberetter 3. oktober, at han ved en bispevisitats i Højbjerg 20. juli havde spurgt Halkjær, om han havde det nødvendige korn til sit og sin families underhold, da han ellers kunne få af det skolekorn, som blev til overs fra den konstituerede skole-

holders løn. Halkjær havde svaret, »Jeg tager det ej, så længe jeg ej kan nyde alle embedets indkomster«. Berg oplyser, at skolejorden til Højbjerg skole var god og frugtbringende og lå næppe 100 skridt fra skolen. Han havde sidste sommer foruden får haft 2 køer og 1 kalv på sin jord og havde desuden avlet ypperligt korn. »Det er mig aldeles ubekendt, at sognemændene benytter sig i mindste måde af den jord, som er ham tillagt, da enhver vogter sig for at komme Halkjær og hvad hans er for nær.« Berg benægter, at en af Halkjærs køer skulle være omkommet af sult og kulde, men var blevet stanget ihjel af den anden ko, da køerne gik løse i et hus.

23. oktober skrev Halkjær følgende til provst Worsøe - et afskåret kvart ark: »Det er nu mere end et halvt år siden, at hr. provsten, som bekendt, behagede uretmæssigt at påføre mig en unyttig person under skin af, at Højbjerg kirkesanger og skolelærer-embede skulle bedre kunne opvartes ved ham end af mig i 37 år tilforn, hvortil han er befunden ganske unyttig og uduelig. Så er nu øjensynlig hensigten langt fra en embedets bedre pleje, men alene nu som sædvanlig at kunne sulte mig ihjel med familie og udpine min allersidste blodsdråbe, og som provsten i al den tid hverken har villet lægge sag an mod mig eller på nogen måde lovlig har villet søge om muligt at bevise de mod mig gjorte falske og løgnagtige beskyldninger, så er jeg højlig nødsaget til selv at rydde dette uforsvarlige redskab af vejen, som fortærer mit lovlig tillagte levebrød og næring, i fald hr. provsten ej inden 1. november førstkommende selv skaffer ham bort eller og anlægger sag, da forbeholder jeg mig min lovlige ret og tiltale til hr. provsten tillige med samtlige hans redskaber og adjutanter mod de mig i den sag tilføjede fornærmelser og forurettelser.«

2. november sendte pastor Berg følgende »Ærbødigst indberetning« til provst Worsøe:

»Søndagen den 1. november indfandt den suspenderede degn Jens Chr. Halkjær sig i Elsborg kirke og tog degnestolen i besiddelse. Jeg formanede ham at afholde sig fra embedets forretning, så længe suspensionen ikke var hævet, men uden at agte derpå fremtrængte han sig og forrettede alle degnens parter og ville ej engang tillade den konstituerede degn at tage plads hos sig i degnestolen. - Dette gjorde han siden samme dag ligeledes

i Højbjerg kirke. Før gudstjenesten begyndte, anmodede jeg sognefoged Anders Bjerring og en af mine medhjælpere, Jacob Pallesen, som just var til stede ved kirken, at komme op i koret, og i deres påhør formanede Halkjær at afholde sig fra egenmægtig at indtrænge sig i embedet, men lade den af øvrigheden konstituerede forrette det i fred og ro, men Halkjær svarede mig, at nu ville han selv forrette det, da øvrigheden ingen sag anlagde imod ham. Jeg spurgte ham, om han ville lade den konstituerede degn få plads i degnestolen, hvortil han svarede: »Det sker på ingen måde!« For at forebygge forargelige optrin i kirken lod jeg da den konstituerede tage plads i min stol. Dette ubehagelige tilfælde må jeg herved indberette Deres velærværdighed med ærbødigt begæring at samme snarest muligt måtte forestilles Hans højærværdighed hr. biskoppen, der da sikkert vil værge for, at gudstjenesten her i menigheden kunne afholdes uforstyrret.«

Berg beretter videre, at der fremdeles ingen skoleundervisning var i Højbjerg. Halkjær brugte den stue, der var anvist den konstituerede, som tærskelo og ville ikke bringe ild til skolens ildsted gennem stuen.

7. november skriver Worsøe til biskoppen. Han indleder med, at han jo havde frasagt sig provste-embedet. Men overdragelsen til amtsprovst Bregendahl i Skive var blevet forsinket, dels fordi Worsøe havde været syg og ikke kunnet få arkivet ordnet til aflevering, og dels havde også Bregendahl været alvorligt syg. I øvrigt mener Worsøe »at han derfor kan anse denne sag (Halkjærs) med ligegyldighed for fremtiden.«

»Imidlertid bør jeg ikke dølge, at sagen har her i egnen opvakt så megen sensation, og fremgangsmåden mod degnen Halkjær givet anledning til så mange sarkasmer og så megen spot mod de gejstlige autoriteter, hvorved selv Deres højærværdighed ingenlunde spares, at jeg muligen for min del må befrygte, at jeg vil blive nødt til at trine frem for at vise og vedkende mig mine handlinger som embedsmand i denne sag.

Skulle det, som det lader, komme så vidt, da vil Deres højærværdighed højgunstigen tilgive, at jeg i så fald forbeholder mig ikke alene for det kongelige danske kancelli, men også for publikum at fremstille alt, hvad der angående degnen Halkjær

endog med hensyn til hans ved overretten (landemodet) hen-  
hvilende sag, under min hele provsteembeds tid er blevet for-  
anstaltet. Ikke uden bekymringer ser jeg dette såre ubehagelige  
fremskridt i møde, imedens jeg helligen bevidner Deres højædle  
højærværdighed min dybe ærefrygt og underdanighed.« Nok en  
gang bliver biskop Birch mindet om »den henslængte sag« i  
landemodet, denne gang næsten som en trussel fra Worsøe om  
at offentliggøre sagens enkeltheder. Det må ses som klar op-  
fordring til biskoppen om at anlægge sag mod Halkjær.

På samme tid skriver Halkjær, 11. november 1812, til kongen.  
Han »er gennem de sidste 7 måneder frataget både min og min  
ulykkelige families sidste mundbid og alleryderste blodsdråbe.  
Så har jeg nu, efter at det er over et halvt år siden, at en lande-  
værnspligtig mand har været sat på vagt for, at jeg ej skulle nyde  
det allerringeste af mit lovlige tillagte, men ulovligt fratagne  
levebrød, selv fra 11. november sidst, anset Guds og kongens  
bud vigtigere end løgneres og satans, hvorfor jeg med dette håb  
selv forretter mit embede, så vidt jeg kan, og må da tid og om-  
stændighederne vise siden, hvis bud og vilje, der skal beholde  
overmagt, det jeg da skal finde mig i at tåle så længe jeg kan og  
om muligt så længe, indtil overdommeren selv vil håndhæve  
sine love.« Denne Halkjærs henvendelse på allerhøjeste sted må  
vel ses som et udtryk for, at han efter at have trodset sin suspen-  
sion måtte forudse det værste.

16. november skriver biskop Birch til Worsøe: »Da denne  
overhørigheid mod øvrighedens befalinger er af den beskaffen-  
hed, at den til eksempel og advarsel ikke bør hengå uden alvor-  
ligt at blive påtalt og efter fortjeneste revset, må jeg have Deres  
velærværdighed anmodet om at ville behageligen kundgøre  
sognepræsten hr. Berg, at han uopholdelig har at tilkendegive  
kirkesanger Halkjær, at lige som dette hans formastelige, for-  
argerlige og trodsige forhold skal på det strengeste blive straffet,  
så vil hans brøde blive forøget, såfremt han skulle vove, så længe  
suspensionen ikke er hævet, at indtrænge sig til forretninger,  
hvertil han er aldeles ubeføjet, og skulle han, hvilket jeg dog  
ikke formoder, driste sig hertil, da ufortøvet at melde mig  
samme, for igennem den verdslige arm at føje foranstaltninger

til, at en lige så forargelig som lovstridig adfærd bringes til ophør.«

Samtidig fik Berg pålæg om at sørge for, at Halkjær ryddede den omtalte stue, så der kunne fyres i skolen. Skete det ikke, »ville sådanne tvangsmidler blive anvendt, som kunne føre ham til lydighed.«

Ovenstående blev den følgende søndag, 22. november 1812 kl. 8<sup>1</sup>/<sub>2</sub> morgen forkyndt for Halkjær af pastor Berg med to mænd som vidner. Halkjær svarede, at han ikke agtede at rette sig efter biskoppens resolution. Samme dag indfandt han sig i såvel Elsborg som Højbjerg kirke og forrettede degnestjeneste samt modtog det offer, der faldt i degnestolen.

Den 13. april 1813 blev Halkjærs uven, forligskommissær Bach begravet på Elsborg kirkegård. Her indfandt Halkjær sig, og da liget og ligfølget ankom, begyndte de to degne, Jens Nielsen Aagaard og Skovborg i Levring at synge den anviste salme. Samtidig istemte Halkjær, ukaldet og uindbudt, en anden salme med en anden melodi. Den afdødes pårørende søgte at få ham til at holde op med sin sang, men forgæves. Da de fungerende degne havde endt deres sang, og præsten nærmede sig graven for at forrette jordpåkastelsen, vedblev Halkjær sin sang, skønt der blev givet ham tegn til at holde op. Han vedblev at synge, indtil ritmester Hoff, som var med i ligfølget, stødte ham salmebogen af hånden, så den faldt i graven. I den påfølgende pause kunne præsten forrette jordpåkastelsen.

Halkjær fortsatte i øvrigt sin ulovlige degnestjeneste. En søndag forefaldt det under en barnedåb, at han pludselig standsede sin sang og dermed menighedens, da han så, at fadderne ikke lagde deres offer til ham, men til den konstituerede degn.

19. september 1813 indfandt herredsfogden sig, efter kancelliets ordre og provstens anmodning i Elsborg kirke kort før gudstjenesten skulle begynde. Halkjær havde allerede taget plads i degnestolen for at fungere i embedet. Gentagne anmodninger til ham om at respektere suspensionsordningen og holde sig fra embedet var forgæves. »Han måtte med magt føres ud af kirken. Nok en gang forsøgte han at trænge sig ind i kirken igen, hvorfor hans person måtte anholdes og transpor-



teres til nærmeste hus, mens kirketjenesten vedvarede. På vejen til hans hus gjorde han endnu modstand.«

Allerede 5. april 1813 havde den konstituerede amtmand J. Jespersen, Viborg, pålagt prokurator Møller, gården Liseborg ved Viborg, at være anklager i sagen mod Halkjær. »Men jeg ønsker meget at forskånes for dette aktorat, om muligt. Degnen kender jeg. Han har i begyndelsen af dette år, om jeg husker ret, været hos mig og begæret af mig at føre hans sag. Endskønt jeg afslog det, fornemmelig fordi jeg fandt hans sag slet grundet, så kunne jeg dog ikke undgå, at han foredrog mig sagen i sin hele sammenhæng. Dette gør mig det empfindtlig at føre den imod ham, hvorved jeg ville udsætte mig for hans, omend ugrundede, så dog ubehagelige anke.« Prokurator Møller sendte sagens akter tilbage til amtmanden, der herefter 11. april beskikkede prokurator Lykke som aktor. Heller ikke han var glad for opgaven, og han forsøgte at komme uden om ved at henvise til sagens tidligere behandling ved de gejstlige instanser. Sagens henlæggelse uden at være afsluttet i landemodet understreges af prokurator Lykke. Dette medførte en brevveksling mellem biskoppen og stiftamtmanden, nu Emanuel Blom, Viborg. Biskoppen henviser til de mange advarsler, der var tildelt Halkjær under suspensionen.

Blom mente dog, at sagen henhørte under den civile ret, idet anklagen mod Halkjær angik ham »ej alene som forsømmelig og genstridig embedsmand, men endog som forstyrrer af borgerlig orden og rolighed.« Kancelliet havde for øvrigt forlangt sagen behandlet ved den civile ret. Altså måtte Lykke »uden ophold og forhaling efterkomme den ham som sagfører mod Halkjær tillagte ordre.« Dette skrives 7. februar 1814.

Der blev herefter 21. marts sat en ekstraret i Lysgård-Hids herreders ret, hvor prokurator Lykke var anklager, mens prokurator Møller var beskikket som forsvarer. Ekstraretten afviste sagen. Efter at denne afgørelse blev meddelt kancelliet, afgav dette 17. september ordre til biskop og amtmand, at der skulle nedsættes en provsteret. Dette meddelte biskop Birch 20. oktober provst Worsøe, der 30. oktober svarede biskoppen, at han - som tidligere meddelt - havde i sinde at fratræde som provst for Lysgård herred og overdrage hvervet til provst Bregen-

dahl, Skive, der var villig hertil. Dette tiltrådtes af biskoppen 11. november 1814. Endelig i marts 1815 modtog provst Bregendahl sagens akter, hvoraf en del dog manglede. Provsten bestemte, at der skulle nedsættes en provsteret den 5. juni i Birgittelyst kro ved Non mølle, »det nordreste hus i Lysgård herred«. Hvad man her drøftede ses ikke, men en ny ekstraret i Lysgård-Hids herreders ret holdtes 24. oktober. Derefter samledes provsteretten igen 1. marts 1816 og 11. juni s.a.

Endelig holdt provsteretten sit sidste møde 17. juni 1816. Her fremlagde prokurator Lykke sit anklageskrift mod Halkjær:

1. At han ej har villet holde skole.
2. At han ej har villet holde sig øvrighedens suspensionsordre efterrettelig, men har indtrængt sig i embedet.
3. At han har søgt at sætte sine foresatte en skamplet på ved at kalde foranstaltningerne mod ham blodtørstige og ondskabsfulde i høj grad, og anken over ham ærerørig og løgnagtig, samt endelig med at benævne provst og præst med ordet komplot og som nogle, der hørte til satans rige.
4. At han ved at bortstøde den konstituerede kirkesanger fra forretningen og synge adskillige salmer har forårsaget uorden og uro.

Dommen: Tiltalte degn og skoleholder J. C. Halkjær bør have sit embede forbrudt som degn i Højbjerg og Elsborg sogne og som skoleholder i Højbjerg. Så bør han også betale denne sags omkostninger, ialt 90 rdl. sølv værdi. Dommen opfyldes inden 15 dage efter dens forkyndelse under lovens tvang. Har tiltalte ej tilstrækkelig formue, uredes det manglende af det offentlige efter amtets foranstaltning.

N. Bregendahl

Holstein (herredsfoged)

Det ville ikke være at vente, at Halkjær skulle tage denne dom til efterretning. Han appellerede til højesteret, der 14. maj 1818 stadfæstede dommen, og hermed var Halkjær definitivt afsat fra sine embeder. Han ville dog ikke godvillig flytte fra degneboligen, hvorfor han endelig 19. oktober 1818 blev sat ud af rettens folk.

*Kilder:*

Dokumenter til Lysgård-Hids herreders justitsprotokol tingdagene 6. juni, 8. juli, 24. juli, 25. oktober 1815. 1. marts, 21. marts, 16. april, 14. juni 1816. Dommen i domskoncepter 1816 i Lysgård-Hids herreders arkiv (vist blandt dok. til politiprotokollen) La. Vib. Ejnar Poulsen: Viborg amts Degne- og Skolehistorie, 599.

*Valdemar Andersen*, f. 1904, fhv. lærer i Bække. Har skrevet mange lokalhistoriske bøger og artikler, bl. a. Frederiks, Læborg og Vorbasse sognes historie, og artikler her i årbogen 1957, 1958 og 1965. Adresse: Lilievej 8, 6600 Vejen.

## Bog om Gudenå

Foruden årbogen udgiver Historisk Samfund i år også de to store artikler af Chr. Jacobsen fra 1980 og 1981 i bogform under titlen

*Gudenå - fiskeri, pramfart, kraftværk.*

Det er blevet en virkelig pæn bog på 155 sider og med Rasmus Christiansens maleri gengivet på omslaget. En oplagt gaveidé til lokalhistorisk interesserede.

Bogen sælges til medlemmer for kun 65 kr., prisen i boghandelen er 85 kr. Begrænset oplag!

# Småstykker

## UKENDT SØLVBRYLLUPSDIGT AF ST. ST. BLICHER

Efter Jeppe Aakjærs store forarbejde med *Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie* fra 1903-04 og udgivelsen af Blichers *Samlede Skrifter* i 33 bind fra 1920-34 er det meget sjældent, at nye Blicher-manuskripter er dukket op. I det hele taget er det et fåtal af Blichers manuskripter og breve, der er bevarede - eller i det mindste bevarede for så vidt som man har kendskab til dem.

Dette forhold bygger på, at en af Blichers sønner, Peder Daniel Blicher, der i 1863 i en alder af 52 år blev afskediget som præst i Vinding og Vind på grund af drikkældighed, en dag, da han var i beruset tilstand, gik rundt med en pakke med avis-papir om, som han prøvede at sælge. Ingen ville dog have noget med ham at gøre, fordi han var beruset, men senere fandt man ud af, at denne skæbnesvangre pakke havde indeholdt en uvurderlig skat, nemlig nogle af Blichers egenhændige breve, manuskripter etc. - hvor mange vides ikke. Siden den dag, da sønnen prøvede at sælge Blichers breve og manuskripter, har man ikke set noget til disse, og det er derfor kun enkelte af manuskripterne, vi har kendskab til.

Derfor har det så meget desto større interesse, når der endelig kommer noget nyt for dagen, også selv om de nyfundne manuskripter ikke kan få en plads blandt Blichers store arbejder. På en bogauktion hos Arne Bruun Rasmussen i København i efteråret 1979 kom der imidlertid et manuskript fra Blichers hånd til salg, som hidtil har været ukendt - og utrykt.

Det drejer sig om en egenhændig renskrift af et sølvbryllupsdigt på fire strofer til Blichers fætter, Laurits Blicher (1786-1864). Digtet er øverst dateret: *Den 20de Januar 1846* og er underskrevet: *Steen*. Det stammer altså fra Blichers efterår, hvor han længe havde hørt vinterens stemme. Manuskriptet er skrevet over to sider på ét blad, og det blev solgt til Herning

Museum, hvor det er blevet indlemmet i den pæne samling af Blicher-manuskripter. I sin helhed lyder sølvbryllupsdigtet således:

*Den 20de Januar 1846*

Femogtyve Aar henrandt,  
Siden Man i Uldbjerg bandt  
Kransen til den unge Brud,  
Som med Fæstemanden ud  
Traadte for en fremmed Præst,  
Han endda velkommen Gjæst;  
Som dernæst paa Pegasus sig svang,  
Og »Det skal ej derved blive« sang.  
Ikke var han nogen falsk Profet;  
Opfyldt blev, hvad var i Aanden seet.  
Dertil har sin Naade Himlen givet:  
Eders Kjerlighed vil overleve Livet.

Thi spaer han atter tillidsfuld:  
Det skal ej derved blive!  
Sølv vil forædle sig til Guld,  
Naar vi halvfjerds mon skrive.  
Skjøndt Hospitalslem, lidt mandolm  
Med Kroppen han omspanker;  
Hans Selv er dog i Sønderholm  
Med Følelse og Tanker.

Nu voxne Børn i Ungdoms Ild  
Forældrene omgive.  
Lykønskende de lægge til:  
Det skal ej derved blive!  
De stille Børnebørn engang  
Omkring de kjere Gamle.  
Naar de sig trindt fra Stad og Vang  
Til Bryllup atter samle.

Da synges atter glædelig  
For Bedstemor og Fader. -  
Er jeg ej hos, man hører mig,  
Hvadeller saadan lader.  
Men kan og maae jeg, skal jeg vist  
Min Skjærv i Tavlen give,  
Og synges, tænkende paa Hist,  
Det skal ej hermed blive!

Steen.

Det er et interessant digt, som fortæller noget om den situation, Blicher var i på det tidspunkt. Som det fremgår af digtets sidste strofe, var han ikke i stand til at komme til sølvbryllupsfesten. Han lå nemlig syg på hospitalet Almindeligheden i København.

I 1845 var Blicher draget til København. Skønt han da var 63 år, havde han ikke opgivet håbet om at komme til England for at studere blandt andet dialekter og sagn. Han sendte en ny ansøgning til kong Christian VIII om hjælp til rejsen, men også denne anmodning blev henlagt. Ind i november spurgte kancelliet ham om, hvor han ville holde forelæsningerne over Danmarks historie før reformationen, og dette brev besvarede han. Derefter bad han Studenter-foreningen om den ville overlade ham et lokale til 16 foredrag, der skulle koste 2 rdl. pr. tilhører.

Nogen tilladelse fik han nu aldrig, og som med så mange andre af Blichers planer led de den skæbne, at de ikke vandt gehør på de rette steder. Mens hans ansøgninger gik videre til erklæring i Universitetsdirektionen, konsistorium, det filosofiske fakultet og tilbage igen, blev han syg. Han var fattig og kom ingen vegne, og efter at være blevet syg, blev han indlagt på Almindeligheden, hvor forlagsboghandler C. A. Reitzel kautionerede for ham. Reitzel havde i øvrigt samme år påtaget sig at udgive Blichers noveller, der kom i syv bind i 1846-47.

Om året 1846 skriver Johannes Nørvig i sit Blicher-værk, at »fra 1846 har man kun få data om Blicher, hvilket formodentlig hænger sammen med, at overgangen til Reitzels forlag betød forholdsvis fred med kreditorerne« (s. 583). Vi ved dog, at Blicher lå på Almindeligheden i perioden fra 11. december

Den 20<sup>de</sup> januar 1846.

En smaglig og en Agt fornuft,  
Viden om en i lidbyerg bandt,  
Brandhan til den unge Børd,  
Som med Sofiamanden ind  
eraat le for en fornuft, kof;  
han vidde valkommenen Gjeld;  
Kom hængst eva Pagaris sig mang.  
Og "Duk skal ej vær med blun som  
Hvis jeg for nogen faldt Profet.  
Loffe di blav, for vad man i kanden jant.  
Duk vil for sin Naad Gindan gjord;  
Der er smilighad vil om en kamp  
Ligat.

Et fornuft for atten Lillidofuld;  
Duk skal ej vær med blivn!  
Solen vil forvolden sig til Guld,  
Naar vi faldt forvolden mon fornuft.  
Hjondt Goffidalskone, duk mandolen  
Med kroggen sang om fanklar.  
Gang Guld, og dag i Sønderskolen  
Med faldfor og canden.

Hu nogen Børd i kunden Guld  
Forvolden kamp om gind.  
Lidhørdende in kunden Lige.  
Duk skal ej vær med blivn!  
Da filla Børdboen angeng  
Søkering in kunden Guld.  
Naar du sig kunden for kunden og kunden  
til Børdboen atten kunden.

Da fingen atten glødelig  
For kunden kunden og kunden.  
For gind og for, man fornuft mig,  
Gjendallan kunden kunden.  
man kunden og kunden, skal jeg mig  
min kunden og kunden kunden.  
O kunden, kunden kunden kunden!  
Duk skal ej vær med blivn!  
Sharu



1845 til 24. januar det følgende år. Fra sit sengeleje sendte han en sand strøm af ansøgninger om finansiel hjælp, således til Studenterforeningen om et lån og til kongen om understøttelse i sin »totale Pengemangel«. Det hjælp alt sammen kun lidt. Han fik anvist 50 rdl. af »Naadessekretariatet«, som professor Sibbern havde sørget for.

Blicher tog hjem til Jylland omkring februar, hvor Lakier 6. februar i Randers Avis meddelte, at Blicher »nu atter selv har overtaget Bestyrelsen af sine oeconomiske Anliggender«. Det har altså rimeligvis været under sengelejet i København, at Blicher har digtet sangen til sin fætter i anledning af sølvbrylluppet. Kun to år senere døde han i Spentrup, hvor han ligger begravet.

Laurits Blicher var i årene 1815-37 præst i Vilsted i Himmerland, og siden kom han så til Sønderholm. Han og Steen Blicher havde tilbragt studenterårene sammen, og da han boede i den ensomme præstegård i Vilsted, vandrede Steen Blicher og Ingemann ud og besøgte ham. Steen Blicher besøgte ham jævnligt i Sønderholm, blandt andet under sine rejser for at samle gamle sagnoptegnelser. I novellen »Livø« fra *Min Vinterbestilling* 1842-43 henlagde han handlingen til egnen omkring Bjørnsholm, det gamle Vitskøl kloster, som han også kendte fra besøgene hos Laurits Blicher.

Digtet til sølvbryllupsfesten kan nu blive læst efter de mange år i glemslens mørke. Selv om det ikke er meget fra Blichers hånd, der siden udgivelsen af Blichers *Samlede Skrifter* er kommet frem, er det dog efterhånden tilstrækkeligt til, at et supplementsbind til *Samlede Skrifter* kunne blive udgivet. Heri kunne udgiveren genoptrykke de breve og digte samt sagnoptegnelser, som nu kun er tilgængelige i aviskronikker og tidsskrift-artikler. Lad os håbe, at et sådant bind en dag vil blive udgivet.

Henrik Denman.

*Litteratur:*

Johs. Nørvig, *Steen Steensen Blicher. Hans liv og værker*, Kbh. 1943.

Søren Vasegaard, *Steen Steensen Blichers Levned*, Kbh. 1932.

Jeppe Aakjær, *Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie*, Kbh. 1904. Ny udgave 1964.

## ET HISTORISK FELTPRÆSTE-UDSTYR

Garnisonsmuseet i Viborg, der hidtil har haft til huse i den gamle vagtbygning Ll. Sct. Hansgade 20, vil som bekendt indgå i det kommende bymuseum i Hedeselskabets gamle bygning på Hjultorvet, hvor det vil få plads i den østlige fløj på første sal.

En af de ting, man håber kan indlemmes i samlingen i det kommende Garnisonsmuseum, er et 300 år gammelt feltpræsteudstyr, som i dag opbevares på Nationalmuseet i København, efter at det i næsten 200 år beroede hos det regiment, der i dag bærer navnet Prinsens Livregiment. Regimentet, der blev oprettet i 1657 og således i 1982 kan fejre sit 325-års jubilæum, har siden 1865 haft fast garnison i Viborg. Da regimentet blev oprettet, bestod det udelukkende af hvervede soldater, der blev hentet fra forskellige lande i Europa. Til datidens regimenter hørte faste feltpræster, idet gudsdyrkelsen havde en fremtrædende plads i den tids hærstyrker, der ofte var lejet ud til fremmede lande. Både af krigsmæssige grunde og på grund af de elendige kår, datidens hvervede soldater levede under, var dødeligheden stor.

Ved fredsslutningen efter Den Skaanske Fejde i 1679, som regimentet, der dengang hed Prins Christians Regiment, havde deltaget i, blev det forlagt fra Landskrona til Rendsborg, hvor mandskabet blev anvendt til fæstningsarbejde.

Den 27. maj 1679 fik regimentet en ny chef, oberst Andreas Fuchs, der som chef for Fynske Regiment havde deltaget i Christiansstads forsvar og Rygens erobring. Oberst Fuchs var kun ved regimentet i godt 4 år, idet han den 1. juni 1683 blev udnævnt til generalmajor med tjeneste som generalinspektør for infanteriet i Hertugdømmerne. Ved sin afgang fra Prins Christians Regiment skænkede han og hans hustru regimentet det nævnte feltpræste-udstyr, bestående af en alterkalk med tilhørende disk samt en oblatæske. Disse 3 ting bliver af Nationalmuseet betegnet som værende af meget høj kunstnerisk



og håndværksmæssig kvalitet, og indtager således en fremtrædende plads mellem de militære kirkelige sølvgenstande fra det syttende århundrede.

Kalken, der er af forgyldt sølv med mesterstemplet WSE, der står for Wolfgang Spitzenberg i Hamburg, har en hvælvet fod på en lang stilk med kugle. På selve kalken er indgraveret Andreas Fuchs' våbenskjold, en springende ræv med en hane i flaben foran et træ med grenstumper. Over skjoldet en hjelm med den friherrelige krone, hvorfra der vokser et par hummerklør.

Disken, der er en flad tallerken med 2 koncentriske dobbelt-ringe på kanten og i bunden, har under bunden følgende indgravering:

»Andreas Fuchs Oberster über Ihre Printz Hochheit, Printz Christian Regiment zu fues hat disen Teller und Kelch an hoch gedachten Regiment zum Andencken Vor Ehren wollen Ao 1683.«



Disken er som kalken af forgyldt sølv og udført af Wolfgang Spitzenberg. Oblatæskan, der ligesom de øvrige dele er af forgyldt sølv, er en cylindrisk æske med flad bund, der rager en ubetydelighed længere ud end siderne. Låget er hvælvet med koncentrisk inddrejede ringe. I midten af låget er der et våbenskjold med en mur, hvorover ses forkroppen af en springende hjort og derover en femtakket krone. Skjoldet er omgivet af palmeblade. Langs lågets kant er indgraveret:

»CHRISTINA FVCHSEN - Geborne Brons Feltn  
Anno 1683.«

Våbenskjoldet er formentlig Andreas Fuchs' hustru Christina Brons Felts (Braunfeld) familievåben.

Dette pragtfulde feltpræste-udstyr fulgte regimentet gennem næsten 200 år og har således været med afdelingen i de mange krige og slag, som regimentet har deltaget i. Sidst i de sønderjyske krige, da det som 6. Infanteri Bataljon deltog i 3 års-krigen 1848-50. Feltpræste-udstyret har temmelig sikkert været benyttet i forbindelse med det berømte slag om Treldekskansen den 6. juli 1849, hvor bataljonen led store tab og mistede ikke færre end 62 mand, heraf 7 befalingsmænd. Det har også været med under det skæbnesvangre tilbageslag fra Dannevirke til Dybbøl natten mellem den 5. og 6. februar 1864 og har nok



været i brug ved gudstjenester under bataljonens kantonement på Als.

Den 24. april 1865 blev bataljonen forlagt til Viborg, hvor afdelingen siden har haft fast garnison. Bataljonens chef i 1880, oberstløjtnant Otto Albert Schønning, ønskede sig af uforklarlige grunde fritaget for ansvaret for de værdifulde ting. I en henvendelse til krigsministeriet gjorde han opmærksom på, at feltpræste-udstyret »er uanvendelig ved bataljonen, og til stor gene for den under en eventuel mobilisering«. Han gjorde samtidig opmærksom på, at Det kgl. Museum for Nordiske Oldsager var villig til at modtage tingene.

Ministeriet var ikke længe om at give tilladelse til at aflevere klenodierne, og en måned efter var tingene afsendt til museet med anmodning om, at kassen, som var benyttet til forsendelsen, måtte blive tilbagesendt bataljonen.

I 1937 blev feltpræste-udstyret overført til Nationalmuseets 3. afdeling, hvor sakrale effekter fra 1600-tallet opbevares.

Feltpræste-udstyret har imidlertid igen været i Viborg, da det i påsken 1963 i forbindelse med en heraldisk udstilling på Stiftsmuseet var blandt de udstillede ting. I den anledning blev der af Prinsens Livregiments daværende chef, oberst J. M. J. Lyng, udfoldet store anstrengelser for at få sættet tilbage

til regimentet. Anstrengelserne mislykkedes dog. Nationalmuseet begrundede afslaget med, at feltpræste-udstyret var af stor sjældenhed, da det var de eneste militære kirkelige sølvgenstande, man kendte fra sidste halvdel af det 17'ende århundrede.

Denne gavmilde tyske Andreas Fuchs, der ved sin udnævnelse til dansk generalmajor og afgang fra regimentet brød traditionerne, idet han i stedet for at modtage en afskedsgave, forærede Prins Christians Regiment det, der i dag kunne have været prinseregimentets største klenodie, er født i Uetersen som søn af en brandenburgsk kaptajn. Han lærte krigshåndværket i sin fars kompagni. Efter at have gennemgået fyrværkeriskolen i Spandau, rejste han til Danmark, hvor han blev fenrik ved Lübbes regiment. Han gjorde en overgang tjeneste som konduktør ved Københavns befæstning, hvor han blev udnævnt til løjtnant. Under Den Skaanske Fejde avancerede han til kaptajn og oberstløjtnant. Efter stormen på Malmø, som han også deltog i, blev han udnævnt til oberst og chef for 2. sjællandske Regiment. Ved freden i Lund blev han, som før nævnt, chef for Prins Christians Regiment.

Da han i 1683 var blevet generalmajor og inspektør for infanteriet i Hertugdømmerne, blev han også kommandant i Rendsborg, hvor han under stridighederne mellem Danmark og de slesvigske hertugdømmer viste sig som en dygtig forhandler. Han blev dog gjort til syndebuk for bl. a. den mislykkede belejring af Tønning. Ved sin afskedigelse fra hæren i 1700 blev han udnævnt til gehejmeråd og amtmænd i Rendsborg, en stilling, han bestred til sin død den 5. december 1720.

Andreas Fuchs blev dansk adelsmand i 1685 og udnævnt til Ridder af Dannebrog i 1693. Hans første hustru hed Christina Braunfeld, og efter hendes død i 1704 giftede han sig med Johanne Sophie von Scheiten.

Det ville være en smuk gestus af Nationalmuseet, om det ville lade det historiske og meget smukke 297 år gamle feltpræste-udstyr få en plads i den kommende militær-afdeling i det nyindrettede Viborg Bymuseum, så bl. a. det 325-årige Prinsens Livregiments personel til stadighed kunne glæde sig over regimentets gamle klenodie.

*A. Vejen Andersen.*

## BREV FRA EN PRÆST

Træt af jura og almindelig historie gav jeg mig en dag til at dechifrere et brev som min oldefar, pastor Daniel Bøggild havde skrevet til sin svigersøn, min morfader, proprietær Jens Kraft Vogelius Steenstrup til Kvistgård umiddelbart før han forlod den præstegård i Øster Velling, som han og hans familie havde beboet i 20 år.

Brevet, som gengives in extenso nedenfor, er en smule medtaget i siderne, men læsningen alligevel forholdsvis let til trods for den tids sammenblanding af latinsk og gotisk skrift. Egentlig ikke et brev man skulle tro kom fra en præst, snarere en veluddannet landmand, hvis bekymringer var hans marker og hans familie.

Hvad der ligger gemt i ængstelsen for Gustav har jeg ikke kunnet spore, mens derimod det, som er det virkelig store spørgsmål - auktionen -, forholdsvis let lader sig efterspore.

Nådesåret er ved at være forbi. Teltpælene skal flyttes. Pension bliver der ikke meget af. Det gælder om, at den sidste høst bliver så god som muligt, og ikke mindst gælder det om at få så meget som muligt for den sammensparede kapital, besætning og beslag. Derfor skal den landmandskyndige svigersøn komme til auktionen. Derfor må auktionen ikke splittes. De interesserede købere må ikke jages bort, fordi de værdifuldeste ting er borte, de skal blive for også at lokke de mindre værdifulde ting til velbetalende købere.

Det er ikke alene et brev til en landmand fra en anden. Det er bekymringen for, hvad vi får at leve af i fremtiden, der tæller.

Hertil kommer, at brevet er velskrevet. Kan man ikke næsten se den situation for sig, at den 57-årige præstekone hele dagen er i fuld sving i pulterkammeret, mens hendes døtre må skiftes til at være der, fordi de ikke kan holde tempo med deres moder, der så pludselig midt i det hele, mens hun renser fjer,

må styrte af sted for at hjælpe efterfølgerens kone under hendes nedkomst.

Var han rationalist den gamle præst, sikkert, men han har passet i det bondeland, hvor han var præst, for han var snu, som de bønder han havde med at gøre. Auktionen blev holdt lige før de store markeder. Det var forprang, men lovligt forprang.

Østervelling Præstegård  
28. juni 71.

Kjære Hr. Svigerson.

Jeg vil benytte den gode Tid og lejlighed til at lade Dem vide Lidt om os. Helbred have vi Alle Gud være lovet! Jeg har ej i mange År været så forskånet for al Gigt som i dette Forår og Sommer. Det gode Udkomme have vi også; men vi have i meget lang Tid lidt af stadig Mangel på Vand, ligesom i de 3nde forudgående År. Vi have kun fået lidt Stænk engang siden Havresæd blev lagt, og det engang afbidte Græs var næsten ikke til at tøjre større Kreaturer på mere. Den Kløver, der skulle være fredet for, er blevet aldeles aftørret og det var på Nippet til at vi skulle have deelt Engene imellem os to Præster og jeg begynde end at aftøjre min Part, da vi i forgårs og igår blive hjulpen ud af vor Quide ved den solideste Landregn og Jordbløde, vi nu i 3<sup>1</sup>/<sub>2</sub> Sommere have fået her. Nu kan dog Engene skånes, og den trængte også yderligere hårdt til at vandes alvorligt. Rugsæden der hører mig til, er dog rigtig jævn god om endskjønt ikke slet så tæt som forhen, den havde heldigvis afdræet før Regnen kom. Byg og Havre, der var nær ved at skride igennem, men kunne ikke, er nu Helhjulpen. Men med ingen Sædart her i Egnen, er der foregæet så inderlig en Forandring, som med mine 2 små fold Vinterhvede, ikke fuldt 2 tønder Sæd, der stod på Præstegårdens fugtigste og sureste Sædsteder, nemlig i Engen og i den koldeste del af søndre Indelukke. Den stadige kulde og vedholdende Nattefrost havde efterhånden slettet den reent ud, og jeg havde givet Ordre til Ompløjning til 6radet bygsæd, da den meget varme endelig indtrådte, og min Avlskarl lod mig opsætte Ompløjningen



noget, for at see hvad Virkning Varmen vilde have på den sure og kolde med Fåre og Hestegjødning opspækkede Jordbund. Og denne, skjønt silde komne Varme har i Sandhed gjort en mageløs Effekt dér. Den tilsyneladende hendøde Hvede myldrede op igjen af Jorden og står nu rigtig frodig og blive endog både tæt og stålblå, så det må vække sand Forundring. Kreaturerne tvinges også forunderlig opad uagtet den knappe Græsning og Køerne (15) malter ret rigeligen 12 á 14 gode Fade Mælk fejte Mål.

Theobald har været her hjemme hos os i 2<sup>1</sup>/<sub>2</sub> uge og har befundet sig meget vel imod Sædvane. Han rejste i Dag 8 Dage.

I Dag har fru Müller født en Søn her i Præstegården. Begge befinde sig ret vel. Forholdene imellem denne Familie og vor er vedvarende godt.

Haven stod iår i Blomstringstiden i en glimrende Flor, ligesom det nu og senere tegne til megen Frugt i særdeleshed Pærer.

Hilda har været en uges tid i Randers hos Harald og frk. Christensen, der og har været en Uges tid herude. Nu er begge igjen på sin Plads.

Fra Mathilde har vi haft Brev. De have det vel og et stort Antal Piger i Sommer.

Jeg ved slet intet om min kjære Gustavs Affairer. Jeg har bedt svoger Wium om nogen Meddelelse herom, men ingen fået endnu. Vil De ikke være så god at meddele mig, hvad De ved derom. Det ligger os så uendelig nært på Sinde. Fra Tante Wium have vi havt flere Breve siden, uden at denne kildne Sag er bleven berørt.

Tante og alle Børnene aflægger os et Besøg af 8 á 14 Dage først i Sommer Ferien. Vil De ikke være så god at indrette Dem så, at De måtte kunne gjøre ligeså enten før eller efter denne Tid.

Havde Theobald været til at formå dertil, så havde vi 2 á 3 i Følge gjort en liden Tur til Quistgård, det strandede på hans Uovertalelighed.

Det er nok muligt, at vi får følge de modtagne stærke Opfordringer til at arrivere i Holstebro til min Søsters Fødselsdag, den 6. Juli, og kommer da i så Fald også et Par Dage til Quist-

gård. I disse Dage har hun (min Kone) taget sit Ophold stadigen fra Morgen til Aften i sit Pulterkammer med at rense Fjer og har stadigen en af Døttrene skiftevis hos sig til denne ensformige Bestilling. Men i Dag (i Morges) måtte hun ryste Fjerene hurtigt af sig og ile Fru Müller til Hjælp. Tidspunktet var strengt, men heldigvis ikke langvarigt.

Forpagteren, der er her i Kost og Logi hos os månedsvis, har nu i en Ugestid måttet kjøre Gjødningsvognen og holdt Ploven, fordi min Avlskarl Knud er anfalden igjen af sin sædvanlige Lungebetændelse. Jeg har 2 Gange haft en Karl ridende til dr. Hansen i Randers om Råd og Medicin for Ham, der nu også er i ret god Bedring, skjønt sengeliggende, rimeligvis i flere Dage endnu.

Jeg har været så heldig at jeg fik hele Møddingen - 241 Læs - lige udkjørt før Regnen begyndte.

Her har været mange forskellige især af Bondestanden og tilige nogle andre, som har været ude på privat at afkjøbe mig Heste og Kreaturer, ja Vogne og Avlsredskaber, men de ere alle blevne affærdiget med den Besked at jeg ikke vil splitte min Auction ad, og vil derfor ikke sælge privat det ene eller det andet, så jeg nu begynder at blive fri for disse Besøg. Auctionen kommer da forhåbentlig til at omfatte 15 Køer, 23 Ungkreaturer, deriblandt 2 Års Kvier med Kalv, 4 Stude i 3die År og 7 i andet År o.s.v. 23 Får med Lam, 7 Vogne, 4 Plove, 6 Harver og øvrige Avls og Gårdredskaber.

Auctionen har jeg berammet til Mandag, Tirsdag og om fornødent Onsdag, respective 9nde 10nde og 11te Oktober d. Å., umiddelbart før det store Kreaturmarked i Randers d. 12te, 13nde og 14nde Oktober og alle de andre, straks derpå følgende Markeder, og jeg har nu det Håb, der kort før begyndte stærkt at svige for os, at Kreaturpriserne ville blive gunstige for Auctionen.

De kjære Svigersøn ville dog gjøre os den Glæde, at være til Stede hos os ved denne vigtige Begivenhed, og at komme Dagen forinden.

Nu har jeg ikke Plads til mere, men forinden jeg slutter beder jeg Dem være så god at hilse den kjære Datter Henriette, at det var min Agt i Dag med Bajstrup, der ridder til Randers, at lade

sende også nogle Linier fra mig, hvilket jeg til videre må opgive, da Bajstrup holder nu på sin Hest udenfor ventende på Brevet, der sluttet med de venligste Hilsener til Dem alle både ældre og yngre fra os alle her, ved Deres oprigtigt hengivne  
Bøggild.

*Noter:*

Sognepræst i Øster Velling *Daniel Bøggild*, f. Todbjerg 1799, † Randers 1885, g.m. Anne Magdalene Jacobsen, f. Cathrinelund, Mors, 1813, † Randers 1889. Daniel Bøggild var blevet entlediget fra sit embede 29.8.1870, og 12.11.70 blev Søren Christian Müller kaldet til sognepræst. Hans kone, Ida Hansine Frederikke Petrea Gjerding, fødte 28.6.1871 en dreng, der blev døbt Hans Chr. Ørsted.

Af de 15 børn omtales:

Harald Emil 1834-1894, købmand i Randers, g.m. Julie Carstens.

Gustav Adolph f. 1836, ? købmand, g.m. Anine Blicher.

Theobald William 1839-1894, mag. art., ugift.

Anna Isidora Cathinka 1843-1921, g.m. Proprietær Jens Kraft Vogelius, Steenstrup til Kvistgård ved Vejrum, Hjern herred, 1838-1897.

Hilde Christine 1846-?, g.m. proprietær Jens Magnus Berg til Skikkild.

Mathilde Nathalie 1844-?, g.m. højskoleforstander Andreas Christian Poulsen Dahl, udvandret.

Henriette 1852-1932, ugift.

Svoger Wium, købmand i Holstebro, g.m. Anna Magdalene Jacobsens søster.

*F. S. Grove-Stephensen.*

# Viborg-litteratur 1980-81

Fortegnelsen omfatter et udvalg af bøger og tidsskriftartikler, som er udkommet 1/11 1980 - 1/11 1981.

*Bro-Jørgensen, Marianne:* Turister i Viborg før 1900. 1980. 25 sider, ill.

*Fra Bjerringbro kommune.* Meddelelser fra Lokalhistorisk Arkiv 1980. Indhold: Erik Broch: Materialer i arkivet. Hans Jørgen Hansen: Gullevhuset. J. J. Høllerup: Vindum Andelsmejeri. Chr. Jacobsen: En gravhøj i Mammen sogn. Bent Kornbek: Faldborg kirke. Randi Ottesen: Slægten Bach fra Torup. 47 sider, ill. (Anmeldelse her i årbogen).

*Fra Viborg Amt.* Bind 45, 1980. Indhold: Christian Jacobsen: Fiskeri og pramfart på Gudenåen. Aase Rosenberg Rasmussen: Barn i Viborg under første verdenskrig. Harald Ditzel: Vinderslevtriangeln, harpe - eller måleinstrument? Harald Jørgensen: Spredte bårndoms- og ungdomserindringer fra Viborg. Paul G. Ørberg: En moralsk historie fra Mønsted sogn i gamle dage. Adam J. L. Leopold: Et oldtidsfund i en gammel avis. Erik Levin Nielsen: Gamle stier, nye veje. Viborg-litteratur 1979-80. Anmeldelser. Samfundet siden sidst. Beretning fra lokalhistoriske arkiver. 190 sider, ill.

*Holmgaard, Jens:* Thi kendes for ret - Viborg Landstings ældste dombøger (Humaniora bd. 4 1978-80. Beretning fra Statens Humanistiske Forskningsråd 1978-80. 1981, side 189-193).

*Jensen, Erik Bartram:* Arbejderbevægelsen i Viborg 1916-1920. Et lokalhistorisk arbejde. Revideret 2. udg. 1981. Udgivet af Carl Heinrich Petersen og forf. i samarbejde med Arbejdernes Fællesorganisation i Viborg. (Anmeldelse her i årbogen).

*Jerk, Flemming:* Herregårde i Danmark i tekst og billeder. Gyldendal, 1980. 3 bind, ill. S. 122-25, ill.: Hald. S. 186-87, ill.: Marsvinslund. S. 326-27, ill.: Tårupgård. S. 366-69, ill.: Ørslev Kloster.

*Kildemoes, Klaus Gregers:* Mordet i Finderup lade. - 2. udg., 1. oplag. Kbh.: Aschehoug, 1980. 50 sider, ill. - (Orienteringsfag. Historie; emnehæfte 11).

*Kristensen, Hans Krongaard:* Domprovstegården i Viborg (HIKUIN bd. 7, 1981, side 163-172).

*Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse.* En oversigt. Bind 1 ved Hans H. Worsøe. 1980. 272 sider.

*Lilholt, Arne:* Kan De huske -: små skitser til erindring om folk, der var med til at præge livet i Viborg. - Viborg: Viborg Lions Club, cop. 1980. 131 sider, ill. Oprindeligt skrevet til offentliggørelse i ugebladet Viborg-nyt.

*MIV.* Museerne i Viborg amt. Bind 10, 1980. Indhold: Eli Andersen: Ægte falskneri. Laura Jacobsen: En jysk ko på Skovgaard Museet. Harald Ditzel: Elkana's smykke. Katrine Ussing: Det ældste oliemaleri af Viborg. Peter Seeborg: De ligger i solen. Aage Andersen og Annemette S. Christensen: Et acciseregnskab fra Viborg. Hans Krongaard Kristensen: Var stenhuse sjældne i mid-

delalderen? Per Ole Schousbo: Rønbjerghjulet. Jens Velle: Vikingetidens kunst i Viborg. Eli Andersen: Sesam, luk dig op. Jens N. Nielsen: Jernalderbopladsen ved Malle Degnegård i Himmerland. Karsten Davidsen: Bronzealderhuse fra Jegstrup ved Skive. Kristian Kristiansen: To forsvundne depotfund fra den yngre bronzealder fundet på Viborgeggen. Jens-Henrik Bech: En rig kvindegrav fra Thylands ældre bronzealder. Palle Siemen: Enkeltgravshøje fra Redsted sogn på Mors. Klaus Ebbesen: Statussymboler fra stenalderen.

*Neerbak, Hans:* Med Bedstefar i lejren ved Hald 1877 (Krigshistorisk Tidsskrift. 16. årg. 1980, s. 79-89).

*Nørr, Erik:* Latinskolen programmer: bibliografi og billedfortegnelse. - Kbh.: Danmarks Pædagogiske Bibliotek, 1980. - Viborg Katedralskole: Passim. Bind 1: 1840-1903.

*Rapport fra studieturen til Strasbourg for pensionister i Viborg den 11-19/4 1980.* Viborg: LOF, 1980. 56 blade, ill. Duplikeret. Turledere: Ulla Britt Gregersen og Laurits H. Gregersen.

*Rapport vedrørende sorte pletter på hovedlandeveje og landeveje i Viborg amtskommune.* Viborg amtskommune, Teknisk forvaltning, Amtsvejvæsenet. - Viborg: Viborg amtskommune, 1976-1979. - 1980. 28 sider, ill.

*Skov Andersen, Arne:* Døgnplejeforsøget i Viborg: en analyse og vurdering af Arne Skov Andersen m. fl. - Kbh.: Amtskommunernes og Kommunernes Forskningsinstitut, 1980. 116 sider.

*Slavekrigen 1848* ved Marianne Bro-Jørgensen. - Viborg: Det pædagogiske udvalg under museumsrådet for Viborg amt, 1980. Om rytgedannelser i Danmark i foråret 1848 - og 1978.

*Statens Museumsnævn.* Planlægningsudvalget. Perspektiver 1980-1990. Kbh., 1980. 120 sider, kort. (Oplysninger om danske museer, 1) Side 96-99, kort: Viborg amt.

*En undersøgelse af formidlingen af samfundsinformation i Viborg amt og forslag til forbedringer generelt for danske folkebiblioteker.* Hovedopgave udarbejdet af Erik Just Hansen, Tine Rydahl Jørgensen og Annette Öhrström. Danmarks Biblioteksskole, Aalborgafdelingen, 1980. 137, VI sider, ill.

*Velle, Jens:* Professorens kirke (Skalk 1981 nr. 1, s. 3-8). Om professor N. L. Høyen og Viborg domkirke.

*Velle, Jens:* Viborg domkirkes vestfront (HIKUIN bd. 7, 1981, s. 107-138).

*Viborg amtskommune.* Forslag til regionplan for Viborg Amtskommune 1980-1992, udarbejdet af Viborg Amtsråd, forvaltningerne i Viborg amtskommune med bistand af Peter Bredsdorffs Tegnestue. - Viborg: Viborg Amtsråd, 1980. - 120 sider: ill. og kort (i lomme). Vedtaget på Viborg Amtsråds møde den 14. januar 1980.

*Viborg amtskommune.* Fredningskontoret. Viborg amt: fredninger og byggeplanier. Ajourført udgave. - Viborg: Viborg amtskommune, 1980. 43 kort. Kortmaterialet er en ajourført udgave af det i 1975 af Fredningsplanudvalget udgivne kortværk med samme navn.

*Viborg kommune i Tal.* 1980. 165 sider.

*Viborg landstings skøde- og pantebøger.* Registre 1651, 1653-57 udarbejdet af C. Rise Hansen. Med tillæg: pantebog for krongods 1651 ved Poul Rasmussen. Udg. af Landbohistorisk Selskab. 1981. Indb. 229 sider. (Landstingenes skøde- og pantebøger III, 2).

*Viborg Stift Årbog 1980.* Indhold: Johs. W. Jacobsen: Fra stift og sogne og præstehjem. Fra Viborg stift 1980. Bodil Kaalund: Udsmykningen i Lemvig kirke. Harald Ditzel: Lidt om triangelen i Vinderslev. Richard Sennels: Musik og kirke. Svend Frandsen: Danmarks nyeste rundkirke. Yan: Peters fiskedræt. Erik Skov: Kirkerestaurering - set med Nationalmuseets briller. Erik Ågård: Hvad skal der til for at blive konfirmeret? J. Vingborg: Kærshovedgaard - et fristed på heden. Axel B. Jeppesen: En vandring med kirkens symboler. R. H. Knudsen: På farten med biskop Johannes Götzsche. Viborg stift. Navne og noter. Viborg Stiftsfonds regnskab for 1979.

# Anmeldelser

## *Lokalhistoriske studier*

Bjerringbro lokalhistoriske arkiv har nu for femte gang udgivet en fornem lille publikation: »Fra Bjerringbro kommune. Meddelelser fra lokalhistorisk arkiv 1980.« Bogen har et omfang på 47 sider og har fået økonomisk støtte fra pengeinstitutterne i Bjerringbro kommune. Det oplyses i forordet, at det er hensigten at udgive en sådan publikation hvert andet år, såfremt medarbejderne ved arkivet får tilstrækkelig skrivelyst og arkivet økonomisk formåen. Det må vi håbe, for det er en præstation at udgive en skriferække med artikler på et så højt sagligt niveau i så smuk udførelse. Flere af siderne fremstår som grafiske pragtværker.

Som al god lokalhistorisk litteratur tager alle artikler deres udgangspunkt i kommunens lokaliteter, men med et udsyn, der ikke lader læseren i tvivl om, at der findes en verden uden for Bjerringbro.

Hans Jørgen Hansen er stødt på to forskellige beretninger om Gullevhuset, som han præsenterer læseren for i et klart sprog, samtidig med at han giver sin egen praktiske fortolkning. J. J. Hellerup skildrer på grundlag af forhandlingsprotokoller i Mejeriselskabet Danmarks arkiv i Sdr. Rind oprettelsen af Vindum andelsmejeri i 1911. Det havde et leverandørgrundlag på 300 køer, hvilket blev opfattet som et godt og tilstrækkeligt underlag for en produktion. Der gives interessante glimt af forholdene fra de første år, hvorimod kilde-materialet fra de sidste år formentlig har været tyndere. Vi får jubilæumsfestlighederne og til slut nedlæggelsen i 1967.

Derfra tages et spring tilbage i tiden af Chr. Jacobsen, Tange, til en gravhøj i Mammen sogn. Der var oprindeligt - mener han - 536 høje i kommunen. Tilbage er der blot 94. Altså en ødelæggelsesprocent på mere end 80! Fra denne høj i Mammen får vi en spændende udgravningshistorie fra 1868, hvor to Bjerring-mænd med rystende hænder fjernede de sidste planker ned til, hvad de håbede var dynger af guld og sølv. Men der var blot pudevår, silketøj og to økser. At det stammede fra perioden kort før år 1000 og siden skulle give anledning til mange videnskabelige gisninger, vidste de to mænd ikke. Var den døde mand i højen en verdslig stormand med forbindelse til kongecentret i Jellinge? De fornemme tekstiler i graven, de smukke ornamenterede økser i et mønster, der senere er blevet kaldt Mammenstil, og den tilsvarende begravelsesskik kunne tyde herpå. Eller var den døde gejstlig af høj rang, måske biskop? Herpå tyder fundet af et stort vokslys, hasselnødder (symbol på genopstandelse), messingkar og kristne symboler på kappen. Ingen har endnu kunnet løse gåden. Men spændende gisninger har den givet anledning til.

Fra den nedrevne Faldborg kirke fører Bent Kornbek, Tange, os rundt til de tiloversblevne stumper i de omkringliggende kirker, huse og kroer. Samtidig udnyttes de skriftlige kilder til at skildre det sidste forfald inden nedrivningen. Tilbage på stedet er der nu et mindesmærke rejst i 1934. Den sidste artikel er

Randi Ottesens stamtavle over slægten Bach fra Torup, som sikkert kan hjælpe mange slægtsforskere med tilknytning hertil.

Publikationen indledes med en fortegnelse over materialet i det lokalhistoriske arkiv, udarbejdet af arkivets leder, overlærer E. Broch.

*Birgit Løgstrup.*

*Erik Bartram Jensen: Arbejderbevægelsen i Viborg 1916-1920. Et lokalhistorisk arbejde.* Udg. af forfatteren og Carl Heinrich Petersen i samarbejde med Arbejdernes Fællesorganisation i Viborg. 2. reviderede udgave. Viborg, 1981, 104 s. plus bilag, kilde- og litteraturlister. Pris: 15 kr. Ekspedition: Carl Heinrich Petersen, Gothersgade 27, 8800 Viborg.

Viborg er i forhold til sit indbyggertal formentlig den danske provinsby, om hvilken der findes den største lokalhistoriske litteratur. Årsagen hertil skal vel især søges i de mange offentlige institutioner i byen og det dertil knyttede korps af embedsmænd, der har været og er skolet i en historisk og litterær tradition og vant til at udtrykke sig skriftligt. Det lader sig imidlertid ikke nægte, at resultaterne af den megen flid, hvor fortræffelige de end i øvrigt måtte være (og der har været mange af høj kvalitet) ofte har fået et vist »officiøst« præg. Noget tilsvarende gælder for de talrige jubilæumspublikationer, der har set lyset i Viborg.

Derfor er det et særdeles spændende bidrag til Viborgs historie, der nu fremlægges af Erik Bartram Jensen. Forfatterens politiske standpunkt som tilhænger af Socialistisk Folkeparti og arbejdets tilblivessituation som specialopgave i historie ved Roskilde Universitetscenter borger for, at problemerne her ikke er anskuet fra den sædvanlige officiose synsvinkel.

Men lad det straks være sagt, at forfatterens politiske standpunkt som hovedregel ikke har haft indflydelse på hans fremstilling, selv om han hist og her ikke dølger, hvor hans sympatier findes. Alt i alt er det et nøgternt og velskrevet arbejde, der - som det siges i indledningen - som lede-tråd har haft en udogmatisk materialistisk historieopfattelse.

Bogens emne er centralt: I årene omkring 1. verdenskrigs afslutning medførte vareknapheden stærkt stigende priser på livsfor-nødenheder, som u-hulede arbejdernes realløn. Under indtryk heraf, og inspireret af begivenhederne i udlandet, især den russiske revolution, splittedes den danske arbejderbevægelse i en moderat og en radikal del; den sidstnævnte, kaldet syndikalisterne, opponerede mod Socialdemokratiet og De samvirkende Fagforbund, der opfattedes som »systemets gidsler«, fordi Th. Stauning sad som kontrolminister i regeringen Zahle under 1. verdenskrig. I januar og februar 1918 var der store syndikalisdemonstrationer i København, og selv i Hobro samlede en demonstration mod kommunens manglende indsats mod arbejdsløsheden ikke færre end 3000 deltagere. I februar 1918 sluttedes der på arbejdsmarkedet for første gang en overenskomst med automatisk dyrtidsregulering af lønning-



gerne; og i april 1918 stiftedes Danmarks kommunistiske Parti af kredse med tilknytning til syndikalistbevægelsen.

Dønningerne fra disse begivenheder nåede også til Viborg, hvor en lokalafdeling af den syndikalistiske »Fagoppositionens Sammenslutning« dannedes den 16. februar 1918, med 14 medlemmer. Den afholdt i årets løb en del møder, hvis forløb dels kendes fra syndikalisternes eget (lands-)blad, dels fra de lokale aviser, af hvilke Viborg Amts Socialdemokrat selvfølgelig var modstander af syndikalistforeningen, mens venstrebladet Viborg Stifts Folkeblad og den konservative Viborg Stiftstidende var særdeles interesserede tilskuere til splittelsen inden for arbejderbevægelsen.

Den viborgensiske syndikalistbevægelse kom også i myndighedernes søgelys, dels p.g.a. nogle verbale angreb på politiet, der takseredes til bødestraf, dels p.g.a. opfordringer til militærnægtelse, der i en garnisonsby som Viborg blev betragtet med større alvor end andre steder; ophavsmændene til de antimilitaristiske opråb fik hver fire måneders fængsel. Disse sager har Erik Bartram Jensen på udmærket vis belyst gennem arkivalier i Viborg byfogedarkiv og landsoverrettens arkiv, som han har fået tilladelse til at anvende til sin opgave.

Som antydet stammer kildematerialet til den lokale syndikalistbevægelses historie i overvejende grad fra dens modstandere: De etablerede politiske partiers presse, såvel den socialdemokratiske som den borgerlige, og politi- og retsmyndighedernes arkiver. Anderledes stiller forholdet sig med kilderne til den etablerede arbejderbevægelses historie, hvor Erik Bartram Jensen foruden på avisen har kunnet trække på forhandlingsprotokollerne fra det viborgensiske socialdemokrati, fællesorganisationen og flere af de lokale fagforeninger. Her gives der et detaljeret billede af alle disse organisationers aktiviteter, herunder arbejdsconflikter, i de begivenhedsrige år, som fremstillingen dækker, og udviklingslinier trækkes op; og heri ligger nok bogens største værdi.

Der kan dog nok peges på nogle formelle brist i arbejdet. På s. 80-81 sætter Erik Bartram Jensen Fællesorganisationens medlemstal i 1917 (1157) i forhold til Socialdemokratiets stemmetal (822) ved byrådsvalget samme år, og undrer sig over, hvor de sidste 30% af de organiserede arbejdere satte deres kryds; men han glemmer, så vidt det kan ses, at tage i betragtning, at Socialdemokratisk Forbund (som anført s. 102) var med i Fællesorganisationen med sine ca. 300 medlemmer; de allerfleste af partiforeningens medlemmer har vel samtidig været medlemmer af en fagforening, og er således talt *to gange* i Fællesorganisationens medlemstal; trækker man ca. 300 fra Fællesorganisationens medlemstal i 1917, får man jo i hvert fald en pæn overensstemmelse mellem antallet af organiserede arbejdere og det socialdemokratiske stemmetal ved byrådsvalget! Heller ikke forfatterens tal-jongleren i det indledende afsnit om Viborgs erhvervsstruktur synes ganske gennemskuelig - men det skal indrømmes, at det er et vanskeligt felt at bevæge sig på.

Sprogligt fremtræder bogen hist og her lidt ubehjælpomt - men det må i hvert fald delvis kunne henføres til den korte tid, der har været til rådighed til udarbejdelsen. Den udstrakte anvendelse af forkortelser for personer, partier, organisationer, aviser etc. går i nogen grad ud over læseligheden: Man skal

hele tiden slå tilbage for at se, hvad det nu var f. eks. SUFV betød. Personnavne bør næppe forkortes - og dersom de øvrige forkortelser af pladsøkonomiske grunde anses for nødvendige, burde der have været en forkortelsesliste.

Som nævnt er bogens stærke side efter anmelderens mening udnyttelsen af forhandlingsprotokollerne fra den viborgensiske arbejderbevægelses forskellige organisationer. Det er derfor ekstra ærgerligt, at Erik Bartram Jensen ikke har fået så meget stil over sin kildeoversigt (på bogens næstsidste side), at man kan se, *hvor* de forskellige protokoller findes i dag: Om de stadig beror hos fagforeningen, eller om de er afleveret til Lokalhistorisk Arkiv eller Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. At Landsoverrettens og Viborg Politis arkivalier findes på Landsarkivet er almen historisk viden; men hvor foreningernes protokoller findes i dag kan man ikke gætte sig til, og derfor burde Erik Bartram Jensen have ladet resultatet af det efterforskningsarbejde, som han må have foretaget, komme bogens læsere til gode.

Disse formelle indvendinger bør imidlertid ikke fordunkle hovedindtrykket af Erik Bartram Jensens bog: At den er et forfriskende og inspirerende bidrag til udforskningen af Viborgs nyeste historie, som ved sit emnevalg og sin udnyttelse af et hidtil stort set ubrugt kildemateriale må kunne blive et eksempel for andre lokalhistoriske fremstillinger.

*Jørgen Peder Clausager.*

*Erik Nørr: Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841.* 1981. 559 s. Ib. kr. 122. Rigsarkivet/Gad. (Administrationshistoriske studier).

Som et led i det store, af Statens humanistiske Forskningsråd iværksatte og bekostede, forskningsprojekt vedr. den danske lokaladministration 1660-1868, foreligger nu, som nr. 4 i rækken af bøger, den århusianske skole- og kirkehistoriker Erik Nørr's digre undersøgelse af den rolle, sognepræsten spillede i den lokale administration på landet i oplysningstidens glansperiode, årene 1800-1841.

At sognepræsten som den eneste akademiker og reelt også eneste egentlige embedsmand på sogneplan i den behandlede periode, som også tidligere, var en helt central figur i lokaladministrationen og som sådan befattede sig med alt muligt andet end arbejdet i, for og ud fra kirken, specielt hvad skole- og fattigvæsenet angik, er vel almindelig kendt. Her foreligger imidlertid den første dybtgående, detaljerede og dokumenterede analyse af den helt dominerende rolle, som landsbypræsten i den anførte periode, der jo på så mange områder var en brydnings- og overgangstid, spillede i opbygningen, finansieringen og administrationen af først og fremmest skole- og fattigvæsenet, men også inden for f. eks. sundhedsvæsenet som foregangsmand m.h.t. vaccinationer - en af de fremmeste på dette område var jo Niels Blicher, der i 1810 kunne oplyse, at han egenhændigt havde vaccineret 1422 personer! - og ved indførelsen af

et ordnet jordemodervæsen, som bibliotekspioner og indsamler af statistiske og økonomiske oplysninger med meget mere.

Man kan synes, at fremstillingen er lovlig bred og går for meget i detaljer, men den er velskrevet, yderst oplysende og meget inciterende, også for enhver der beskæftiger sig med lokal- og personalhistorie. For os på disse kanter har bogen tilmed den særlige interesse, at den i altovervejende grad bygger på materiale fra Hornum og Fleskum herreder i det nordøstlige Himmerland, der vel hørte til Ålborg amt, men i kirkelig henseende sorterede under biskoppen i Viborg (til 1922). Bogen tjener derfor i høj grad til at udbygge vor viden om Viborg stifts kirkehistorie i biskopperne Jens Blochs og N. E. Øllgaards embedsperioder (1805-54), ligesom dens oplysninger utvivlsomt i meget høj grad vil have paralleller i vort område, ikke mindst for så vidt angår Viborg amts nordlige del, specielt da Rinds herred. Bogen vil tillige kunne få stor betydning for den lokal- og personalhistoriske forskning i kraft af sit forbillige henvisnings- og noteapparat, det udmærkede register og de mange instruktive illustrationer.

*Aage Bonde.*

# Samfundet siden sidst

*Formandens beretning ved Historisk Samfunds generalforsamling i Sortebrødrehus torsdag den 9. april 1981 kl. 19,30.*

Året 1980 har ikke i væsentlig grad adskilt sig fra de fleste andre år, og derfor skal jeg kun i korthed nævne vore arrangementer: 30. januar havde vi et fællesmøde med Viborg-fonden med emne: Farver i Viborg. Jeg kunne som så mange andre udenbys ikke være med på grund af vejret, men de referater, som jeg har fået, fortæller om en morsom aften, hvor skiftende tiders farveholdning blev lagt frem med særligt henblik på Viborg. 20. marts talte adjunkt Th. Funder, Ribe, om sit arbejde med og omkring opbygningen af egnsmuseet i Thorning med lysbilleder. Også mange morsomme og spændende lysbilleder så vi ved generalforsamlingen den 10. april, hvor vores bestyrelsesmedlem, Helmuth Spanggaard fortalte om gamle huse i Viborg. I september, den 18., var vi medindbyder til Foreningen Nordens møde på Palæ, hvor Levin Nielsen fortalte om middelalderens Viborg »Den signede Stad«, og endelig sluttede vi vores foredragssæson på stiftelsesdagen 20. november, hvor museumsinspektør Bodil Leth Larsen talte om fundene i Jelling-højene.

To udflugter har vi haft. Den første måtte selvfølgelig gå til Thorning for at se det nye egns- og Blichermuseum i præstegården. Aksel Nielsen viste med stor indlevelse og begejstring det nye museum frem, og formanden for museumsforeningen havde imens halvdelen af forsamlingen ovre i kirken. Var der stor tilslutning til denne tur, var der betydelig mindre til specialudflugten til Gudum kirke for at se på kalkmalerier, men vi blev ikke snydt, men fik af arkitekt Poul Brøgger en meget levende og spændende indføring i skiftende perioder i kalkmaleriets historie og om disse maleriers betydning for gudstjenesten, og hvad de røbede af menneskers og kirkens holdning.

Sluttelig skal jeg nævne vores årbog, som i 1980 havde to store artikler, hvoraf den ene, den om Gudenåen, kun er første halvdel af et værk, hvis anden halvdel kommer i vores årbog for 1981. Den anden er museumsinspektør Ditzels spændende redegørelse for sine opmålinger af de romanske døbefonte. Nogle vil måske finde den lidt for videnskabelig og indviklet, men dels er det nødvendigt for at forstå artiklens ærinde, og dels skulle vi også have plads til en sådan artikel en gang imellem.

Til slut vil jeg sige tak til medlemmer og bestyrelse for 1980. Vi fornemmer, at vi har haft en god tilslutning og opbakning fra vore medlemmer, og jeg må i år være bestyrelsen ekstra tak skyldig for dens store arbejde, da jeg selv så ofte har haft for mange andre skibe i søen.

## INDTÆGTER:

Overført fra 1979 .....			20.233,01
Kontingent .....	31.884,00		
Bogsalg .....	2.976,95		
Annoncer .....	5.262,50		
Renter .....	952,67		
Moms .....	2.081,00		
Tilskud:			
Viborg kommune .....	9.000,00		
Viborg amt .....	1.833,00		
Kulturmin. ....	3.600,00	14.433,00	57.590,12
			<u>77.823,13</u>

## UDGIFTER:

Trykkeri .....	46.065,20		
Tryksager .....	2.733,97		
Porto .....	4.106,60		
Moms .....	662,00		
Møder .....	1.397,20		
Honorarer .....	2.690,00		
Diverse .....	299,45		57.954,42
Overført til næste år:			
Kontant .....	1.238,75		
Giro .....	6.522,26		
Bank .....	12.107,70	19.868,71	
			<u>77.823,13</u>

Viborg, den 1. februar 1981.

Undertegnede revisorer har dags dato revideret regnskabet for perioden 1/1-31/12 1980. Kassebeholdningen var til stede. Giro- og bankbeholdning afstemt.

Viborg, den 25. marts 1981.

*Finn Bertel*

*Henning Skov*

# Beretning fra lokalhistoriske arkiver

## LOKALHISTORISK ARKIV FOR VIBORG KOMMUNE

*Centralbiblioteket, Vesterbrogade 15, 8800 Viborg*

Turistforeningen for Viborg og Omegn holdt 75-års jubilæum den 3. januar 1981, og i den næstfølgende weekend markeredes jubilæet ved en udstilling i »Pakhuset«, tilrettelagt af Lokalhistorisk Arkiv i samarbejde med Stiftsmuseet og den jubilerende forening. Arkivet leverede et omfattende billedmateriale, suppleret med udklip, kataloger m. v., altsammen til illustration af de store byfester, der i årene fra 1936 og fremefter blev holdt i Viborg under navnet: Viborg-dagene. Som led i udstillingen var der arrangeret en ophængning af malerier, akvareller m. v., udført af Viborg-kunstneren Jensenius Jacobsen, og som optakt til denne retrospektive ophængning foretog arkivet en registrering af billeder af Jensenius Jacobsen, beroende rundt omkring i mange Viborg-hjem.

Aktieselskabet Viborg Afholdshjem markerede hotellets 75-års jubilæum den 28. april 1981 med en reception, og i den anledning etablerede arkivet en udstilling af billeder m. v. visende Gravene før og efter hotellets opførelse. Udstillingen suppleredes med interessante effekter, som hidrører fra hotellets første tid og endvidere fra besættelses-årene, da hotellet var beslaglagt af tyskerne.

Viborg Statsskovdistrikt har i den gamle, restaurerede lade på Hald Hovedgård indrettet et egns- og skovbrugsmuseum, hvortil Lokalhistorisk Arkiv har leveret et omfattende materiale i form af affotograferinger af billeder.

- - -

I samarbejde med Smalfilmklubben har arkivet lavet en optagelse af den ugentlige virksomhed i Husdyrauktionens store bygning på Fabrikvej, hvor hundreder af købere og sælgere mødes til auktions-omsætning af et betydeligt antal kreaturer og svin. Ved samme lejlighed blev der optaget en film i nabo-virksomheden Topsted i anledning af firmaets jubilæum.

Den i fjor indledte aktivitet med optagelse af korte filmglimt af karakteristiske borgeres færden på gaden blev fortsat med et godt resultat.

I anledning af, at Viborg Stifts Folkeblad i oktober 1981 går over til den moderne offset-trykning og dermed »forlader blyet«, har arkivet foranlediget optagelse dels af en serie farve-slides, dels af en kort film, der viser sætteri og trykkeri, inden sættemaskinerne afløses af fotosats og skærmapparater.

Som noget nyt har arkivet haft mulighed for at lade optage videobånd af to fjernsynsudsendelser, en om forholdene i og ved Hjarbæk fjord og en anden af en byvandring med forfatteren Palle Lauring.

- - -

Arkivet har i årets løb haft besøg af et stort antal studerende, bl. a. flere, der arbejdede med opgaver til afgang fra arkitektskoler, endvidere en studerende



*Billedet af den gamle købmandsbutik ligger i det lokalhistoriske arkiv i Viborg, men er ikke lokaliseret. Kan læserne eventuelt hjælpe os?*

fra RUC, der som afslutning på sit studium skrev en afhandling om »Arbejderbevægelsen i Viborg 1916-20«.

Adskillige besøgende har henvendt sig om oplysninger til brug under slægtsforskning, og flere skoler har haft ærinde til arkivet, bl. a. en 10. klasse fra Nordre Skole, hvis elever havde fået til opgave hver for sig at lave en beskrivelse af et af de gamle huse i Sct. Mogensgade.

- - -

Ifølge tilvækstprotokollen har der i årets løb fundet 46 afleveringer sted, bl. a. fra boet efter landsretssagfører Aage Dahl, den ophævede Viborg Korforening, boet efter sangerinden Julia Schourup, endvidere fra Dansk Arbejderforening, hvis første forhandlingsprotokol desværre er gået tabt - en skæbne, der ulykkeligtvis er overgået adskillige foreningsarkivalier i tidens løb.

## **BJRRINGBRO KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV**

*Bjerringbro bibliotek, Realskolevej 12, 8850 Bjerringbro.*

I det forløbne år har 2-3 medarbejdere været beskæftiget med omregistrering af hele arkivets samling, så registreringen nu er i overensstemmelse med de af SLA givne retningslinjer.

Udarbejdelsen af kommunens gårdhistorie er fortsat løbende og nu færdiggjort for Tange-området og Mammen sogns vedkommende. Arkivet har kassettebåndoptager og mulighed for affotografering af lånte billeder m. m., hvilket har været benyttet i en del tilfælde, desuden er anskaffet læseapparat med flere mikrofilm, bl. a. folketælling 1880 og 1850.

Endelig kan nævnes, at en hårdt tiltrængt pladsudvidelse er taget i brug, så man nu foruden et brandsikkert arkivrum også disponerer over et efter forholdene ret stort arbejds kontor. *H. Petersen.*

## LOKALHISTORISK ARKIV FOR HVORSLEV KOMMUNE

*Søndergade 2, 8881 Thorsø*

I det forløbne år er der modtaget 63 arkiver af forskellig størrelse, svingende fra et enkelt ejendoms papir til store brugsforeningsarkiver. Vi har i årets løb deltaget i den af Landsarkivet iværksatte xerokampagne, som nu synger på sidste vers. Blot var det en stor skam, at det ikke var muligt at kopiere kirkebøger frem til 1891 af praktiske grunde, men vi må vente en halv snes år endnu på disse.

Arbejdet på arkivet præsteres stadig udelukkende af frivillige. Vi kunne godt bruge en langtidsledig til fotografering af samtlige ejendomme i kommunen, men det er ikke let at komme igennem med.

Der er i årets løb modtaget et tilskud (2500 kr.) til driften fra Hammel Sparekasses Thorsø afdeling, og et lignende beløb er lovet til udbetaling fra Andelsbankens Thorsø afdeling i 1982. *Kr. Boje Petersen.*

## LOKALHISTORISK ARKIV I KARUP KOMMUNE

*Østergade 23, 7470 Karup J*

I de tre år, der er forløbet, siden arkivets start i 1978, har det været muligt at fastslå over for befolkningen, hvad arkivet består af, og hvilke opgaver, der med dets oprettelse søges løst, og i dagligdagen opleves der en udtalt positiv holdning fra befolkningen, som meget velvilligt stiller viden og materialer til rådighed - som gave eller som lån.

De første par år, arkivet eksisterede, gav ikke nogen særlig mulighed for at koncentrere indsamlingen efter specielt sigte eller ved lokal(e) kampagne(r), men i løbet af 1981 har det været muligt at tage mere målrettede opgaver op, f. eks. indsamling af næringsbreve og forretningsarkiver - begge opgaver gav godt resultat, og dertil har der været arbejdet intenst med indsamling af ma-



teriale og oplysninger vedrørende de tyske kolonister (kartoffeltyskerne), som kom til egnen i 1759 og bosatte sig i de til formålet opbyggede kolonistbyer.

I 1980 indledtes der et nært samarbejde mellem herværende »Hessellund Sø-camping« og Lokalhistorisk Arkiv vedrørende lejrskoler, som afvikles fra en til tre gange pr. måned gennem sæsonen. Arkivets leder stilles vederlagsfrit til rådighed af kommunen, og arrangementet synes at være en succes for de implicerede parter. Blandt turene findes der en speciel, som går »gennem kartoffeltyskernes land«, og som omhandler det historiske ved kartoffeltyskernes kolonisering af heden.

Lokalemæssigt udvikler arkivet sig i rolig takt med de budgetterede midler. Således er der i sommeren 1981 indrettet en brandsikker box, som nu sikrer opbevaring af lydband, smalfilm og negativer m. v. Næste »udvidelse« bliver indretning af en »læsestue« i arkivets tagetage, hvor gæster vil kunne opholde sig uden at forstyrre eller blive forstyrret.

Arkivets leder, Arendt Nielsen, er fortsat eneste personale, og ansættelsen er fortsat fuldtids. Arendt Nielsen.

## MØLDRUP KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIVER

*Kommunekontoret, Nørregade 15, 9632 Møldrup*

Året har været præget af fortsat vækst i såvel indsamling som publikumsbesøg, og arkivet har medvirket ved en lang række udstillinger i kommunen.

Arkivet har opbygget et publikumsvenligt søgesystem efter SLAs 3-delte princip.

### *Udstillinger:*

*Låstrup:* 2. okt. »Blicheraften« ved Aksel Nielsen, Thorning. 100 gæster overværede hans foredrag med lysbilledfremvisning, og Ulbjerg sangkor fremførte Blichers sange.

*Ulbjerg:* 4. dec. afholdtes filmaften med emnet: Lad plogen gå.

*Hovedarkivet:* 6. dec. Reception i de nyindrettede lokaler i Administrationsbygningen.

*Skriingsstrup:* 13.-14. dec. Udstilling af plancher, dias, kort m. m. i anledning af forsamlingshusets 50-års jubilæum.

*Klejtrup:* Januar måned vistes en lokal fotoudstilling på Brattingborgskolen.

*Møldrup:* 18. marts foredrag ved Henrik Jensen, Hvørlis. Emnet: Krise og dens indvirkning på det åndelige plan.

*Hovedarkivet:* I foråret udstillede Skals skole 9.c plancher om Engvejle mejeri, Valkyrien, Nr. Rind skole.

*Skals:* Marts måned udsmykkedes Skals hallens foreningslokale med lokalhistoriske fotos.

*Nr. Rind:* 4.-5. april udstilledes lokalhistoriske billeder, dokumenter, kort m. m.

*Møldrup:* Ved »Revlingefesten« 1.-2. august udstilledes ca. 50 lokalmalerier af afdøde kunstmaler Sigurd Jacobsen, Møldrup.

*Skals skole:* Holdt »Emneuge« 14.-18. sept., hvor lokalhistorisk arkiv bidrog med elevmaterialer.

*Møldrup skole:* Havde 25-års jubilæum 25. sept. med bl. a. festskrift og elevarbejderudstilling. Effekter fra arkivet anvendtes i såvel ovennævnte skrift som i »den gammeldags undervisning«, der blev holdt på skolen. Dele af udstillingen overførtes til arkivet.

*Skals hallen:* Ved »Land- og byudstillingen« 26.-27. sept. virkede arkivet med ved en fotoserie om Skals' erhvervsliv. Der var tillige opstillet diaskarrusel og affotograferingsudstyr.

*Afleveringer:* Arkivet har registreret et halvt hundrede arkivenheder, fortrinsvis foreningsarkiver og privatarkiver. Hertil kommer deponeringer, dels af arkiver og dels af effekter som faner m. m. Af lydbånd haves en halv snes stykker.

*Fotografering:* Arkivet råder over ca. 800 sort-hvide fotos, hvortil kommer 150 dias.

*Besøg:* Arkivet havde et besøgstal på godt 250 personer, heri lokale arkivgrupper, skoleklasser samt 65 gæster i forbindelse med udflugten 23. maj, der arrangeredes af Viborg Amts Lokalhistoriske Forening.

*Personale:* Arkivet er åbent 2 timer ugentligt og betjenes af 2-3 frivillige og undertegnede. Hertil kommer arkivudvalgsmedlemmer, der tillige er ledere af lokale arbejdsgrupper.

Som midlertidig hjælp udstationeredes militærnægter Tage Fonslet 1. juni 1981. Hans arbejdsområde er af kontormæssig art, samt at udføre al fotovirksomhed i arkivet.

*Publikation:* 9. juni 1981 udsendtes arkivets 2. publikation: Årsskrift 1980. Den blev udsolgt i løbet af 4 måneder.

*Kursus og udadvendt virksomhed:* Formand for arkivudvalget Lis Pedersen og arkivmedhjælper Nanna Kofod-Frederiksen deltog nov. 1980 i kurset: Fysisk arkivpleje i Randers, og undertegnede i SLAs billeddokumentationskursus marts 1981 i Middelfart, og desuden som bestyrelsesmedlem i Viborg amts lokalhistoriske forening i dennes 4 møder. Har som tidligere år undervist i slægtsforskning på et 72-timers kursus i Skive og et 60-timers kursus i Nørager, desuden i et begynderkursus i lokalhistorie foråret 1981 i Skals.

*Christian N. Hansen.*

## LOKALHISTORISK ARKIV FOR TJELE KOMMUNE

*Søgården, Vingevej 12, 8833 Ørum Sdr.*

I årets løb har jeg indsamlet mange gode og gamle billeder, i alt 460 stk. Der foruden dokumenter, bøger og meget andet fra nedlagte virksomheder i Tjele kommune. Jeg har på bogforlaget Grønvald Fynbo (Ved Julelampens Skær) i

Vammen hentet fire håndskrevne og illustrerede erindringsbøger, skrevet af forfatteren Grønvald Fynbo, gennem 70 år. Der foruden har jeg fået en stor bog-samling, forfattet og udgivet af forlaget. Virksomheden overgår nu på andre hænder.

Sidste år omtalte jeg en dokumentarfilm (De arkæologiske udgravninger i Foulum). Filmen blev færdig i maj måned og blev forevist den 12. maj. Godsejer H. H. Lüttichau, Tjele Gods, havde beredvilligt stillet riddersalen til rådighed. Filmen vist for kommunalbestyrelsen i Tjele kommune og for 100 indbudte gæster, vore økonomiske støtter. Den 13. maj var der fri adgang for kommunens beboere til at se filmen.

Af besøgende på arkivet har der været et par små skoleklasser og to pensionistforeninger, og besøget har været godt på åbningsdagene, i alt 187 personer. Andre arkivfolk har også båret med besøg. *Erik Esbensen.*

#### Æ FJANDBOARKIV

*Vesterled 26, 7850 Stoholm*

Året har været et år, som vi med glæde ser tilbage på. Vi er flyttet fra de lidt trange kår, vi havde i skolen, til Vesterled 3 i Stoholm. Her har vi et hus med to stuer - ca. 80 m<sup>2</sup> plus indgang samt to rum til opbevaring af materiale. Da vi flyttede herover, holdt vi åbent hus lørdag den 21. marts og havde ca. 300 besøgende.

Vort daglige besøgstal har været fra 0 til 17. Der er stadig mange indleveringer. Der er bl. a. indleveret protokoller og andet materiale fra to forretninger, der er ophørt. Der er også indleveret forskellige ting fra nogle foreninger, så som programmer og enkelte protokoller. Vi har også modtaget mange billeder.

Vi har udlånt billeder til en udstilling i Fjends sparekasse.

For tiden har vi en af de langtidsledige til at sætte avisudklip i system, og det ser ud til, at vi får glæde af dette arbejde. *Aage Stilling.*

# »Historisk Samfund for Viborg Amt«

har siden samfundets stiftelse i 1928 udsendt 46 bind af årbogen »*Fra Viborg Amt*«. Mange årgange er udsolgte, men resterende bind kan leveres til medlemmerne til de anførte priser (prisen for ikke-medlemmer i parentes):

- |     |                           |                 |
|-----|---------------------------|-----------------|
| [1] | 1930–54, pr. årgang ..... | 6 kr. (9 kr.)   |
| [2] | 1955–63, pr. årgang ..... | 10 kr. (15 kr.) |
| [3] | 1964–72, pr. årgang ..... | 25 kr. (30 kr.) |
| [4] | 1974–77, pr. årgang ..... | 35 kr. (45 kr.) |
| [5] | 1978 .....                | 45 kr. (85 kr.) |
| [6] | 1979 og 1980 .....        | 45 kr. (75 kr.) |
- Resterende årbøger sælges under ét for en pris af 350 kr. + moms til medlemmer (ikke-medlemmer 600 kr. + moms)
- Samfundet har herudover – ottest i stedet for et bind af årbogen – udgivet eller medvirket ved udgivelsen af en række vægtige særpublikationer, af hvilke dog flere er udsolgt, og andre kun haves i *meget begrænset rest-oplag*. De sælges til medlemmerne til de anførte priser (prisen for ikke-medl. i parentes):
- |      |  |                   |
|------|--|-------------------|
| [7]  | Viborg Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. 1947 ...   | Udsolgt           |
| [8]  | Viborg Katedralskoles historie. Af Carl E. Jørgensen. Indb. særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1959–60. 174 sider, rigt illustreret                | 12 kr. (18 kr.)   |
| [9]  | P. G. Lindhardt. Brevvexling mellem biskopperne J. Swane og Frederik Nielsen. Særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1962. 30 sider, illustreret ..... | 4 kr. (6 kr.)     |
| [10] | Billeder af Viborg amts forhistorie. 1966. 160 sider, rigt ill. ...  | 16 kr. (24 kr.)   |
|      | Ved køb af mindst 5 eksemplarer: kr. 12,00 pr. eksemplar, portofrit fremsendt uanset medlemskab.   |                   |
| [11] | Romansk stenhuggerkunst i Viborg amts kirker. Fotos: Keld Helmer-Petersen. Tekst: Harald Ditzel. 2. udgave, 1966. 94 sider, rigt illustreret .....   | Udsolgt           |
| [12] | Niels Friis: Viborg Domkirkes orgel 1570–1966. Særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1967. 40 sider, illustreret .....                                | 4 kr. (6 kr.)     |
| [13] | Hans Øllgaard: Jens Bloch. Biskop i Viborg 1805–1830. 105 sider, illustreret. 1968 .....   | 9,50 kr. (15 kr.) |
| [14] | Nr. Tulstrup-dagbogen. Ved Jens Holmgaard. Udg. i samarbejde med Landbohøistorsisk Selskab. Sælges kun til medlemmer ...                             | 40 kr.            |
| [15] | Steen Steensen Blichers beskrivelse af Viborg amt 1839. Fotografisk optryk. 228 sider .....  | 25 kr. (32,50)    |
| [16] | Viborgs brand 1726 v. Hans H. Worsøe og Paul G. Ørberg. 88 sider .....   | 25 kr.            |
| [17] | W. Møllerup: Adel, by og borger. Træk af bylivet i Viborg i 1700-tallet. 95 sider, illustreret. 1976 .....   | 20 kr. (30 kr.)   |
| [18] | Rentekammerets farvetrykte kort vedr. amtsinddelingen 1793, 2 stk., 38×26 cm, ufalsede .....   | 35 kr.            |
| [19] | Chr. Jacobsen: Gudenå - fiskeri, pramfart, kraftværk. ....   | 65 kr. (85 kr.)   |

# Historisk Samfund for Viborg Amt

støttes i sit arbejde af følgende:

Andelsbanken, Viborg afdeling	Nordjyllands revisionskontor, Viborg
F. V. Backhausens eftf. a/s, bogtrykkeri	»Odin« A/S, Viborg
E Bindstouw, Lysgaard	Pan Buslinier, Viborg
Bryggeriet Thor, Randers	A. Røn Petersen, smedearbejde, Viborg
Fona, Viborg	Anders Petersen, farvehandler, Viborg
Ford, A. Philipsen Akts., Viborg	Privatbanken for Viborg og Omegn
Galsgaards Farvehandel, Viborg	Sct. Mathias Apotek, Viborg
Bent Gildsig, farvehandel, Viborg	Schous Boghandel, Viborg
Handelsbanken i Viborg	Schumanns Herremagasin, Viborg
Hansen og Nielsen K/S, Viborg	Sparekassen SDS
Jacobi, kontoretablering, Viborg	Specialtrykkeriet, Viborg
Jydsk Boghandel, Viborg	Svaneapoteket, Viborg
J. N. Kjærsgaards Tømmerhandel A/S, Viborg	Viborg Mejeri
Løveapoteket, Viborg	Viborg Blikkenslageri, v. Westergaard & Bak
Midtjydsk Frøhandel, Viborg	Viborg Rejsebureau, Viborg
	Viborg Stifts Folkeblad

HANSEN og NIELSEN K/S  
Snedkermestre

Absalonsvej – Viborg – Tlf. 62 17 11

SPECIALTRYKKERIET

Gørtlervej 7  
Viborg . Tlf. \*62 40 33

OFFSET  
BOGTRYK  
SERIGRAFI



Spørg

**SPAREKASSEN** **sds**

så har du et problem mindre

*ih, de er  
så flinke - hos*

**FONA**

RESERVERET

# HANDELSBANKEN

altid med i billedet



JYDSK BOGHANDEL  
*G. E. C. Gad*

Sct. Mathiasgade 25 – Tlf. 62 09 99  
8800 Viborg

VIBORG STIFTS FOLKEBLAD

*Viborg amts  
største dagblad*

*Alt smedearbejde udføres*

A. RØN PETERSEN  
Falkevej 9 – 8800 Viborg  
Telefon (06) 62 06 77

RESERVERET

RESERVERET

*Tøjet får vi i*



DE KAN REGNE MED OS



A. PHILIPSEN *Akts.*  
Skivevej  
Viborg . Tlf. \*62 35 11

VIBORG MEJERI

Dannebrogsgade 2 - Viborg - Tlf. (06) 62 58 66

SCHOUS BOGHANDEL

Sct. Mathiasgade 50

Viborg

Tlf. 62 42 66

GALSGAARDS FARVEHANDEL

Gravenc 18

Viborg

Tlf. 62 02 69





*bogtryk - offset*

Tlf.:  
(06) 62 00 08  
(06) 62 03 55

F. V. BACKHAUSENS EFTF. A/S  
*Viborg Stiftsbogtrykkeri*  
Ærøvej 8 - 8800 Viborg

VIBORG REJSEBUREAU APS

Dumpen 23

Tlf. \*62 43 11

Viborg

*Hjemstavnsmuseet*

E BINDSTOUW

I LYSGAARD

11 km fra Viborg

Blichervej 40 - 8800 Viborg

Telefon (06) 66 75 79



J. N. KJÆRSGAARDS TØMMERHANDEL

VIBORG

VIBORG BLIKKENSLAGERI

Westergaard & Bak

Telefon 62 62 47

PAN BUS LINIER

Vesterbrogade 16

Viborg

Tlf. \*62 58 77



**PRIVATbanken**

Viborg Afdeling

Sankt Mathiasgade 15 - 8800 Viborg - Tlf. (06) 62 26 00

**Bankrådgiveren**



**FARVELAND  
BYGGEMARKED  
INDUSTRIAFD.**

**ANDERS PETERSEN**

Farvervej 7  
Vestervangsvej 18  
8800 Viborg  
Telefon (06) 62 12 66

JACOBI

Ringvejen - Viborg

Telefon 62 40 00

**NR**  
**REVISION**

**Nordjyllands Revisionskontor A/S**  
STATSAUTORISERED E REVISORER

Ringvejen . 8800 Viborg . Tlf. (06) 61 18 11



**BENT GILDSIG**

MIDTJYSK **FRØ** HANDEL  
VIBORG

Støt indsamlingen

til

Red Barnet

\*

Svaneapoteket

Viborg

\*

Løveapoteket

Viborg

\*

Sct. Mathias Apotek

Viborg

# Historisk Samfund for Viborg Amt

er oprettet 1928 og har til formål:



Samfundet har gennem årene udover årbøgerne kunnet tilstille sine medlemmer en række vægtige særpublikationer, senest de smukke og efterspurgte bøger *Billeder af Viborg amts forhistorie*, *Fæstebonde i Nørre Tulstrup* *Christen Andersens Dagbog*, *Steen Steensen Blichers beskrivelse af Viborg amt 1839*, *Viborgs brand 1726* og *Chr. Jacobsen: Gudenå*.

Kontingentet er p.t. 50,00 kr. årligt, der betales ved modtagelsen af årbogen, hvis pris i boghandelen er 75,00 kr.

Medlemmerne kan til favorpris erhverve ældre årgange af årbogen og en række andre publikationer.

»at vække historisk interesse hos amtets befolkning og indsamle oplysning om historiske begivenheder i amtet, om befolkningens liv og færden i tidligere tider og om personer, der har haft særlig betydning for denne del af landet, samt at værne de historiske minder.«

*Formålet søges fremmet*

»dels ved udgivelse af en årbog med lokalhistorisk indhold, dels ved afholdelse af offentlige møder på der-til egnede steder i amtet med foredrag af historisk indhold og ved at bidrage til og støtte udgivelsen af historiske arbejder vedrørende egnen osv.«

Indmeldelser modtages af fru Else Hansen, Centralbiblioteket, Vesterbrogade 15, 8800 Viborg, telefon

(06

sty

ISI

DIS-Danmark



2 4 7 9 4